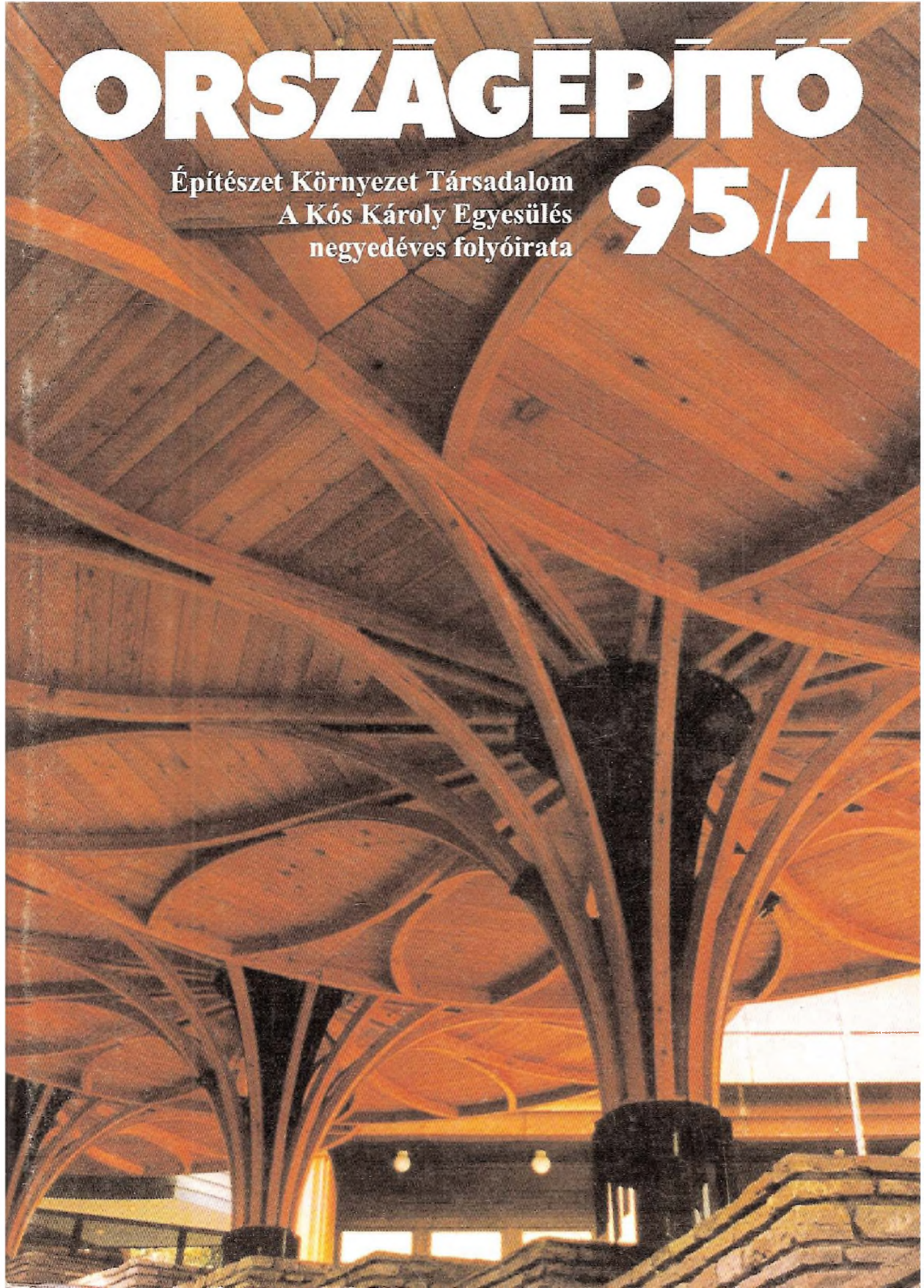

ORSZÁGÉPÍTŐ

Építészet Környezet Társadalom
A Kós Károly Egyesülés
negyedéves folyóirata

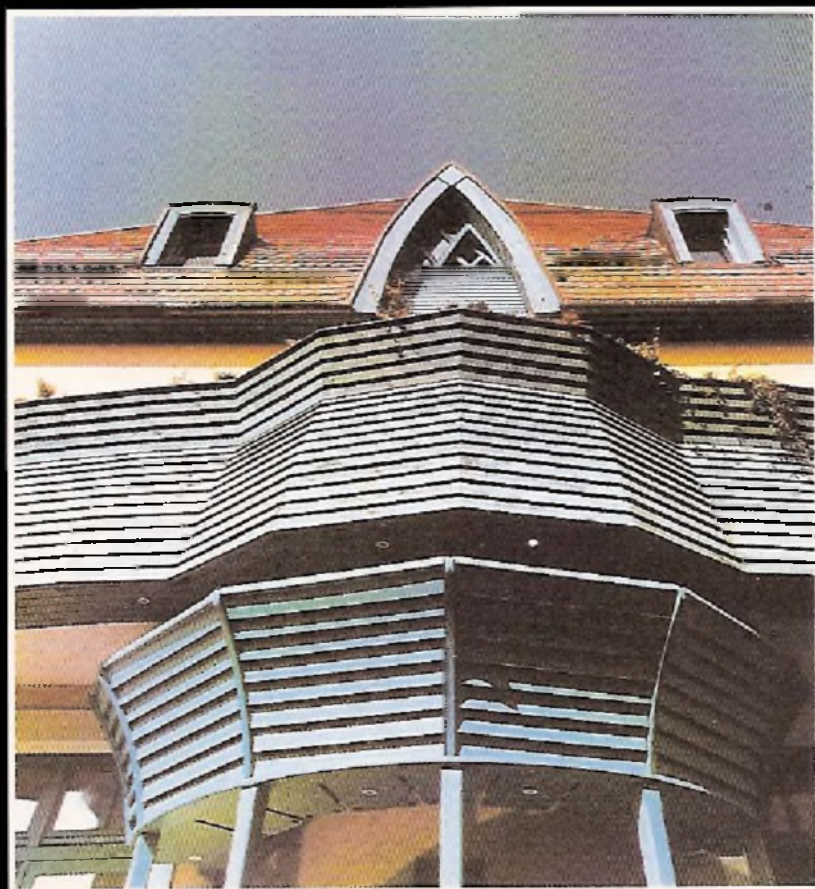
95/4

**Abbázia-
Kék Szálló
Keszthely**

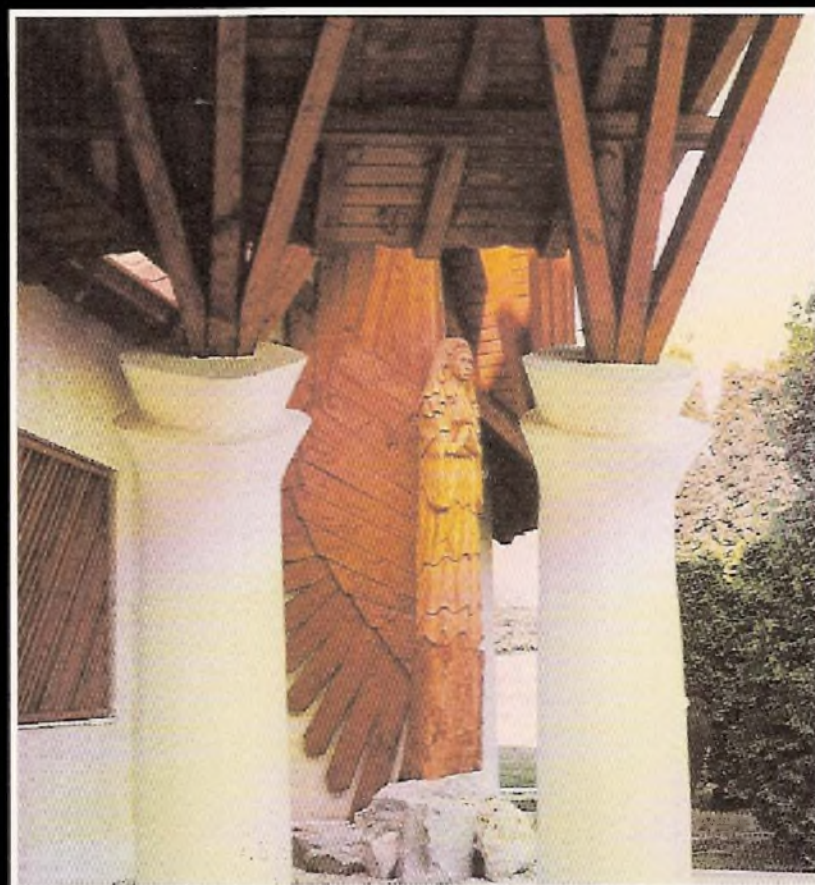
Füzes Antal terve

fotó: Zsitva Tibor

**Ravafalozó
Balatonszárszó**

**Rác Tamás terve
és felvétele**

ORSZÁGÉPÍTŐ

HATODIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK SZÁM

2	Beszélgetés a médiáról a Kós Károly egyesülés októberi konferenciáján <i>Gespräch über die Medien mit Sándor Sára, Präsident, DUNA TV, und Attila Kristóf, leitender Publizist, MAGYAR NEMZET</i>
5	NEMZETKÖZI ÖKOLOGIAI VÁNDORKONFERENCIA <i>Internationale Übungswoche für Landschaftsgestalter und Ökologen</i> Csoportok beszámolója – Berichte der Arbeitsgruppen
8	Illyés Zsuzsa A táj életútja a Dörögdi medencében – Lebensweg der Landschaft in dem Dörögdi-Becken
11	Kampis Miklós hatvanadik születésnapja – Makovecz Imre hatvanadik születésnapja <i>60. Geburtstag Miklós Kampis und Imre Makovecz</i>
12	Gerle János Dusan Jurkovic budapesti kiállítása – Jurkovic-Ausstellung in Budapest JANKOVICS TIBOR MUNKÁI – Werke des Architekten Tibor Jankovics

13	Beszélgetés Jankovics Tiborral – Gespräch mit dem Architekten
15	Életrajzi adatok, művek jegyzéke – Biografische Daten, Verzeichnis der Werke
16	Tervek és épületek – Pläne und Bauten
29	Balatonfelvidéki kápolna és Somogyi Győző táblaképei a Keresztúthoz – Kapelle beim Balaton und Tafelbilder Győző Somogyi zum Kreuzgang
45	Füzes Antal munkái – Werke des Architekten Antal Füzes
50	Rácz Tamás munkái – Werke des Architekten Tamás Rácz
53	Molnár Zsuzsanna - Iskola a határon belül Keszey Tibor <i>Alternative Schule-Initiative in einem Familienhaus von Zsuzsanna Csángó in Keszthely</i>
55	Kovács József Fa haranglábak és harangtornyok, II. rész – Holzene Glockenfüße und Glockentürme, II. Teil
61	HÍREK – Nachrichten
62	Chikán Bálint Siklód református temploma és a festett, kazettás mennyezet; építész: Kós Károly, festők: Stefanovits Péter és Elekes Károly – Calvinistische Kirche in Siklód, Transsylvanien (Geplánt von Kós in 1948, realisiert in 1994), und die Dachbemalung von Stefanovits und Elekes

Az anyag összeállításában közreműködött Jankovics Tibor, Füzes Antal és Rácz Tamás. A 16-52 oldal szerkesztette és a nyomdai előkészítést végezte M. Fekete György. Színes nyomás: Dimenzió Művészeti Alkotóközösség. A 16-52 oldalon szereplő felvételeket Zsitva Tibor, Berendi Péter, Darabos György, Jankovics Tibor, Panyik István, Rácz Tamás és Seres Gábor készítette.

A címlapon: Hévíz, Carbona Szálló, új bejárati előtető (Jankovics Tibor, munkatárs: Nagy Sándor, fotó: Zsitva Tibor). Borító/2: Balatonszárszó, ravatalozó (Rácz Tamás terve és felvétele), és Keszthely, Abbázia – Kék Szálló, homlokzatrészlet (Füzes Antal terve, fotó: Zsitva Tibor). Borító/3: Stefanovits Péter és Elekes Károly táblaképei. Borító/4: Hévíz, Thermál Szálló, gyógyászati előcsarnok belső részlete (Jankovics Tibor, fotó: Zsitva Tibor)

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építésziroda Kft., B+D Belsőépítészeti és Design Kft., BOKÓR Kft., DÉVÉNYI ÉS TÁRSA Kft., EKLER Építésziroda Kft., É-11 Építész Kft., FARKAS és GUHA Építész Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., FORMA Rt., INTERPLAN Kft., KAPOSTERV, KÖR Építész Stúdió Kft., KÖSZEGHY Építész Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és TÁRSA Építésziroda Bt., TRISKELL Kft. UNITEF Kft.

ORSZÁGÉPÍTŐ – A Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány, Postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. Tel.: 3710-055 3710-061, Fax: 3710-055 Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budakeszi. – ISSN 0866-0069 – A lap előfizethető az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Egy szám ára hírlapárusoknál és könyvesboltokban 250 Forint, előfizetőinknek változatlanul 220 Ft.

BESZÉLGETÉS A MÉDIÁRÓL

a Kós Károly Egyesülés októberi konferenciáján

A találkozó délelőtti vendége Sára Sándor volt, a Duna TV elnöke. Makovecz Imre beszélgetett vele nagyszámú hallgatóság előtt, és a vendéget – többek között – így mutatta be:

A ma hatvanévesek nemzedéke, amelybe Sára Sándor is tartozik, az állandó amnézia működése közepette fenntart olyan szempontokat, amelyeket külső és belső történelmi erők folyamatosan megszüntetni igyekeznek. E nemzedék jeles személyei a bázisai annak, hogy a nemes és megközelíthetetlen népszellem, amely ezt a csodálatos népet fenntartja, újra és újra megújulni képes legyen. Ez a sajátos emlékezet nem az *élethez*, hanem – hogy Hamvas Béla megkülönböztetésével éljek – a *lét*hez kapcsolódik. És amennyiben a lét^{höz} kapcsolódik, úgy ezekre a személyekre az jellemző, hogy ellenállhatatlan kényszerűt éreznek, hogy a múltat a jövővel, az eget a földdel, az aranykort az apokaliptikus korról összekössék. Az aranykor lételemei nélkül az apokaliptikus korban a remény nem létezhetne, nekünk pedig, akik apokaliptikus körülmények között élünk, a remény a megtartónk. Ha a remény természetesen testrészként betagozódik a népszellem egész organizmusába, akkor ez azt jelenti, hogy ezeken az embereken nyugszik a magyar nép léte.

Sára Sándor és munkatársai a Duna TV legutóbbi havi műsorösszefoglalójából mutattak be szemelvényeket, ezt követte az a személyes hangú beszélgetés, amelyből töredéknyi részleteket idézünk fel:

Makovecz Imre: Hiszel abban a történelemben, amelyet nem ír meg senki?

Sára Sándor: Abban nem, mert az nem létezik.

Makovecz: Arra utalok, hogy hányan lehetnek, akikről a szó legszorosabb értelmében megvonták a szót; portások lettek, anyagkiadók, ha egyáltalán túléltek a kitelepítéseket és egyebeket, de ezek az emberek, akik élnek még, itt élnek a környezetünkben, és az úgynevezett írástudók nem kalkulálják be őket a magyar történelemben, csak a politikai erőviszonyok alakulását. Te viszont ezzel foglalkozol, Te történelemmé emeled ezeket a sorsokat, de mindet nem lehet oda emelni, minden téma feldolgozására nincs lehetőség.

Sára: Ilyen értelemben hiszek a nem látható, nem hallható történelemben, mert ha nem is lesz belőle film vagy esszé vagy történelmi tanulmány, valami furcsa hajszálcsovéesség révén nyilvánvalóan hat. Ameddig van körülöttük valamiféle közösség, van család, addig ez működik. Ha az is megszűnik, akkor nem. Sajnos el kell mondjam, hogy talán négy éve sikerült létrehozni a Történelmi Film Alapítványt, amelynek az volt, vagy lenne a célja, hogy ilyen jellegű filmeket készítsen. Készített is mindaddig, amíg a jelenlegi kultuszminiszter eléggé el nem ítéltetett módon tavaly azt nem mondta – le is írta – hogy nincs szükség ezekre a filmekre, mert hiszen *már mindent feldolgoztunk*, és nincs értelme tovább foglalkozni a történelemmel. Nagyon különös, hogy a Pénzügyminisztérium továbbra is megadta volna azt a 80 vagy 100 millió forintot (ami már

csökkentett támogatás) ennek az alapítványnak és ezen keresztül ezeknek a filmeknek, de a kultuszminiszter visszautasította ezt a pénzt is, idén pedig már egy vasat se állítottak be erre a célra a költségvetésbe. Ez valami elképesztő; azt hiszem, ebben az országban még ilyen kultuszminisztérium nem volt.

Makovecz: Mit gondolsz, mi mozgatja egy ilyen döntés meghozatalakor? Mert feltételezem, hogy komolyan gondolja, és hisz abban, hogy nincs szükség ezekre a filmekre.

Sára: Esetleg utasítást hajt végre, nem tudom...

Makovecz: Nekem úgy tűnik, hogy amit a néma és arcatlan és letagadott történelem hajszálcsovéességéről mondtunk, az ma mintha a politikában is ugyanígy megjelenne. Te azt mondod: *talán utasításra*, és akkor már nem is merem megkérdezni, hogy *kinek* az utasítására, mert akkor még ködösebb területre lépnek; ez is anonimá kezd válni, ahogy a valós történelem és a személyes szenvedés és a személyes sorsok valósága kiesik a köztudatban meglévő spektrumból, ugyanúgy a hatalom háttérvilága is mintha kiesne abból a világból, ami ránk tartozik.

Sára: Illetve húz maga elé egy olyan paravánt, hogy ez a látszat keletkezzék, mert ha mögénézel, vagy lyukat fúrsz a paravánba, vagy a képzleteddel próbálsz meg kitalálni, hogy kik vannak ott, azt azért tudhatod.

Makovecz: Arra még nem gondoltál, hogy szétfódd ezt a paravánt?

Sára: Arra még nem. Hívtak már medvére vadászni, de nem megyek el. A medvét már nem lehet megfőzni.

Makovecz: Én a paravánra gondoltam.

Sára: Hát, ha lehasalnak mögötte, akkor ijesztegetésül...

Makovecz: De ezek szerint van mögötte valaki?

Sára: Van.

Sára: A Duna TV részvénytársasági formában működik, de eredményt nem tud produkálni, ezért állami támogatásra szorul. Részvénytársaságnak nem lehet közvetlenül költségvetési támogatást adni, ezért az induláskor azt találták ki, hogy van a Hungária Televízió Alapítvány, s a Parlament által megszavazott pénzt az Alapítvány kapja, és adja át a Részvénytársaságnak. A Duna televízió ebben az évben 2,5 milliárdot kapott, az 1. és a 2. csatorna 33 milliárdot költött el.

Az alapítványoktól az idén elvont támogatás a mi esetünkben 430 millió forintot jelentett a 2,5 milliárdból. A Parlament megszavazta a támogatást, aztán a Pénzügyminisztérium hozott egy döntést, amivel ennek egy részét visszavette. Amikor ez a rendelkezés megszületett, minden minisztérium a számára fontos alapítványokat – amelyekről ezután nem is vontak el ennyit – mentesítette a törvény hatálya alól. Ugyanígy járhatott volna el a Kultuszminisztérium a Hungária Televízió Alapítvány esetében is, és akkor megmaradt volna a pénzünk. Ők a kisujjukat sem mozdították. Nyilvánvaló, hogy ennyi kiesés már maga a csőd.

Ráadásul ez akkor történt, amikor leértékelték a forintot, emelték az energiaárakat, a vámtételeket; ez mind érzékenyen érinti a Duna Televíziót. Alig létezőnk.

Mindenféle háttér munkával elértük, hogy az elvett pénzből visszaadtak kétszázmilliót; ezt a sajtó természetesen úgy állította be, hogy a Duna Televízió megint kapott az államtól kétszázmilliót.

(Sára Sándor részletesen ismertette a Duna Televízió munkakörülményeit, és azok alakulását. Az induláskor az intézmény semmilyen felszereléssel, munkahellyel nem rendelkezett, s az ennek megteremtésére vonatkozó kezdeti ígéretek nem teljesültek. A működőképesség feltételeit mindig csak átmenetileg sikerült biztosítani.)

Makovecz: Miért született most egy újabb alapítvány?

Sára: Mert kétségbe vagyunk esve. Létrehoztuk a Duna Televízióért Alapítványt. Feltehető a kérdés, hogy ami pénzt az új alapítványba akarunk gyűjteni, miért nem a Hungaria Televízió Alapítványba irányítjuk. Azért döntöttünk úgy, hogy egy magánalapítványt hozunk létre, mert ha a befizetések összekeverednek az állami pénzzel, akkor az azal bármit lehet csinálni. Az új alapítványba befolyt összeggel csak a Duna TV-t lehet támogatni, addig, amíg ilyen szellemben működik, mint most. Abban a pillanatban, amikor kereskedelmi irányba mozdul el, ezt a csapat el kell zárni, ahogy akkor is, ha politikai szócsóvé kezdene válni, és akkor az itt összegyűlt pénz határon túli magyar intézmények, iskolák támogatására kell fordítani. Egy másik dolog pedig az, hogy a belépés alsó határát 100.000 forintban szabtuk meg, hogy a részvételnek valóban súlya és haszna legyen. A döntő az, hogy kik állnak az Alapítvány mögött. Százhatvan alapító tag van. Mi előfizetési díjat sose kérünk, de most támogatást fogunk kérni azoktól, akik nézik a műsorunkat. Erdélyben van körülbelül százezer nézőnk; akinek egy leje van, az fizessen egyet, akinek száz, az százat – ezek nem nagy összegek, de lehet, hogy összegyűlik valamennyi; természetesen csak a töredéke annak, amivel a Duna TV-t működtetni lehet, de igazolja a támogatottságot.

Makovecz: Te művész vagy, de most ezt a vállalkozást vezeted. Van-e ebben annyi poézis, amennyiért érdemes erre szánnod az életednek egy rendkívül jelentős korszakát?

Sára: Tulajdonképpen nincs.

Makovecz: Miért csinálod?

Sára: Azért, mert voltunk hat alkalommal Erdélyben; egyszer három nagy városban: Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Kolozsváron, egy másik alkalommal a Székelyföldön, és találkoztunk mindenütt a közönséggel. Ezekre a közönségtalálkozókra eljött ötszáz, néha hétszáz ember, csikorgó hidegben is, és mondták, mondták, hogy mit jelent számukra a Duna Televízió, és mondták, hogy mit szeretnének még. És ha az ember szembenéz ötszáz meg hétszáz szempárral, akkor el kell feledkezni arról, hogy én valaha filmrendező voltam, hanem ezt fel kell fogni szolgálatnak; én a filmezést is annak fogtam föl, de ezt különösen. Ha így alakult, akkor ezt az embernek csinálnia kell.

A beszélgetés végén Sáros László, a Kós Károly Alapítvány kuratóriumának elnöke átadta Sára Sándornak a Duna Televízióért Alapítványhoz történő csatlakozásról szóló nyilatkozatot.

Délután Kristóf Attilát, a Magyar Nemzet főmunkatársát kérdezte Sáros László. Néhány kiragadott gondolat Kristóf Attila válaszaiból:

– A magyar újságok közül soknak azért csökkent a példányszáma, mert a rendszerváltozás óta az emberek úgy olvasnak újságot, hogy azt szeretnék olvasni, ami a saját gondolataiknak, érzéseiknek megfelel, és ha történetesen nem azzal találkoznak, akkor az újságot undorodva lemondják.

– Az újság legfontosabb része a híryanag, amit jó kapcsolatokkal rendelkező, lelkes, fiatal emberek gyűjtenek össze, akik nem a saját véleményüket akarják elmondani, hanem azt tekintik hivatásuknak, hogy az újságot a legújabb hírekkel ellássák. Ebből néhány gyakorlott, tehetséges és határozott értékrenddel bíró újságíró össze tudja állítani az újságot. A Népszabadságnak vannak jelenleg a legjobb lehetőségei a hírtörzs összeállítására, jobbak a kapcsolatai a társadalmi élet egész területén, teljesebbkörű információt tud nyújtani, mint a Magyar Nemzet. Ez infrastruktúra és pénz kérdése. A Magyar Nemzet előnye, hogy olyan emberek csoportosulnak köré, akik világosan, következetesen tudnak egy értékrendet képviselni, de még nem az a konzervatív újság, amely körül a konzervatív polgári értelmiség egésze csoportosulna. Én 1991-ben néhány hónapig a lap főszerkesztő-helyettese voltam, és abban az időben megpróbáltam megszervezni egy olyan rovatot, amely maga köré gyűjti azt az értelmiséget, amelyet én a Magyar Nemzet körül fontosnak tartottam. Felkértem munkatársul Makovecz Imrét, Seregély István egri érseket, Tőkés Lászlót, Pozsgay Imrét – csak néhány nevet mondok – tehát olyan háttérrel próbáltam megteremteni, amelyben nemzeti értelmiségünk jelen van. Volt vagy 20-30 név, és ezek az emberek rendszeresen írtak is a *Mécsvilág* című rovatban.

– A Magyar Nemzet a rendszerváltozás előtti 170.000 eladott példányszámból egy év alatt (1990-ben) 70.000 olvasót veszített, a mai szám pedig 46.000. Ezt én nem értem. Amíg a Magyar Nemzet a saját küzdelmét vívta a stílusáért, a többi lap közötti helyéért, azért, hogy konzervatív polgári lap, a magyarság lapja legyen – mert ilyen nem volt, ezt el kellett érni – az olvasók egyszerűen cserben hagyták. Megsértődtek, ha olvastak valamit, ami nem egyezett az ő véleményükkel, és azonnal lemondták a Magyar Nemzetet. És az a furcsa, hogy nem térnek vissza most sem, amikor már nyilvánvaló, hogy a Magyar Nemzet a polgári réteg egyetlen reménye egy napilapra. Ráadásul a legolcsóbb lap; nem hiszem, hogy egy értelmiséginek ne lehetne napi húsz forintot újságra szánnia. Ez az érdektelenség nem a liberális mesterkedés eredménye, hanem a polgári oldal gyengesége.

– A régi olvasótábor egyszerűen eltűnt, mert a számok azt mutatják, hogy nem egyszerűen más újságokhoz pártoltak át. Márpedig ha nem lesz tekintélyesebb újságolvasó tábor, akkor újságjuk sem lesz. Jelenleg a papír többé kerül, mint egy-egy szám ára, hirdetésből meg csak akkor lehet finanszírozni a különbözetet, ha a példányszám nő.

– Röviden elmondom a Magyar Nemzet történetét az utóbbi években. Körülbelül '87-től a Magyar Nemzet volt az a napilap, amelyben nyilvánosságot kaptak az összes politikai irányzat jelesebbjei Tamás Gáspár Miklóstól Csurka Istvánig. A lakiteleki találkozóról Pozsgay Imre a Magyar Nemzetnek nyilatkozott, stb. Kollégáimmal abban nem értek egyet, hogy ők úgy gondolják; a Magyar Nemzetet a

szerkesztőség beírói tették naggyá. A politikai nézetek polarizálódásával megindult a küzdelem a Magyar Nemzetért. Az összes magyar lap közül először itt indult meg a privatizáció. Elsőnek Soros György jelentkezett, ez nyilván azt jelentette volna, hogy a Magyar Nemzet lesz az, ami ma a Magyar Hírlap; a liberális szellemiség legfontosabb képviselője. Ez úgy történt, hogy Dornbach Alajos megjelent a szerkesztőségben, elmondta, hogy ők mindent megtesznek a lap műszaki színvonalának emeléséért, nem szólnak bele a lap szellemiségébe, mindenkinek kétszeres lesz a fizetése, majd közölte, hogy ki lenne a megfelelő főszerkesztő, de azt válasszák meg a munkatársak, ők ebbe nem szólnak bele. A szerkesztőség meg is választotta ezt a főszerkesztőt, a korábbi, a pártközpontból idekerült főszerkesztő eltűnt a laptól. Ekkor indult meg a szerkesztőségen belül az a küzdelem, ami az egész magyar kulturális életet jellemzi, de közben a többi napilap egyértelműen elfoglalta a maga helyét a politikai küzdőtéren, és ennek megfelelően alakultak a szerkesztőségek is. A Magyar Nemzetnél volt egy számban jelentéktelen csoport, amely nem a liberális vonalat akarta követni, ebbe tartoztam én is.

A Magyar Nemzet a Hazafias Népfront lapja volt akkor, és ennek a Pozsgay Imréhez közel álló része megakadályozta – nem tudom, hogyan – hogy Soros legyen a Magyar Nemzet tulajdonosa. Ezután jött vissza a laphoz Pető Tibor, a nyolcvanas években nyugdíjba küldött főszerkesztő, és ő szerzett privatizációs érdeklődőket. Az egyik egy svéd liberális újság kiadója volt, s a szerkesztőség többsége nagy örömmel fogadta. Személyesen Antall Józseftől tudom, hogy a nemzetközi sajtó képviselői őt kérték, hogy a Magyar Nemzet privatizációja nyitott pályázat legyen. Mások között így került az érdeklődők közé a párizsi *Le Figaro* kiadója. Ez egy jobbközép irányultságú cég, amelyet a szerkesztőség többsége utálattal fogadott, és mint kormánybeavatkozást, elutasított. A szerkesztőségen belüli szavazás 40:28 arányban a svédek javára dőlt el. Akkor már liberális napilapként létezett a Magyar Hírlap, amit megvett Maxwell. Így a sajtópiacnak ez a része már le volt foglalva; azon kellett volna szerencsétlenül osztozni. Nekem az volt a meggyőződésem, hogy a Magyar Nemzetet mértékadó polgári konzervatív újsággá kellene formálni, s ehhez Pethő Tiborban találtam – a szerkesztőség ellenében – szövetségese. Létrehoztak egy háromtagú testületet, amely a svéd és a francia ajánlatot értékelte (tagjai: Gombár Csaba, Hankiss Elemér és a Magyar Tudományos Akadémia elnöke), és ők a lap, valamint a magyar sajtó szempontjából a francia ajánlatot tartották előnyösebbnek, s ezt is javasolták az akkori tulajdonosnak, a Lapkiadó Vállalatnak. A szerkesztőség többségét képviselő Magyar Nemzet Alapítvány álláspontját elutasítva a Lapkiadó, és a másik érintett, a Postabank a franciák mellett döntött. A szerkesztőség ezt nem volt hajlandó tudomásul venni, hónapokon át tartó huzakodás kezdődött a törvény szerint lezajlott tulajdonosváltás miatt. A változást a sajtó általában, és a szerkesztőség nagy része is a függetlenség elvesztésének, a kormány erőszakoskodásának tekintette. 1991 októberében az újságírók sztrájkba léptek, mert a francia tulajdonosok el akarták bocsátani a velük szemben kiálló csoport hangadóit, a liberális eszmék felé húzó kemény magjának egy részét. Ez volt az első és azóta is utolsó sajtósztrájk.

Voltunk néhányan, akik a sztrájkban nem vettünk részt, hanem csináltuk a lapot. Azután a sztrájkolók meggyeztek a laptulajdonosokkal, aminek következtében a Magyar Nemzet egy járhatatlannak tűnő úton indult tovább. Teljes arctalanság jellemezte a lapot, amit az előfizetők többsége a Magyar Nemzet lemondásával nyugtázott.

A franciák, akik kezdetben nemigen ismerték ki magukat a magyar viszonyokban, végül eltávolították az általuk kinevezett főszerkesztőt, de ugyanakkor a laptól is igyekeztek megszabadulni. Antall József személyesen döntött a Magyar Nemzet megmentéséről, tartozásainak elengedéséről. A franciákkal azonban olyan sokáig folytak a tárgyalások a lap visszavételéről, hogy ez az előző kormány kezdeményezéséből majdnem az új kormány ölébe pottyant. A Lapkiadó egy mentőakció keretében öt évre bérbeadta a Magyar Nemzetet a MAHIR-nek. A MAHIR garantálta volna a konzervatív irányvonalat. Ebben az időben kezdődött el egy határozott profil kialakítása, ma a Magyar Nemzet – főleg publicisztikájában – a polgári konzervatív irányvonalat képviseli.

A korábbi kormány azt képzelte, hogy a választások után lesz annyi ereje, hogy befolyását megőrizze, de ez nem így történt. A választások után azonnal megindult a küzdelem a MAHIR kiszorítására, hogy újra lehessen kezdeni a privatizációt. Ez a folyamat nagyon elhúzódott, s végül ez év elején ért véget. A terv az volt, hogy a Magyar Nemzet az Expressszel együtt keljen el, mert a hirdetési lap bevételeiből el lehetett volna tartani. Amikor a kormány eladta az Expresszt kétfélmilliárdért, a Magyar Nemzet minden reménybeli támasza odalett, és jelenleg is kiadó nélkül, pénz nélkül működik, és súlyosan ráfizetéses, mert a kiadó eltűnével a hirdetési bázis is eltűnt. Minden nap körülbelül egymillió forint a veszteség. Ezt a konkurens lapok úgy fogalmazzák, hogy a Magyar Nemzet az adófizetők pénzén tartja el magát, és az adófizetők pénzén bírálja azt a kormányt, amelyet az adófizetők választottak.

A lap további sorsa teljesen beláthatatlan. Minden javaslat egy-egy új főszerkesztő megnevezésével kezdődik, miközben a lap irányvonalának megtartását ígérik. Ez a válságos helyzet addig tart, ameddig a Magyar Nemzet úgy meg nem erősödik a sajtópiaccon, hogy elismerik olyan mértékadó lapnak, amelyben érdemes hirdetni. Négyoldalmi hirdetéssel a Magyar Nemzet már nyereséges volna. Minden újság, amely nem válik nagyon népszerűvé, a jelen körülmények között csak ráfizetéses lehet, és a jelentős veszteséget valakinek vállalnia kell. A Magyar Narancs – nem tekintve most a stílust – nagyon színvonalasan szerkesztve pontosan azt nyújtja, amit ígér; egy nagyon komoly befolyásolási kísérlet, egy meghatározott kultúra képviselése; megéri valakinek (a meg nem erősített hírek szerint Soros Györgynek), hogy ezt a veszteséget vállalja. Ha a Magyar Nemzet megszűnne, akkor helye üresen maradna a sajtópiaccon, szerkesztőségi gárdája legfeljebb az Új Magyarországnak találhatna helyet magának, amelynek a helyzete szintén bizonytalan. Az ellenzéknek meg kell erősödnie annyira, hogy politikai vagy gazdasági befolyása révén fenn tudja tartani a konzervatív sajtót. Ez az egyetlen reményünk.

NEMZETKÖZI ÖKOLÓGIAI VÁNDORKONFERENCIA

TALIÁNDÖRÖGD, 1995. augusztus 11-19.

Kiindulópontunk a Dörögdi-medence, mint táj individualitásának megragadása. Világossá kell váljon, hogy egy táj egy szellemi egység, melynek alkotórészei nem pusztán egymás mellett állnak a térben és időben. A „táj” sokkal inkább egy olyan „tér”, melyet képesek vagyunk a tudatunkkal átfogni. Eközben azonban az egyes komponenseket is gondolatilag kapcsoljuk egymáshoz.

Az azonban, hogy ennek a térnek, – melyre tudatunkat irányítjuk – mi a tartalma és mit fejez ki, függ attól, hogy hogyan szemléljük, gondolunk rá. Mindenkor tudatunk, tartásunk azután tükröződik abban, ahogy a tájjal bánunk. Így módon a tájról alkotott konkrét kép az ember és a természeti adottságok közötti eleven, folyamatszerű kölcsönhatásból adódik. Tekintetünket a Dörögdi-medence, mint jellegzetes alapkonstitúciójú „nagy tér” individualitásáról a tájon belüli „kis terek” individualitására kell irányítanunk. Egy táj individualitásainak ilymódon feltáruló sokfélesége mutatja a jövőbeli fejlődés lehetőségeit.

Ebben a koncepcióban tettenérhető a történelmi lépés: összhang a környezettel – az összhang szétrombolása – újratemtés.

Az alábbiakban öt munkacsoportnak a gyakorlatokon szerzett tapasztalatokról adott beszámolóját adjuk közre – jelentősen lerövidítve.

Az emberi lélek tükröződése a tájban

Michael Beismann – Buella Mónika

Minden táj sajátos karaktert és hangulatot mutat, amely a hely természeti adottságainak összjátékából és az emberi lélek átforgató erejéből alakul ki.

A történelem folyamán; különösen az elmúlt 50 év társadalmi és politikai fordulatai alatt, az emberek lelkiállapota radikálisan megváltozott. Ennek megfelelően a tájjal való kapcsolatuk is átalakult. Vajon mit kezdenek az emberek a dörögdi táj kínáta adottságokkal és lehetőségekkel? Hogyan alakították a tájat a kommunizmus ideje alatt; és hogyan abban az időben; amikor a települések ma látható struktúrái jöttek létre? Rajzoló és leírási gyakorlatok, valamint beszélgetések segítségével olyan tapasztalatokat szerezünk; amelyek világossá teszik az egyes korszakokban ható lelki jegyeket és azok történelmi fejlődését. Fő kérdésnek tekinthetjük, milyen javaslatokat tudunk adni mai lelki igényünkből kiindulva. Elegendő-e a funkcionális megközelítés (mint földműves, tájtervező vagy ökológus), és vajon megérint-e bennünket a táj lelki hangulata?

Munkacsoportunk délutáni gyakorlatai elsősorban annak megfigyelésére szolgáltak, van-e objektív tájkép, ill. a szemlélő – azaz saját magam – szubjektivitása milyen mértékben befolyásolta egy területről kialakított véleményemet. A csoportmunkában végzett tájmegfigyelés lehetőséget kínált a másik ember által látottak megismerésére, saját eredményeinkkel történő összehasonlításra.

Az első délután felmentünk a Tik-hegy nyitott tisztására, ahonnan szép kilátás nyílt a környező tájra. Feladatunk az volt, hogy rövid szemlélődés után rajzoljuk le a tájat, majd beszéljük meg, ki mit látott. Az elkészült rajzok és elbeszélések néhány azonos elem mellett igen különbözőek voltak. Ehhez hasonlóak voltak az első megnyilvánulások; meséljük el, mit látunk. – Mindenki számára egyértelművé vált, hogy a saját leírásunkat a többiek kiegészítése tette teljessé, hiszen egyikünk ezt nem vette észre, másikunk azt nem látta meg.

A másik igen szemléletes gyakorlat egy, a résztvevők által már ismert terepen zajlott. Mindenkinek választania kellett egy helyet, ahol megfigyeltük a cserjék, fák formáját, színét, a syíneket bármely előfordulási formában, begyűjtöttük a kiválasztott helyen előforduló lágyszárú növények egy-egy példányát. Megfigyeltük a felbukkanó állatokat, az átélt illatokat, hangokat.

A kérdések megválaszolása segített mindenkinek a helyhez fűződő személyes kapcsolat tisztázásában, ill. Abban, hogy ez a személyes kapcsolat tudatossá váljon az elbeszélés során. A begyűjtött és megfigyelt részletek a már érzékeltetett hangulatokból kiragadva egy tükörképet mutattak, mégpedig az adott hely talaj, fény, csapadék stb. Hatásainak képét.

Mire jutottunk? Nagyon nehéz a válasz. Egyértelműen kiderült számomra, hogy a személyes élménytől nagyon nehéz elvonatkoztatni. A személyes élményünk a magunkkal hozott élményből táplálkozik, amely erőteljesen megjelenik megfigyeléseinkben. Döbbenetes élmény átgondolni ennek jelentőségét a tervezési gyakorlatban, hiszen a tervezői, úgymond szubjektív szándéknak kell találkoznia a helybéli-ek ugyancsak sajátos szándékával, másrészt a táj sugallta lehetőségekkel.

A tájhasználat változásai és a települések kapcsolatrendszere az utak nyomán

Susanne Züst – Herczeg Ágnes

Utazás során, busszal vagy gépkocsival, állandóan változó, sok-sok képből összefonódó kép suhan el az ember előtt. A tájon áthaladva individuális pontként tűnik fel egy-egy falu. E rövid találkozások alkalmával nem tudatosodik bennünk; hogy milyen kapcsolatban áll a település a környezetével; s az még nehezebben érzékelhető, hogy milyen kapcsolatban áll a szomszédos településekkel.

Egy-egy falu individuális egységek egymásmellettsége, vagy az együttműködés belső kapcsolata fűzi össze őket? Egy táji egység, kis térség belső élete hogyan válik láthatóvá, hogyan olvasható le az élénk áruul táj képéről?

Annak megfigyelését, hogy egy falu milyen kapcsolatban áll az őt körülvevő környezettel, a szomszédos településekkel; hány település és hogyan alkot egy kisebb táji egységet, s e régió hogyan kapcsolódik a tágabb környezethez, gyakorolhatjuk, ha az utakkal, úthálózattal foglalkozunk.

Az utak érrendszerként hálózák be a tájat. Utak kötik össze a településeket, utak vezetnek a faluból a kertekbe, szőlőbe, földekre, a vizekhez, az erdőbe. Az utak összekötik a pontokat és egyben lehetővé teszik a területet, felosztják, tagolják a tájat. Az utak vonalának alakulása szoros összefüggésben áll a táj domborzati viszonyaival, vízrajzával. A falvak belső szerkezetének alakulása és a külső kapcsolatok fejlődése, vagy elhalása közti kapcsolat megfigyelhető.

A Dörögdi-medence jelenlegi úthálózata, a táj megfigyelése által felismerhetjük a múltban működő, tájat formáló folyamatokat. Vajon hogyan érzékeljük a jelen állapotban a fejlődés, fejleszthetőség tendenciáit?

Az első napi általános, a tárgyalt történet ismerkedés után másnap az Imár-hegyről indultunk az elhagyott régi borhordó úton Pulára. Az úton párban haladva állandóan változó, egymásba formálódó képek sora tárult elénk. A párok az út karakter-, vagy hangulati változásainál az előttük és a mögöttük lévő képet rajzolták le. A nap végén Pulán a Temetőkerthez vezető gyepes útra fektettük le a képsorokat, s próbáltuk megeleveníteni.

A következő nap kis csapatok alakultak, s a feladat az volt, hogy a medence egyes falvaiból a régi utakon induljunk az Imár-hegy felé. A hegyen, a kereszt alatt kellett pontos leírást adni a mások által be nem járt útról. Ehhez segítségül azok a rajzok szolgáltak, amelyet az út mentén készítettünk úgy, hogy az általunk nem látott képet párunk elmondása alapján rajzoltuk meg. Csak a következő nap vetünk elő térképeket, Pulán, az egykori, mindentől távol eső pálos kolostor és középkori település környezetében. Múltba tett utazásunkat a pulai polgármester előbeszélései segítették.

A hét végén mindenki elkészítette a saját térképét, s Taliándörögdon a Szent András templomrom kövein ülve összegeztük tapasztalatainkat.

Az ember egy területre érve magával hozza előítéleteit. A területre jellemző külső és belső összefüggések felismerése benyomásaink, megfigyeléseink eredménye. Ehhez azonban nélkülözhetetlen a másik ember által átéltek megismerése. A medencéről szerzett tapasztalataink elválaszthatatlanok a konferencia alatt csoporttá szerveződött emberektől.

A régi úthálózat elhalása a belső, falvak közti együttműködés elhalását is jelzi. Mégis a csoport minden tagja a falvak táji együvé tartozását hangsúlyozta, s a gondok egyik okát az elszigeteltségben, a kapcsolatok elhalásában látta.

A tájszerkezet kialakító történeti változások és geológiai adottságok a Dörögdi-medencében (Visszapillantások a múltba és kitekintés a jövőbe)

Cornelius Bockernühl – Illyés Zsuzsa

A Dörögdi-medence közepén ma nagyüzemi szántótáblákat találni. Az öt település (Öcs, Pula, Kapoles, Taliándörög, Vigántpetend) ezek szegélyén terül el, míg az erdők és a legelők a medencét körülölelő hegyeken helyezkednek el.

A korábbi légifelvételek és térképek a medence művelésének differenciáltabb képét mutatják. A több ízben változott tulajdonviszonyokat követő jelenlegi privatizáció is csak egy mozgalmas történet pillanatnyi állásának tekinthető. A gazdálkodási érdekek is megváltoztak, hiszen volt

olyan időszak, amikor a területet egészen a hegytetőkig művelték, ami ma már sehol sem fordul elő.

A munkacsoport számára felvetődő kérdés, hogy a Dörögdi-medence természeti adottságainak megfigyelése elvezet-e a tájjal való differenciáltabb kapcsolatteremtéshez.

Milyen lehetőségeket nyújt a táj geológiai felépítettsége az élet és az emberi tevékenység számára? Az íróasztal mellett ülve biztosak voltunk benne, hogy egy táj számára a geológia a legmozdulatlanabb, legállandóbb tényező.

Vajon a valóságot megfigyelve is megmarad az ítélet biztonsága?

A mészkővidéken csak a kopár mészkőfennsíkban járva ismertük fel az alapközetet. Majd lassan-lassan a rajzolás hatására számos konkrét megfigyelésünk már a mészkőtájat jellemezte:

Szabdalt felszín, mély árkokkal, gömbölyű dombháttakkal, szárazság, a talaj eróziója a dombháton, göcsörtös növekedésű növények, fajgazdagság a gypszintben, növényi élet a kövek felszínén, oldódó, aprózódó kövek, azonos színű a kövek felszíne és magja, tüskesség, a völgyek és a dombhátak szélsőségesen különböző képe.

Másnap a bazaltvidék jellemzése nehezebb feladatnak bizonyult. Először nem is találtuk a kapcsolatot az alapközet és a látvány között. Úgy éreztük az Öcsi tó környéke nem tipikus vidék, bárhol előfordulhat, talán karaktere sincs, de semmiképpen sem összevethető a mészkőtáj erőteljes hangulatával. Később úgy jellemeztük a tájat, hogy sokkal kiegyenlítettebb.

Megfigyeltük az összemosódó olajzöld színeket, a vastag talajt, a szétszórt bazaltköveket, az erdő megújulását. A kövek külső rétegének és belső magjának különböző színéből és alakjukból megértettük a bazalt mállásának sajátosságait, az átalakuló anyag lebomlási folyamatát.

Az Öcsi tavat – mely a bazalttétőn található – mindenképpen mesterségesnek képeztük el, úgy tűnt, nem illik bele a képbe.

Harmadnap a medence közepén elhelyezkedő Imár-hegyről néztük meg eddigi kirándulásaink helyszíneit. Középről látható volt, hogy a mészkő és a bazaltvidék összképe mennyire más.

Bazaltból azonos magasságú a hegykoszorú, a mészkőfennsík pedig egy dőlő táblára emlékeztetett. A formák a keletkezésére utalnak, ugyanakkor az élet meghatározott irányának adnak teret. A színek eltérése a vidékek eleveenségének különbségeit mutatta. Csak ekkor vettük észre, hogy előző napi kirándulásunk helyszíne, az Öcsi tó a medence egyik legmagasabb pontján található, lent a szántók között pedig kiszáradt fák rajzolják meg az egykori patak nyomvonalát. A medence mélyén kicsiny zöld folt mutatja az egykori Kinder-tó helyét.

Az összkép megváltoztatta az Öcsi tóról alkotott ítéletünket, rájöttünk, hogy éppen a tó jellemzi legjobban a bazalt vízmegtartását. Kapcsolatot találtunk a kőzetek, a víz jelenléte és a táj eleveensége között.

A medence egészének képét vittük magunkkal a negyedik napi kirándulásra. Utunk során megismertük a Tihanyi-félsziget, a Káli-medence és a Tapolcai-medence geológiai történetét, és láthattuk a területek eltérő konstitúciójának megfelelően alakult, egymástól eltérő használatot is.

Azonban amit látunk az nem statikus, egyszeri mai állapot, hanem az ember több ezer éves munkájának az eredménye is. Az előrehaladó idő érzékelése nem adódik magától a tájban, nehéz észrevenni, de térképek segítettek a táj biográfijának feltárásában.

A Nyíres-kút környékén próbáltuk ki, hogy pusztán a tájat megfigyelve látjuk-e az emberi műveléssel összefüggő hatásokat, a történet nyomát. Régi szántók, erdősávok, itató, régi tanya, gyümölcsös, megsüllyedt felszín a bányászat miatt, kutatófúrások; mind-mind kirajzolódta a parlagon hagyott gazos terület felszínén. Az, hogy valamikor minden négyzetméterét művelték e tájnak, az elvadult állapotokon is átsugárzott.

Van-e valamilyen iránya a táj műveléséből adódó változásoknak; hogy befolyásolja ezt az alapkőzet?

A kérdés megválaszolhatatlannak tűnt. Végül úgy találtuk, hogy a művelés a táj „érését” eredményezi, szükségképpen visszahúzódik az elevenség, uralkodóvá válnak a kötött, szigorú, emberalkotta formák, a gazdaságosság és célszerűség határozza meg a tartalmat.

Hová jutott ez a folyamat a medence mészke és bazaltterületein?

A feltört talaj a mészke-területeken visszafordíthatatlannul a talaj pusztulásához, a szárazsághoz, a vizek eltűnéséhez vezetett, a bazalt ellenállt, a művelés nem tudta meghódítani, illetve sebeit képes volt regenerálni.

Vajon visszafordítható, megállítható folyamat-e a mészke-területek öregedése új tájhasználattal?

Utolsó feladatunk a Nyíres-kút környékére javaslatokat megfogalmazni a jövő tájhasználatára számára.

A kút környéke egyfajta „geológiai medence-modellnek” tekinthető, az alapkőzetek elrendezése és a domborzat kicsiben utánozza a Dörögdi-medencét. A feladat kapcsán derült ki, milyen hatalma van a múltból származó képeinknek. Az előző napi gyakorlaton felismert egykori tájhasználatok fogalmazódtak meg jövőkép gyanánt.

Morfológia, képszerűség, hangulati minőség és a táj sajátossága – az emberi lélek külső megjelenése

Cristobal Ortin – Szűcs Gábor

Az öt falu (Pula, Öcs, Taliándörögd, Kapolcs és Vigántpetend) mellett a Dörögdi-medencében régmúlt idők településeinek a nyomai is megtalálhatók. Egyes települések az évszázadok során elpusztultak, elnéptelenedtek, mások új helyen épültek fel.

Mialatt korábban egy egész nép, törzs vagy nemzetség kockáztatta meg az élőhely változtatását, addig ma a fiatalok azok, akik elköltöznek. Sokan elhagyják a vidéket a város korlátlan lehetőségeiért, mások a városban csalódként távoli, félreeső településekre költöznek, hogy ott az elvesztett értékeket újra megkeressék.

Az utóbbiak vágya úgy tűnik, egyszer csak teljesül. De tartós maradhat-e ez az állapot? Melyek az először még homályba vesző értékei egy helynek és hogy lehet ezeket a tudatunkba emelni? Lehetnek-e a megértett minőségek új tervezések alapjai?

Első nap olyan gyakorlatot csináltunk, hogy az Öcs-i katolikus templom körül helyezkedtünk el párosával és in-

nen kitekintve a környező tájra ez egyik ember a másiknak háttal állva elmesélte amit lát, az pedig megpróbálta lerajzolni azt.

Olyan fogalmakkal kellett leírni azt, amit láttunk, hogy a másik a mi fogalmainkat úgy értse, ahogy azok az észlelt tárgyak keltette képzeteken ébredtek. Közben pontosan meg kellett figyelni mindent; a tárgyak egymáshoz való viszonyát, térbeli helyzetét. Emellett folyamatosan küzdenünk kellett előképeinkkel, előítéleteinkkel, hogy valóban a társunk által elmondottak kerüljenek a papírra.

Másnap ezeket a gyakorlatokat az általunk a másiknak elmondott kép emlékezetből való, majd csukott szemmel történő lerajzolásával folytattuk. A település utcáit bejárva egy belülről felépített megismeréssel, a látottakon való felülemelkedéssel térképet rajzolunk a településről.

A harmadik nap, az utca egy rövid szakaszán lépésről lépésre haladva megfigyeltük, hogy mikor milyen képek tárnak elénk. A képek sorozatának kialakításakor az időt kétféleképpen éltük át.

– amint idő telt el miközben egyik helyről a másikra értünk,

– és amint időben képek haladtak át rajtunk, ami képsorozattá alakult bennünk a megfigyelési folyamat tudatosításakor. Olyan ez, mint amikor a növényi levelek alakváltozásának egyes fázisait tudatunkban eleven képsorozattá fűzzük össze.

Természetvédelem a Dörögdi-medencében

Hans-Christian Zehnter – Vincze Attila

Munkacsoportunk alaptémája a természetvédelem. A védelmi törekvések kialakulásának előfeltételei:

– Egy hely már nem magától értetődően adott a számunkra, mint gyermekkorunkban. A helyet egyedülállóságában érzékeljük, észleljük a környezetünkben.

– Felfedezzük a hely múlandóságát. A változás magában foglalja a valamivé válás és az elmúlás aspektusát.

Ez a két feltétel akkor válhat a védelmi érdekek mozgatójává, ha az egyedülállóság és múlandóság felismeréséhez a védelem óhaja is párosul. De milyen motivációk hatására alakul ki ez az érdek? Hogyan válik a helyet szemben támasztott igény természetvédelmi érdeké? Összefügg-e a hely iránti különleges érdeklődésem azzal a móddal, ahogyan a területet megközelítem, ahogy a helyhez kötődöm?

Ezeknek a kérdéseknek nem absztrakt vita során szeretnénk a végére járni, hanem egyfajta önkísérletező módon kívánunk tapasztalatokat szerezni. A kísérlet lényege abból áll, hogy különböző nézőpontokból figyeljük meg a Dörögdi-medencét, azzal a szándékkal, hogy a hét folyamán megtapasztaljuk

- valóban léteznek-e különböző nézőpontok és ezáltal eltérő hasznosítási, illetve tájvédelmi érdekek,
- és ezek miben különböznek egymástól.

A különböző nézőpontokhoz a természet négy birodalmát (ásvány, növény, állat, ember) választottuk.

A hagyományos természetvédelem a geológiai képződményekkel, a növényvilággal, az állatokkal foglalkozik. Szándékunkban állt ezt az egyre hangsúlyosabb táj-, tájképvédelemmel kiegészíteni, mivel ez mutathat rá, hogy mi-

ként maradhatott fenn, illetve alakulhatott ki a védelemre érdemes tájrészlet, ökoszisztéma a tájgazdálkodás során. Ezért minden helyszínen megismerték a résztvevők a hely történetének legjellemzőbb vonásait, így képet alkothattak arról, hogy a történelem mely időszakát jeleníti meg az adott helyszín.

Az első délután az Imár-hegyre mentünk, ahol átfogó képet kaphatott mindenki a medence egészéről, megismerhette határait és a tájat alkotó részletek különbözőségét. Foglalkoztunk az égtájak szerinti tájkarakterekkel, a domborzat meghatározó jellegével, majd a természeti elemeket vettük számba a hegyen kialakult gyönyörű, védelemre érdemes réten – az ásvány-, növény-, állatvilágot és az ember nyomait. Az Imáron a gazdálkodásból kiesett fennsíkon és a köves domboldalon alakult ki jelentős védett növényeket tartalmazó rét éppen azért, hogy a területen extenzív művelés folyt évek hosszú során át.

A második délután a Tálodhoz mentünk. A kolostorromhoz vezető út szakaszait rajzolták a résztvevők úgy, hogy egy-egy természeti elemre koncentráltak. Az „ásványosok” inkább a tájstruktúrárt ragadták meg, a „növényesek” a domborzatot fedő, kitöltő erdők és rétek felületeit, az „állatosok” a tájrészletek karakteres különbözőségét, a negyedik csoport pedig szabad technikával rajzolta az elé táruló tájat.

A harmadik délutánon az öcsi Nagy-tóhoz vitt utunk. A természetvédelmi területen a hasznosítási és a különböző védelmi érdekek ellentéte a legfeltűnőbb. A jégkor óta itt élő tőzegmohaláp helyét az elmúlt évtizedekben fokozatosan elfoglaló kákás-nádas élelnek madárvilágnak ad otthont. Ezért alapvető kérdés, hogy melyik állapotot akarja védeni az ember, hiszen mindkettő védelemre érdemes. A tavat környező száraz erdő és rét régen legelő volt. A tavat a faulákóji 40-50 évvel ezelőtt még fürdésre használták. Jövőbeli sorsa nem dől el.

Az utolsó munkadélutánon a Tik-hegyen lévő hagyásfás bükköst néztük meg. Itt volt a legeggyérteleműbb, hogy a helyet, ahol évszázados bükkök állnak, a gazdálkodási szokások alakították ki, tudniillik a legelő állatoknak hűsítőhely kellett, ezért tartották meg az erdőt. Ezért nem vegyes korú a faállomány, hiszen az állatok minden fiatal fát, csemetét lelegeltek.

A csoport minden helyszínen foglalkozott az ásvány-, a növény-, az állatvilággal és az ember jelenlétével, mégpedig úgy, hogy egy-egy természeti elemet helyezett vizsgálódásának előterébe. Pl.: ha egy kőzetre irányítjuk a figyelmünket, megfigyeljük, mint tárgyat, illetve azt, hogy milyen talaj képződik belőle, hogy milyen növények nőnek rajta, hogy milyen állatok élnek itt, hogy milyen tájstruktúrárt ad és az emberek miként tevékenykednek rajta. Mind ezen szempontot meg kell vizsgálnunk ahhoz, hogy megértsük a tájat és ezen az alapon lehet beszélgetni arról, hogy mit akarunk védeni. Ha a már meglévő, a készet akarja az ember megtartani, akkor csak csajládás érheti. A védelem a szociális és természeti összefüggésektől kap értelmet és azoktól, akiknek felelősségük van az adott helyen.

Illyés Zsuzsa

A TÁJ ÉLETÚTJA

A DÖRÖGDI-MEDENCÉBEN

– Az ember első nyomától napjainkig –

A régészeti kutatások legkorábbi leletei a Római Birodalom népeinek jelenlétét bizonyítják a Dörögdi-medencében.

A tájat átszelő nagy hadi útvonalat délebbre (Zalaapáti - Egregy - Cserszegtomaj - Lesencetomaj - Gyulakeszi - Kékkút - Balatonhernye - Meneshely - Nagyvázsöny - Tótvázsony - Nemesvámos - Várpalota - Buda) valószínűsítik általában. Ennek ellenére a kapolcsi főút, valamint a Kapolcsot Balatonhernyével összekötő, ma már benőtt földút alatt feltárt római köves utat a Via Magna darabjaként azonosították a kutatók. Kétségtelen, hogy a római kori villatelepek gazdagabb emlékenyagot hagytak a délebbre futó nyomvonal mentén, de az Eger-víz völgyében is sok helyen találtak római koporsókat, sőt a Kinder-tó környékén valószínűleg igen jelentős római telepre bukkantak. A Balaton-felvidékre ez időben jellemző kiterjedt szőlőkultúrának nincs nyoma.

A medencét az Eger-víz mentén átszelő hadiút, a medence közepén elhelyezkedő telep, valamint a környező, könnyen művelhető löszterületekre kiterjedő szántóművelés és az erdők irtása jelentik az ember tájalakító tevékenységének első nyomát abból az időből, amíg emlékezetünk visszavezethető.

Az V. század elején a hun támadások miatt a rómaiak elhagyták Pannónia tartományát. A népvándorlással a Dunántúrra hun, germán (longobárd), avar és frank népek érkeztek. A Királykő tetején egy hun földvárat, Kapolcon a VI. századból származó longobárd sírokat, valamint Pulától északra a VII. századból kisebb avar nemzetségi temetőt tártak fel. Összességében megállapítható, hogy a honfoglalást megelőző települések a medence közepén elhelyezkedő löszfelszín határán, a vízfolyások, a természetes közlekedési nyomvonalak mentén helyezkedtek el.

A Kárpát-medencébe keletről érkező magyarok a Dunántúlt harcok árán foglalták el és szolgásgorba hajtották az itt élő népeket a X. század legelején.

Nem tudjuk, hogy a Bakony és a Balaton környékén megtelepedett Bulcsú, Szalók, Kál és Katapán nemzetségek szállásbirtokai miként váltak a fejedelmi nemzetség birtokaivá. Annyi bizonyos, hogy a törzsi-nemzetségi viszonyok felszámolása éppen a Dunántúlon kezdődött meg. Géza fia, István 997-ben Veszprémtől északkeletre, Sóly térségében győzte le Koppány vezért és ekkor vette kezdetét Magyarország a keresztény, római jogrendű állam kialakítása.

A nemzetségi szálláskörzeteket felváltó vármegyerendszerben (1009) a Dörögdi medence két megye, Kolon (később Zala) és Veszprém területére esik; királyi birtok. A későbbiekben, elsősorban II. András idejében (1205-1235) a királyi földek adományozása révén királyi emberek és kolostorok váltak a terület birtokosaivá. Így a Rátót nemzetség, akik a tatárjárást követően építette fel Csobánc várát és alapította meg a tálodi pálos kolostort (1280-1290).

A XIV. században a főúri családok csatározásai, birtokcseréi és a pusztító járványok ellenére a Dörögdi-medencében is kialakul a Nyugat-Európára jellemző településsűrűség és települési fejlettség. A Dörögdi-medence 14 település határa között oszlik meg. A XIV. század végén lakott települések: Öcs, Pula, Vigánt, Petend, Felsődörögdi, Alsódörögdi, Kapolcs, Imár, Dent, Csergő, Szentmárton, Ráskó, Dobos, Tálod (Talád). Az egykori települések – Kapolcs kivételével – a mai települések közelében helyezkedtek el. A települések fejlettségére, a helyhez kötődésre jellemző, hogy Pula, Vigánt, Felsődörögdi, Kapolcs, Imár és Dobos rendelkezett kőtemplommal, Alsódörögdi kőkapolnával és 1358-ban Kapolcson már hat malmot írtak le, tehát a gazdasági specializáció nyomai is kimutathatók.

A terület fejlődését a XV. század nemesi családjainak pártharcai, majd a török invázió akasztotta meg. 1548-tól a Bakony súlyos harcok színhelye volt, a Balaton-felvidék várait a királyi hadsereg kezelte, védői királyi zsoldosok és toborzott magyar katonák. Tihany, Csesznek, Somló, Vázsony megerősített végvárakká váltak, míg a tálodi kolostort felrobbantották, mint a török által megerősíthető építményt.

A harcok következtében Vigánt és Petend teljesen elpusztul. A települések mindegyike fizetett adót a királynak és a töröknek is, ellátta a magyar várakat, és elszenvedte a török és magyar katonák portyázásait. E nehéz körülmények között csupán Kapolcs maradt többé-kevésbé folyamatosan élő település.

A Rákóczi-szabadságharcot követő szatmári béke után a lakatlan területeket császárhű földesuraknak adományozták, illetve új hatalmas egyházi birtokok keletkeztek. Az Esterházy család birtokává vált az egykori Petend, Pula, Ráskó és Tálod falu, Vigánt és Dobos egy része és a mai Csórom-pusztá körüli földrészlet. A lakatlanná vált településekre megindult a betelepítés, mely részben a jobbágyok számára kisebb terhek ígéréssel, részben német jobbágy-családok betelepítésével történt.

Szabad költözési és csak pénzbeli adózási feltételekkel jöttek német jobbágyok Pulára (1751), magyar jobbágyokkal települt be Petend és megnövekedett a jobbágyok és a nemesek száma Vigánton, Öcsön, Kapolcson és Alsódörögdon is, Csórom-pusztá pedig az Esterházy gazdaság cselédtelepévé, majorjává vált.

A gazdálkodás módját jellemzi, hogy a medencében a XVIII. század kezdetén gyakorlatilag nem volt szántó, területén a gyepeket és az erdőket kaszálónak, illetve legelőnek használják. A szántóföldek kialakítása gyepfeltörés vagy erdőirtás útján történt, a lassabban visszatelepülő nemesi településeken (Öcs, Vigánt, Alsódörögdi) egyéni írtás, a szervesen visszatelepített településeken közös használatú dűlőnyí területek művelésbe fogása útján. Kapolcsról felvett adatok 1711 és 1770 között a szántóföldi termények mennyiségének megötszöröződését mutatják. Szőlőterületként csak a mai Baksa-hegy van elkülönítve, de a statisztikák Pula kivételével mindenütt kimutatnak szőlőtermést is.

Az uradalmi (Pula, Petend) – nagy földbirtokos tulajdonban lévő jobbágyfalvak és a kisnemesi falvak (Öcs, Kapolcs) képe a XVIII. század végére már karakteres különbségeket mutat. Az uradalmi falvak már a telepítési feltételek miatt is szabályosabb házhelykiosztást mutattak, de Puláról az is fennmaradt, hogy a falu házeit elpusztító tűzvész kö-

vetően a házak egy építőmesteri irányításával épültek újjá kőből; az építőanyagot a földesúr adta.

Jellemző az is, hogy elsőként, még 1790 előtt a pulai és a petendi tornyos kőtemplomok épültek fel, míg Kapolcs, Öcs és Taliándörögdi csak a XIX. század elején volt képes templomát átalakítani vagy felépíteni. Kapolcs és Öcs halmazos magja a mérnöki irányítás, a központi gondolkodás hiányát mutatja.

Az ország más területein folyamatosan lakott halmazos jobbágyfalvak többsége a Mária Terézia urbáriumát követő reguláció (a jobbágyi telek- és földhasználatok jogszertint kimérése) után alakult át szabályos alaprajzú, egyutcás faluvá. Mivel a kisnemesi falvakat ez nem érintette, megőrizték az ősi, szabálytalan alaprajzú, a rokoni viszonyok, illetve a mesterségek szerinti tagozódást tükröző, változó nagyságú, a domborzathoz, a vízmosásokhoz igazodó beltelkű, illetve házhelyű településszerkezetet.

Országszerte érvényes változás következett be viszont a XVIII. század végére az erdőhasználatban. A század elején a jobbágyfalvak határában található erdők nagy részében a földesúr a jobbágyi haszonvételeket szabályozta. Csak kisebb erdőterületek szolgálták a jobbágyi faluközösségek használatára. A kisnemesi településeken a közösségi erdő meghaladta a saját tulajdonként birtokolt erdőterületeket, az erdők zömén a nemesi és jobbágyközösség (közbirtokosság) együtt osztozott.

Az országosan jelentkező erdőhiány, illetve a Mária Terézia féle urbéri rendezés (1767) viszont az erdők használatát szigorú földesúri szabályozás keretei közé terelte, melynek hatására elkülönítették (gyakran bekerítették) a földesúri erdőket s bennük minimálisra korlátozták a jobbágyi haszonvételeket. Ettől kezdve a földesúri erdőkben a fakivágás, a legeltetés, a kaszálás stb. tilos volt, illetve bérleményként volt végezhető.

Az erdőművelésre vonatkozó 1769-es Mária Terézia-féle rendtartás meghatározta és kötelezően átalakította a bakonyi, ezen belül mindenekelelt az uradalmi erdőgazdálkodás gyakorlását is. A tervszerű erdőgazdálkodás következtében létrejöttek az azonos korú erdőállományok, és az állattartás visszafordíthatatlanul elkülönült az erdőgazdálkodástól.

A Dörögdi-medencében ettől fogva az erdő az uradalmi gazdálkodás kibontakozásának terét jelentette, míg a paraszti (kisnemes, jobbágy) gazdálkodás számára elsősorban szőlővé, kertté vagy szántóvá alakítandó írtásterület maradt.

A Dörögdi-medence megnövekedett népsűrűsége és a művelésbe fogott területek gyarapodása a XVIII. század végére újra dűlőkbe rendezte a szántóterületet. Pula 1801-es térképén a dűlök 3 nyomásra osztása mellett az egyes nyomások 40 egyenlő részre (a jobbágycsaládok száma) való felosztása is megfigyelhető. A szántórészletek nem nevesítődnek, ami arra utal, hogy ebben a korban a dűlőket még rendszeresen újraosztották nyílhúzás alapján a jobbágyok között. Tehát az egy család által művelendő földrészlet rendszeresen és sorsolás alapján változott.

A szántók földközösségi használatának eltűnését általánosan elősegítette a jobbágyfelszabadítás (1848), mely a jobbágy által művelt telekterületet a jobbágy örökös tulajdonává (polgári telektulajdon) tette és ennek megfelelően ki is mérte számára. Ez a kiosztás leggyakrabban az utolsó

sorsolásos osztás állapotának tulajdonkénti rögzítése lett, ami azzal járt, hogy egy gazdának az összes dűlőben (tagban) volt megfelelő nagyságú telektulajdona. Az 1801-es és 1858-as pulai térképek összehasonlításából a német telepekre jellemző szokás is látható: a családokból a földiek használatának joga csak egy gyerekre szállt, aki a többi valamilyen egyéb módon kárpótolta, így a földrészletek nem aprózódtak el.

A medencéről a XIX. század közepéről származó térkép a szántóterületek növekedését és az erdő erőteljes csökkenését mutatja. Ez a folyamat az 1880-ban készült felmérés adatai szerint tovább tartott. A szántóterületek a kevésbé kedvező adottságú területeken, a köves dombtetőkön és lejtős oldalakon is megtalálhatók, mutatva a századvégi gabonakonjunktúra hatását, mely a legelőterületeket is elvéve visszaszorította vagy megváltoztatta az állattartás jellegét. A szilaj tartás helyébe a belterjes, istállózó állattartás lép, mely kevesebb legelőt, de intenzívebben művelt gyepterületet igényelt. Általános, hogy erre a korra az állatok naponta kihajtva a közlegelőn legeltek; szántóra engedésüket és az állatfajták legeltetésének sorrendjét a közösség szabályozta.

A térképen feltűnnek az első fasorok (Taliándörögdi út, Borhordó út) és az első nyiladékok, a tervezett erdőtagok határai az erdőben. Egyéb adatok szerint az egykor tisztán lombos és főleg makktermő erdőállományt már fenyőtelepítések is tarkítják. Megkezdődött a szántóterületek növelése érdekében a Kinder-tó lecsapolása is.

A szőlők szabályozott hegyközségekkel alakultak, megjelentek a hegyi dűlűutak mentén a présházak is (öcsi szőlő, pulai Náci-hegy, taliándörögdi Baksa-hegy).

A XIX. század végére, XX. század elejére a mezőgazdasági termelés szervezetsége, a földművelésből való jövedelmek és a megélhetés a birtok nagysága és tőkeerőssége szerint differenciálódott.

A medence szántó- és legelőterületein osztozó törpe vagy kisbirtokok a közepes vagy rossz minőségű szántókon nem tudtak a kedvezőbb adottságú, tőkeerős, nagyüzemi-uradalmi gazdaságokkal versenyezni. A térség 1945-ig hazánk egyik legszegényebb területévé vált. A Bakonyban 1920-ban megindult az elvándorlás az újonnan megnyitott bauxitbányák felé.

Az 1931-ben készült felmérés a földhasználat telekrendszerhez, földtulajdonhoz kötött jellegének tájformáló hatását mutatja. A szántóparcellákhoz hasonlatos tarkaság uralkodik a dombok, hegyek lejtőin is. Az erdő, a szántó, a szőlő és gyümölcs ezeken a területeken szinte parcelláknaként váltakozik, mutatva tulajdonosa felszabadulását a földközösségi művelés kötöttségei alól.

Az 1880-as és az 1931-es térképek összevetéséből kitűnik, hogy számos egykori és új lakott hely is betelepült tanyaként a területen. Ezek elsősorban állattartással, főleg juhtenyésztéssel foglalkoztak.

1945 a térség arculatát a nagybirtokok államosítása, illetve a földosztás rajzolta át. 1947-ből származik Pulán a megváltás alá vont ingatlanok kiosztási térképe. A rajz jól szemlélteti, hogy a földesúri szántókat, valamint a falu közös földjeit és legelőit osztották szét a földnélküli parasztok között. A földesúri erdők viszont állami tulajdonba kerültek. A határból így csak a falu erdeje maradt meg, amennyiben a közösség tulajdonában volt.

Az 1955-ös légifelvétel, illetve térkép szerint a legjellemzőbb változás – a kedvezőtlen adottságú szántóterületek csökkenése és legelővé válása – mögött elsősorban a népesség csökkenését, illetve a gazdaságosság okát gyaníthatjuk.

A tájat gazdagítva megsokasodtak az utakat kísérő fasorok; az útépítéssel összefüggésben számtalan köfajtás, bányá nyitotta meg a mészkődombok oldalát, Taliándörögdi nyugati határában megnyílt egy bauxitbánya is.

A földiek közös, szövetkezeti tulajdonná válásával lehetőség nyílt a szántótáblák méreteinek növelésére, a nagyüzemi mezőgazdálkodás bevezetésére. Kezdetben még megmaradt az eredeti dűlőrendszer, csak a dűlőkön belüli tarkaság csökkent. Viszont megjelentek a tájban a nagyüzemi állattartó telepek és gépállomások az ezeket és a falvakat ellátó elektromos légvezetékekkel együtt.

A központi törekvések kényszerítő erejére jellemző, hogy Öcsön a beltelek és a szőlő összesített területe már akkora egyéni birtoknak számított, hogy az általános normatívák alapján történő elvonások miatt a község lakossága inkább felajánlotta a TSZ-nek a szőlőt.

A további változásokat a mezőgazdaság gépesítésének fejlődése, majd a termelőszövetkezetek és a tanácsok összevonása jelentette. Az első a táblaméretetek további növekedésében és az iparszerű szántóföldi termelésben vált láthatóvá, az utóbbi a falvak beltelekeinek és határának kapcsolatát szüntette meg. Így jött létre az a '80-as évekre jellemző állapot, hogy a vízfolyások a vízügyi hivatalok, az erdők az erdészeti hivatalok, a szántók és legelők, valamint az állatok sorsa a központosított termelőszövetkezetek érdekei alapján dőlt el a falvak határában, ahonnan a gyerekek kollégiumokba vagy a szomszéd faluba jártak betűvetést tanulni. A korra jellemző típustervek alapján épített sátortetős, fürdőszobás házsorok csak kis mértékben jelentek meg a medence településeiben. Ennek oka a térség fejlődésképtelensége, a folyamatos elvándorlás és az elöregedés.

A Dörögdi-medence településeinek közigazgatási és gazdálkodási rendszere a '80-as években:

	a gazdaság központja	az igazgatási központ
Pula	Nagyvázsony	Nagyvázsony
Öcs	Devecser	Halimba
Kapolcs	Monostorapáti	Monostorapáti
Taliándörögdi	Monostorapáti	Monostorapáti
Vigántpetend	Monostorapáti	Monostorapáti

A medence vízháztartásának megváltozása a '60-as évektől okoz gondot, s a '80-as évekre akut problémává vált.

Az egykor malmokat hajtó Eger-víz kiszáradt, de kiszáradtak már a partjára ültetett fűzfák is.

A szegénységből, a fejlődésképtelenségből, így a településekben megőrződött múlt századi épületekből, valamint a határt az ország jobb adottságú területeihez képest kevésbé átforgató mezőgazdasági termelésből adódott a medence iránti üdülési, idegenforgalmi érdeklődés megélniük az utóbbi 10 évben.

1995-re az erdők többségének állami tulajdonban hagyásával majd minden eddigi és új földrészletnek új tulajdonosa lett. A tulajdonviszonyok megváltozása egyelőre nem mindenütt jelentette a gazdálkodás változását, komoly különbségek keletkeztek a térség települései között.

a földek többségét művelik

Pula	Nagyvázsonyi Szövetkezet,
Öcs	Öcs-Halimba Szövetkezet,
Kapolcs	helyi, és nagyvázsonyi gazdák,
Taliándörögd	helyi gazdák,
Vigántpetend	helyi és nagyvázsonyi gazdák, illetve Nagyvázsonyi Szövetkezet.

A kárpótlás alá eső területek művelési kötelezettsége és elidegeníthetetlenége 5 évig tart. A birtokviszonyok átalakulása a valós gazdasági érdekeltségek szerint csak ezt követően indulhat meg. Azok, akik a területéről elvándoroltak, vagy idős emberként egykori földtulajdonok szerint kárpótlásban részesültek, akik nem akarják vagy nem tudják művelni földjeiket, akkor dönthetnek földjük további sorsáról, eladásáról vagy bérbeadásáról.

Arra, hogy a határban várhatóan 5 év múlva felélénkülő változási folyamatokat kézben tartsa egy település, az önkormányzatok megalakulása és működése ad esélyt.

Súlyos problémát okoz hogy a települések többségének a tulajdoni változások következtében nincs közös tulajdonú földterülete, melyet tartalék vagy csereterületként felhasználhatna fejlesztési szándékai megvalósítására. Nehézséget okoz az is, hogy a régi legelő vagy hegyközségi szabályozáshoz hasonló, a külterületek használatát és az ott folytatható építési tevékenységet szabályozó helyi rendeleteket nem alkották még meg a települések. Hiányzik a területrendezési tervek külterületekre vonatkozó tartalmának szakági, illetve szakmai metodikai kidolgozása is.

A jövő szempontjából fontos kérdések:

– Föléleszthető-e az egykori kisparaszti gazdaságok termelési hagyománya a nagyüzemi gazdaságban töltött több mint harminc év után?

– Van-e ma reális esélye a század első felében a területen versenyképtelenné vált kisparaszti gazdálkodásnak?

– Gazdaképzéssel elméletileg elérhető lehet a biológiai vagy biodinamikus művelésre történő áttérés? Megveszi-e, beengedi-e a fizetőképes Nyugat ezeket a termékeket, és lesz-e rájuk hazai kereslet?

– Megoldhatók a gazdálkodás gondjai a természetvédelem általános kiterjesztésével, de követendő példa lehet-e számunkra is a hagyományos gazdálkodást fenntartó, az ökológiai értékeket védő mezőgazdasági támogatási rendszer kialakítása?

– A terület üdülési felértékelődése kapcsán eldöntendő, hogy mi az az arány, amely a falvakban zajló termelést és vendéglátást egyensúlyban tartja. Cél-e, hogy a Dörögdi-medence települései ne alakuljanak üdülőfalvakká a Káli-medencéhez hasonlóan?

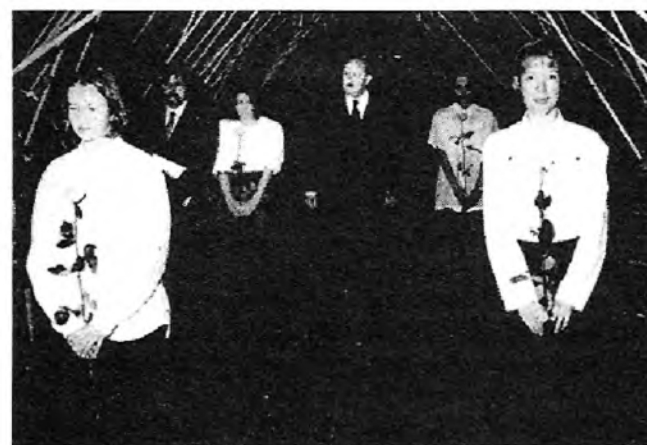
– Az utóbbi években a medencében megrendezésre került művészeti napok vetik fel a kérdést: létezik-e még a helyhez, tájhoz kötődő kultúra, integrálódhatnak-e ebbe a városból jött értelmiségiek törekvései, gondolatai?

KAMPIS MIKLÓS 60 ÉVES

A Kós Károly Egyesülés a gerébi kúriában tartott októberi konferenciáján ünnepelte igazgatója, Kampis Miklós születésnapját. Az Egyesülés vándoriskolásai fáklyával a kezükben kísérték az erdei tisztásra, ahol barátok és tanítványok köszöntötték. Az ünnepség végén a Kós Károly Alapítvány kuratóriumának elnöke, Sáros László, és az Egyesülés nevében Zsigmond László nyújtotta át a díszlevelet és a Kós Károly-émlékérmét. Az erdei lakomával folytatódó ünnepről a Duna TV rövid ismertetést sugárzott.

MAKOVECZ IMRE 60 ÉVES

Hatvanadik születésnapján barátai, tisztelői és tanítványai az Iparművészeti Múzeum aulájában köszöntötték Makovecz Imrét. A nagyszámú ajándékból egy példányos emlékkönyv állt össze. A Magyarok Világszövetsége a születésnap alkalmából díszes mesterládával ajándékozta meg az ünnepeltet, a Magyar Művészeti Alapítvány életmű-díjjal tüntette ki. Makovecz Imrét külön rendezvény keretében köszöntötték fel munkatársai, valamint a Magyar Művészeti Akadémia tagjai is.

1996/1-es számunkat Makovecz Imre munkásságának, és a fent említett emlékkönyv ismertetésének szenteljük.

JURKOVIČ-KIÁLLÍTÁS BUDAPESTEN

Dušan Jurkovič (1868–1947) szlovák építész kiállítása októberben nyílt meg az Országos Műemlékvédelmi Hivatal aulájában a Magyar Építészeti Múzeum és a budapesti Szlovák Kulturális Központ rendezésében. A három évvel ezelőtti, nagyszabású életmű-kiállítás egyik rendezője, Dana Bořutova válogatta a mostani kiállítás anyagát, amely a korábbi bemutatóknak körülbelül egynegyedét, de a legjobb és legjellemzőbb alkotásokat tartalmazza.

Az Építészeti Múzeum felkért a kiállítás megnyitására az életművet elemző Dana Bořutova mellett; jegyzetből és emlékezetből felidézve az alábbiakat mondtam:

Akárhogyan, akármit mondanék is, a téma: Közép-Európa. Ezekkel a szavakkal kezdtem el a pozsonyi Kós-kiállítás megnyitóját is, és ezt a két kiállítást fontosnak tartom összekötni. Mikor a pozsonyi bemutatóra hívtak, egészen addig nem tudtam, miről beszéljek ott, amíg nem hallottam, hogy Jurkovič kiállítása hamarosan Budapestre látogat. Erről a két látogatásról, mint valamiféle találkozásról beszéltem, és elemeztem Dušan Jurkovič és Kós Károly életútjának párhuzamos és ellentétes vonásait, és az ellentétek dacára nyilvánvaló rokonságot. Amikor gondolatban elkészültem ezzel a megnyitóval, útközben Pozsonyba hirtelen belémnyilallt a kétely; vajon a kiállításra feltehetőleg egybegyűlő pozsonyi magyarok ezt az építészettörténeti indíttatású értékelést várják-e, mint időszerű üzenetet Kóstól?

Bár végül ott nem hangzottak el ezek a mondatok, ezt a mai üzenetet csak így tudtam magamnak megfogalmazni: minden rendszerváltás után újra időszerű, hogy *össze kell szednünk nagy fáradtsággal az ország minden részéből a széjjelszórt köveket, hogy azokkal a magunk képére építhessünk.* (Kós Károly) Számba kell vennünk, mi az a szellemi örökség, amelyen a jövőnk alapulhat. Mi maradt mára az élő népművészetből, amely Kós számára ezt a forrást jelentette? A népművészetet fenntartó erő lappang, de van egy eleven megnyilvánulása, amely a többi feltámadásának is záloga: az anyanyelv.

Idézet Jurkovič fiának visszaemlékezéséből: *Apám mélyen mag volt győződve arról, hogy elnyomott népe egyszer fel fogja emelni a fejét, és szabadon fogja beszélni a saját nyelvét.*

Úgy gondolom, Jurkovič, a legjellegzetesebben szlovák építész budapesti látogatása elégtétel és tiszteletadás. De a kérdés ezen túl: mi az üzenete ennek a látogatásnak?

Először is: öröm, hogy itt van; példa arra, hogy saját múltunk megértéséhez elsősorban közvetlen környezetünk ismerete nyújt segítséget. Meggyőződhetünk róla, hogy Jurkovič a kivételesen nagy építészegyeniségek közé tartozik, s az ilyen felfedezések nem elsősorban a nyugati közvéleménynek fontosak, ahogyan a magunk értékeiről is gondolkodni szoktunk, hanem egymásnak. A szakmai kapcsolatok az építészettörténetben éppúgy, mint a kortárs építészetben nyilvánvalóan a mesterségesen keltett ellentétek szintje felett léteznek.

Meg kell említenem azt a tanulságot is, hogy Jurkovič igazán profi kiállítását, amelynek ez csak egy részlete, a Pro Slovakia Alapítvány támogatta, mert nemzeti feladatnak tekintette Jurkovič nemzetközi megismertetését. A Pozsonyban bemutatott Kós-kiállítás anyaga Ausztráliából véletlenül (gondviselészerűen?) idekerült fiatalember személyes áldozatával (és a Kós Károly Alapítvány, valamint az Építészeti Múzeum segítségével) jött létre és bővül tovább. S ha Szlovákia kormányán számon kérjük az ott élő magyarság kulturájának fennmaradása iránti érzéketlenségét és érdeketlenségét, vajon megengedhető-e itthon ez a fentiekkel is jellemzett közöny? Végül az életmű tanulságai - számomra:

Míntha Jurkovič 1920 utáni tevékenységében azt tanulmányozhatnánk, mit tett volna Kós, Lajta vagy Pogány Móric, ha elmarad az első világháború. Míntha itt és ott egymást kiegészítő, és egymással helyet cserélő életkezeléseket lehetne beszélni; egy *libikóka* átbillenéséről. Mi következett ebből az átbillenésből? Szlovákia behozta lemaradását más közép-európai országokhoz képest, felépítette saját nemzeti intézményeit, s ebben Jurkovičnak jelentős szerep jutott. A magyarság pedig megtapasztalta (amit az okkult ismeretek szerint holta után él át az ember), hogy – jogosan vagy nem – milyen érzelmeket váltott ki az egykori nemzetiségekből.

Annyi bizonyos, hogy ezen a libikókán *fent* és *lent* nagyon viszonylagos fogalmak, az egyensúly állapota pedig, amit eredményként remélhetünk – késik. Talán effajta *találkozások* segítenek. S talán e libikóka-állapot természetéhez tartozik, hogy Jurkovič életművének csúcsa – számomra – a galíciai első világháborús temetők sora, amelyet a világháború közepén, a K.u.K. hadsereg megbízásából, és megbízói szándék szerint a *monarchia* dicsőítésére tervezett, és amely *tervezői* szándék szerint a szlovák nép apoteózisa lett. A Galiciában elesett (különböző nemzetiségű) katonák sírkertjeként (ezekből csak Galiciában – itt volt a híres gorlicei áttérés – 3781 létesült az emlékművekkel együtt; mennyi lehetett az összes hadszíntéren!... s ezek közül csak egyről-egyről tudunk hírből, pedig sokukat tervezték magyarok, és legtöbbször magyarok is nyugszanak) a szlovák népi kultúra ősi elemeiből merítve olyan új, nemzeti szimbólumokat teremtett meg, amelyek egészen sajátos építészeti értékkel bírnak. Úgy érzem, hogy egy nemzeti kultúra megtestesítőiként kiemelkednek az időből; készülhetnek volna a kereszténység felvétele előtti korban, vagy készülhetnének ma is, azonos időszerűséggel. A tájból azonban nem emelhetők ki; szlovák nemzeti jelképekként jellegzetesen kelet-közép-európai alkotások, így a mieink is.

Gerle János

A MŰVELŐDÉS c. kolozsvári kulturális folyóirat januári száma ad hírt a Marosvásárhelyen 1993-ban bejegyzett Kós Károly Alapítvány megalakulásáról és 1994-es tudományos konferenciájáról. Gábor Dénes cikke ismerteti az elhangzott előadásokat. E számban olvashatjuk Kós Károlynak az 1911-es balázsfalvi gyűlésről küldött beszámolóját is. A Kós Károly Alapítvány egyik tevékenysége olyan olvasótáborok szervezése, amelyek a résztvevőket Kós írói-építész munkásságával ismertetik meg. A kuratórium elnöke Finna Géza; az Alapítvány címe: 4300 Marosvásárhely – Tîrgu Mureş, Str. Revoluției Nr. 32/4; Tel.: 00-40-65-117442

JANKOVICS TIBOR MUNKÁI

Országépítő: Hogyan kezdődött a tervezői pályád?

Jankovics Tibor: Azzal kezdem, hogy az egyetemi évekből három meghatározó jelentőségű élményt kell kiemelnem. Az első, Vargha Laci bácsi népi építészeti kurzusa és a hozzá tartozó felmérési gyakorlatok. Laci bácsi a komoly érdeklődést mutató diákokat meghívta időnként a lakására is, és a beszélgetések mellett gazdag könyvtárában, rajzgyűjteményében is körülnézhettünk. A másik a Szimesák József körül kialakult önképzőkör jellegű kis csoport, ahol rendszeresen az építészeti gondolkodást segítő feladatokat oldottunk meg. A harmadik, hogy az építészettörténelmi tanterületen diplomáztam, népi műemléki környezetbe terveztünk egy-egy házat egy-egy Balaton-felvidéki faluba két kollégával. A korrektoraim közül volt Pogány Frigyes, Pelikán József, akiktől sokat tanultam.

A diploma megszerzése után Kistelegdi István barátommal egy pécsi tervezőirodában helyezkedtünk el, a Baranyatervben, ahol az új igazgató, Mischl Róbert éppen neki látott, hogy a technikusai szintű régi tervezőgárda mellett diplomás építészekkel fiatalítson. Ez tette lehetővé, hogy olyan korunkbeli építészeket toborozzunk magunk mellé, akikről úgy gondoltuk, hogy jól fogunk tudni együtt dolgozni. Így kerültünk egytűvé: Oltai Péter, Deák László és felesége, Blazsek Gyöngyvér, később a statikus Dufánszky Jenő, Nyári József, majd Füzes Antal, Berendi Péter, rövidebb időre Kovács Attila.

Akkoriban mindenféle politikai indíttatású programok mentén alakultak ki a tervezési feladatok: volt tehéntenyésztési program, városrekonstrukciós program, nyilvánvaló volt, hogy szükségünk van valakire, aki szellemi irányt tud szabni a mindennapi tevékenységünknek. Erre ott helyben sajnos nem számíthattunk, és felkértük Csete Györgyöt, akit egyetemi konzulensként ismertünk és tiszteltünk, hogy jöjjen le Budapestre. Csete ezt megelőzően egyedül, elszigetelten dolgozott, sok pályázaton vett ugyan részt sikeresen, de nagyon nagy szakmai kihívás lehetett a számára, hogy lelkes, de tapasztalatlan csapatunk szellemi irányítója legyen, amit ő valóra is tudott váltani.

Országépítő: Hogyan jellemeznéd a pécsi éveket?

Jankovics Tibor: 1970 és 1976 között dolgoztunk együtt. Minden tervet megbeszéltünk és a közös munka közben alakult ki a csoport programja is. Előadókat hívtunk, akikkel aztán éjszakába nyúló beszélgetések alakultak ki. Sokat mondanak a nevek is: Kathy Imre, Vámosy Ferenc, Sódor Alajos, sok pécsi egyetemi tanár is jött; Makovecz Imre így előadáson ismerkedett meg Csetével. Nagy jelentősége elsősorban Pap Gábor, Bosnyák Sándor, Molnár V. József, László Gyula előadásainak volt arra a formálódó célkitűzésre, hogy Bartók Béla példáját próbáljuk követni a saját szakmánkban.

Sokkal szorosabb együttműködés alakult ki kaposvári és még szekszárdi kollégáinkkal is, mint a helyiekkel. Talán tragikusnak is nevezhető, hogy Tillai Ernő, Erdélyi Zoli, Köves Emil nem voltak képesek a saját fiatalkori vágyaik folytatónak tekinteni a tevékenységünket.

A "bartóki modell" alapján ősi hagyományainkon, ősi kultúránkon alapuló, de mai építészetet próbáltunk kialakítani.

Ez az építészeti felfogás egyáltalán nem talált támogatásra, mondjuk úgy, hogy a megtűrt kategóriába tartozott. De újra említenem kell, hogy igazgatónk, Mischl Róbert, aki közben a Pécs-tervbe vitt magával, és irodavezetőnk, Eördögh István erkölcsi támogatása nélkülözhetetlen háttér volt számunkra. Mischl ott ült minden előadáson, és programokkal is azonosulni tudott.

Az első kísérletező, útkereső években már olyan épületeink valósultak meg, mint Orfűn a Forrásház (Csete), Siklóson a ravatalozó (Kistelegdi), Pécsen a Balokányi Ifjúsági Ház (Oltai), ugyanott a Vasarely Múzeum (Deák) és Faddomboriban a TÁÉV vendégháza (Jankovics Blazsekkel, Csete Ildikóval, Kún Évával).

A Pécs Csoport – az új irodában már a paneles tervezés jogosultságát és kényszerét megkapva – készítette Csete György irányításával a Paksi Atomerőmű lakótelepének továbbfejlesztési terveit. Valaki jövőbeli lakótelepi notabilitás (vagy annak felesége) megrémült, hogy az épülő házak milyen rondák és azonnali parancs érkezett – a kivitelező Tolna megyei ÁÉV szót Mischlnek –, hogy építés közben bele kell nyúlni a tervekbe a jobb megjelenés érdekében. A fokozatosan egyre többre kiterjedő áttervezés eredménye volt az ún. "M" panelcsalád kivitelei terve, amely az érvényes műszaki-gazdasági normatívák betartásával egészen új lakásalaprajzokat is tartalmazott. Ennek gyártására már nem került sor, mert megindult az ideológiai és szakmai támadás Major Máté 1975-ös ÉS-beli cikkével. A Pécs Csoport felszámolásához végül ez a hónapokon át húzódó polémia szolgálta az egyik legfontosabb ideológiai érvelést. Olyan nagy és sokoldalú volt a támadás, hogy Mischl rákényszerült arra a kompromisszumra, hogy az iroda tagjait a tervezőirodán belül szétoszorja, de ezt a csoport legtöbb tagja nem tudta vállalni.

Úgy gondolom, bármilyen jól működik is együtt egy csapat, ahhoz, hogy idővel ne számolódjék fel, folytonos megújulásra van szüksége. Ezt tudatosan gondozni kell, ami nagyon nagy energiát igényel, de a fennmaradása egyébként békés körülmények között is illúzió.

Országépítő: Mi a véleményed ma az előregyártásról?

Jankovics Tibor: Az akkori kényszer egyáltalán kihívás is volt a számunkra. Lehet-e iparosított technológiával szerves építészetet művelni. Az a véleményem ma is, hogy lehet, bár az építés iparosítása a közelmúltig idegen érdekekkel szolgált, a hatalmi-ideológiai diktatúra eszközeként is működött.

Előregyártani lehet vályogból, fából, betonból, kerámiából, és ezekből az elemekből – még bartóki mércével mérve is – lehet jó házat összerakni. Láttam például Wrightnak egy előregyártott betonelemekből épített kiváló szállodáját Phoenixben.

Országépítő: Milyen emlékeket vittél magaddal a pécsi időből?

Jankovics Tibor: Abban az öt-hat évben rengeteget dolgoztunk, pályáztunk, kiállításokat, előadásokat szerveztünk. Közös utakat tettünk az Őrségben, Göcsejben, az Alföld tananyagvilágában, később Kalotaszegen, Székelyföldön, Gyimes-

ben. Többször személyesen is felkerestük Kós Károlyt – akit Bartók mellett példaképünknek tekintettünk – és leveleztünk is vele.

Országépítő: Hová kerültél Pécsről?

Jankovics Tibor: 1978 végén Füzes Antallal, Füzes Ágnessel, Berendi Péterrel Keszthelyre költöztünk. Azóta is együtt dolgozunk, jelenleg mint a Forma Rt. alapító tagjai. Az új helyen szükségesnek éreztem korábbi szakmai kísérleteink, a tanulmányutak tapasztalatainak átgondolását, az új helyzetnek megfelelő értékelését.

Úgy gondoltam, és ez a véleményem azóta csak megerősödött, hogy változatlanul

- a nemzeti hagyományainkon alapuló,
- a környezetbe szervesen illeszkedő,
- egyszerű és
- korszerű eszközökkel megvalósítható

házakat kell építeni, illetve ilyen épített környezetet kell létrehozni. Az egyszerűsége természetesen nem valamiféle puritán "minimálépítészeti" érték, hanem olyan, belső arányokon alapuló, mely rendet, finom részletezettséget, akár díszítést is, amely a magyar paraszti építészet sajátja volt addig, ameddig ilyen egyáltalán létezett.

Országépítő: Te magad milyen formálási elveket követtél keszthelyi tevékenységed során?

Jankovics Tibor: Próbálkoztam azzal, hogy a környezetet tekintsem meghatározó motívumnak. A hetvenes évek végétől néhány munkámnál az épített környezet silányosságát érzékelve a táj, a természeti környezet morfológiájához próbáltam épületeimmel alkalmazkodni. A "hegy formájú" házaknál a Tapolcai medence vulkanikus kúpjai hatottak erősen az általam tervezett tömegek megjelenítésére, illetve az alkalmazott anyagok és színek megválasztására.

A közelmúltban pedig több házat terveztem, melyek kőből épültek, illetve épülnének; ebben fontos szerepet játszik, hogy egyre kényesebben ügyelek arra, hogy épületeim a lehető legkevésbé láthatóan avatkozzanak bele környezetükbe. Szeretek helyben termelt anyagokból és a történetileg kialakult helyi szokásokat figyelembe véve tervezni. Úgy adódott, hogy a Badacsonyon, Tihanyban, Ábrahámhegyen és a Somló-hegyen kaptam építési feladatokat. Természetes volt, hogy a helyi terméskövet úgy használjam fel, mintha a ház a humusz alatt rejtőző kőtalapzatról nőne ki. Érdekes példája ennek a próbálkozásnak a badacsonyi Kisfaludy-ház bővítése, ahol a meglévő "idillikus" állapot megőrzése érdekében a bővítmény a hegy oldalát barázdáló, rakott bazaltfalakkal megtámasztott teraszok formájában valósulna meg.

Országépítő: Egyik első számunkban írtál részletesebben a vert falú technológiával épített családi házakról. Ezek az ősi és természetes építőanyagok korszerű felhasználását célzó nemzetközi törekvés talán legelső és építészetileg legjobban megoldott hazai megnyilvánulásai. Hogyan fordultál a föld-anyagú építészeti felé?

Jankovics Tibor: Gyermekeimet az Őrségben töltöttem. Ott a házak abban az időben agyagból, fából és szalmából készültek. A házak falát évente tapasztottuk, a padlót minden Húsvétkor felkentük híg agyaggal, a konyhai edényeket a környező falvakban élő fazekasok készítették. Ez döntő alapélmény számomra.

A másik indítást az adta, hogy Zalaszentgróton élő

barátom, Gróf Zoltán családi házána tervezésekor kiderült, hogy a TŰZÉP-telepen kapható ipari termékekből összerakható ház költsége – ez az 1980-as évek elején már így volt – irreálisan magas. Egyszerűen nem ér annyit az egész ház. Úgy éreztem, sötét erők manipulációjának áldozataivá válnak azok, akik szerény, az alapvető igényeiket kielégítő otthon akarnak maguknak teremteni. Javaslatomat, hogy gyermekkorom visszaidézésével tömészházat építsünk, barátom rövid töprengés után elfogadta. A ház kalákában épült fel rokonok és barátok közreműködésével, nem egészen nyolc hónap alatt. A falakhoz környékbeli agyagos földet használtunk. A fedélszék és a falfödém részben a ház helyén kivágott nyárfából készült. A szomszéd faluban elfekvő zsárut és tömészszerzőket találtunk; a technológia alkalmazásánál, az egyes csomópontok kialakításánál egy öreg parasztember volt a segítségünkre.

A Gróf-család több mint tíz éve lakik az így épült családi házban, és azt minden tekintetben előnyösnek tartják ma is. Ennek az építésnek nagy szerepe volt abban, hogy Keszthely környékén azóta szinte minden évben megépül néhány tömészház.

Rácz Tamás és Kruppa Nándor, fiatal építész kollégáim saját lakóházukat is földből építették, és egyre gyakrabban terveznek vályog- és tömészházakat. Ezt a technológiát kitűnő építési alternatívának tartom; remélem, hogy egyre jobban el fog terjedni nálunk is, ahogy ez az Egyesült Államokban, Németországban, Franciaországban és másutt már bekövetkezett.

Országépítő: A nyolcvanas évek közepétől egyre gyakrabban tervezed meg saját épületeid berendezéseit, sőt, sok önálló belsőépítészeti munkát is elvállaltál.

Jankovics Tibor: Nem belső készítés vezetett erre a területre. Blazsek Gyöngyvér, akivel korábban többször dolgoztam együtt, más elfoglaltsága miatt nem tudta elvállalni a keszthelyi Phoenix Szálló berendezésének megtervezését. Kényszerűségből fogtam neki a munkának, amely izgalmas, kedvemre való feladatnak bizonyult. Azóta is nagy örömmel látok neki a belsőépítészeti tervezésnek, és arra töreksem, hogy kollégáim és a nálam dolgozó vándoriskolások is gyakorlatot szerezzenek ezen a területen.

Sokat tanultam bútorasztalos, kárpitos, mülakatos, ötvös, üveges, keramikus és egyéb műhelyekben, ahol az általam tervezett berendezési tárgyak készültek. Úgy érzem, hogy a belsőépítészet révén sikerült azt a szerves egységet megvalósítanom épület és enteriőr között, amelyet egyébként is elengedhetetlenül fontosnak tartok.

Országépítő: A Pécs Csoport még Pécsen kialakított közös célkitűzését mennyire látod sikeresnek ennyi év után?

Jankovics Tibor: A mi pécsi tevékenységünk nagyon céltudatos kísérletek sora volt; jó eredményekkel, de a kitűzött cél teljes megvalósítása hosszabb időt igényelt volna. Véleményem szerint az elmúlt másfél évszázadban nem jött létre Magyarországon az Allegro Barbaro szintjét elérő építészeti mű. A japán Kurokawa néhány munkája, vagy Tadao Ando sevillai japán pavilonja a maga kulturális közegében ilyen, Wright Taliesin West-jéhez hasonlóan szerkezetileg invenciózus mű; természetes anyagaik és formálásuk révén kötődnek környezetükhöz, és forrásuk az ősi hagyomány.

ÉLETRAJZI ADATOK

- 1944 Budapest
- 1962 Építészmérnöki oklevél, Hild József Építőipari Technikum, Győr
- 1969 Építészmérnöki diploma, BME
- 1970 MÉSZ tagság
- 1986 A Művészeti Alap Iparművész-Belsőépítész-Szekciójának tagja
- 1990 A pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola c. tanára
- 1993 Ybl Miklós díj

Munkahelyek

- 1962-63 Vas megyei TANÉP-nél munkahelyi technikus
- 1968-73 Baranya Megyei Tanácsai Tervező Vállalat, Pécs
- 1973-78 Pécsi Tervező Vállalat, *Ifjúsági Iroda* (a Csete György által vezetett *Pécs Csoport* tagja)
- 1978-82 Győri Tervező Vállalat, majd a ZALATERV Keszthelyi Irodája
- 1983-tól 15 munkatársával megalapítja a FORMA Tervező és Fővállalkozó Kiszövetséget, mely jelenleg részvénytársaságként működik.

FONTOSABB TERVEK, MUNKÁK

Középületek

- Egészségház orvoslakásokkal, Fábiansebestyén (Oltai Péterrel) 1969
- Ifjúsági Nevelőotthon, nyolc tantermes iskola és lakópavilonok, Csertő, 1971
- Kossuth Lajos utcai foghíjbeépítés, DDG-bemutatóterem és lakások, Pécs, 1972
- Faluközpont-tanulmány, Művelődési ház, Somogyapáti, 1972
- Pécs belvárosi tömbrekonstrukciós tanulmányterv és az Elefántos domb tanulmányterve (Vanák Alajossal) 1972
- TÁÉV Üdülő és Oktatási Központ, Fadd-Dombori (*Pécs Csoport*) 1974
- 24 tantermes általános iskola, Paks (*Pécs Csoport*) 1975
- „M” típusú paneles lakástípusok, Paks (*Pécs Csoport*)*
- Citrom utcai Üzletház és lakások, Pécs (Kistelegdi Istvánnal) 1978*
- Apáczai Csere János Integrált Oktatási és Nevelési Központ, Pécs (Tóth Zoltánnal) 1980
- Új szabadtéri színpad, Keszthely, 1979*
- Meglévő szabadtéri színpad rekonstrukció, Keszthely, 1980
- Ravatalozó és temetői virágbolt rekonstrukció, Tapolca, 1981
- Egészségház orvoslakással, Diszel, 1982
- Egészségház orvoslakásokkal, Badacsonytomaj, 1982
- Phoenix Szálló, rekonstrukció, Keszthely, 1983
- Helikon Szálló, rekonstrukció-tanulmány (Füzes Antallal), 1984
- Teniszkлубház, Keszthely, 1984
- 16 tantermes iskola és városi sportsarnok, Keszthely, 1985
- Castrum Camping, Keszthely, 1986
- DÉDÁSZ ipartelep rekonstrukció, Keszthely, 1984
- Solar Szálló, Nagyatád, 1985
- Magyar Autóklub megyei állomása, Zalaezerszeg, 1986
- Delden-tér és üzletsor, Keszthely, 1986

- Köztéri pavilonok, Keszthely, 1986
- Merkur Szálló, Budapest, Nyári Pál u. 17., 1986
- Műemléképület-rekonstrukció, Keszthely, Fehér Gy. u. 3., 1987
- Mindszenty Emléktemplom és Katolikus Kulturaközpont tanulmányterve, Zalaezerszeg, 1990*
- Abbázia Sárga Szálló rekonstrukció, Keszthely, 1990
- BM Gyógyintézet rekonstrukció, Hévíz (Lukács Beátával) 1990
- Keleti Idegenforgalmi Kapu, Balatonyörök (Engelmann Tamással) 1991*
- Thermál Szálló rekonstrukció, Hévíz (Rácz Tamással) 1995
- Carbona Szálló, rekonstrukció, Hévíz, 1995
- REFLECT világítástechnikai bemutatóterem, irodák és raktár, Törökbálint, 1994
- Apartmanház, Hévíz, Vajda Á. u. (Markót Imrével) 1995*
- MODE ART Ipartelep, üzletház, irodák, Budapest, 1995**
- Szőlőshegyi kápolna, Balatonfelvidék, 1995

Családi házak (hagyományos technológiával)

- Koszori-ház*, Pécs; *Funtek-ház*, Tata; *Dr. Ambrus-ház*, Keszthely; *Ikerház*, Decs; *Kovács-ház*, Zalaszentgrót; *Bakos-ház*, Tapolca; *Ikerház*, Tapolca; *Kiss G.-ház*, Keszthely; *Údvardy-műteremház*, Badacsonytomaj; *Horváth-ház*, Hévíz (Rácz Tamással); *Dr. Matkó-ház*, Csobánka (Rácz Tamással); *Réti-ház*, Keszthely; *Dr. Németh F.-ház*, Vonyarcvashegy; *Szekeres-ház*, Keszthely; *Plivein-ház*, Tihany; *Mányai L.-ház*, Badacsonyládbögy (Balassa Endrével); *Csikós Mányai J.-ház*, Ábrahámhegy.

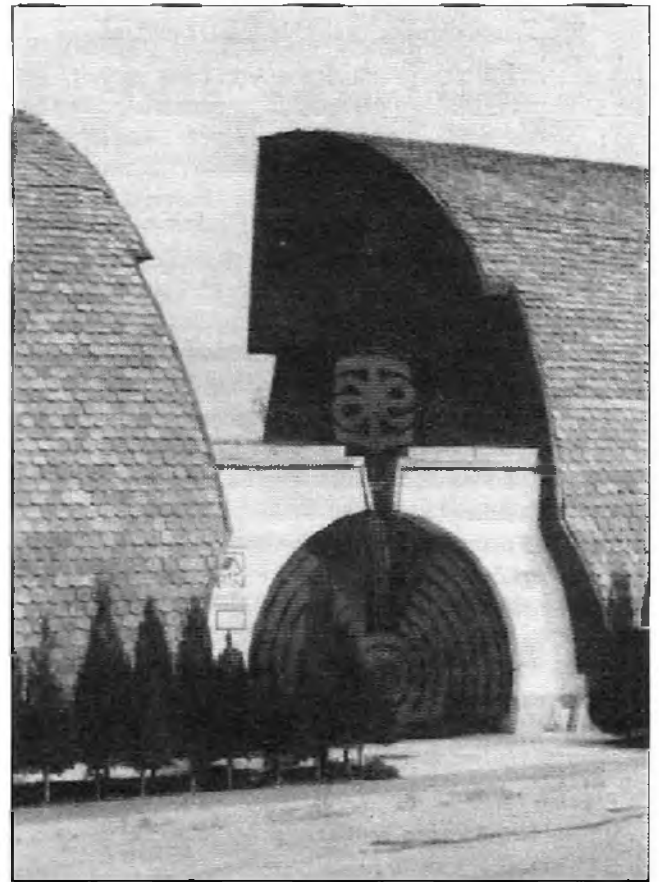
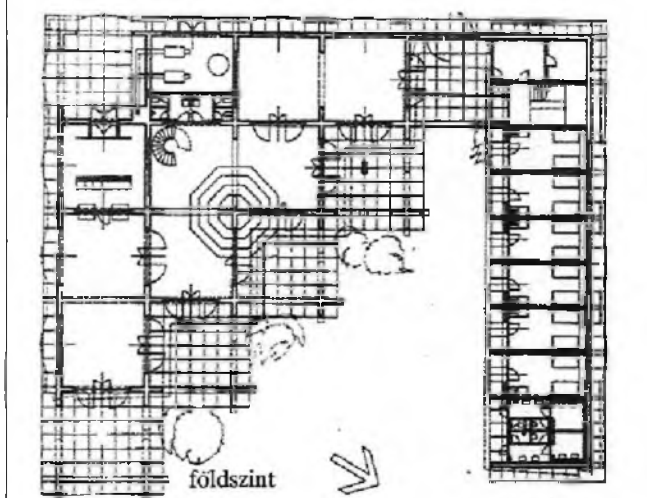
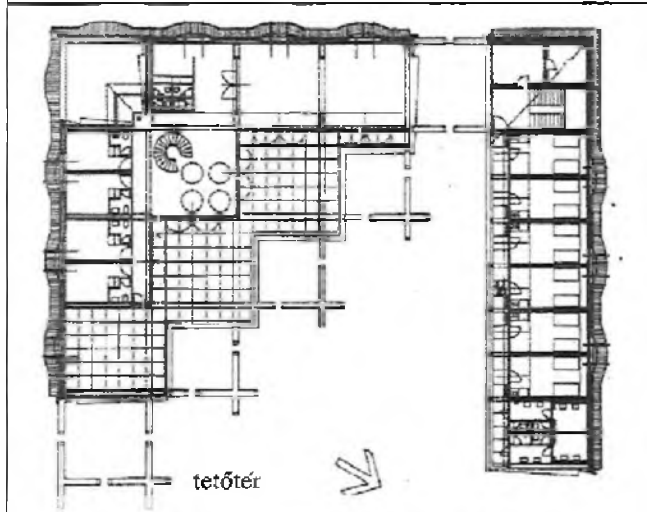
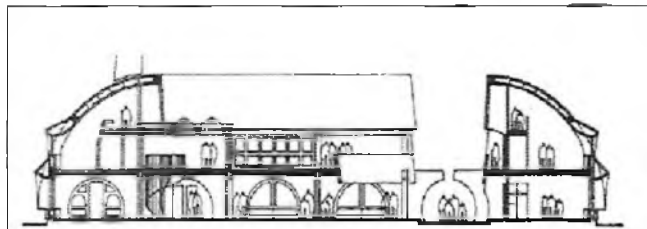
Vályogházak, tömészházak

- *Gróf Zoltán háza*, Zalaszentgrót, 1985
- *Józsa Miklós háza*, Bucsuszentlászló (Fehér Istvánnal) 1986
- *Családi ház*, Martonvásár, (Rácz Tamással) 1988
- *VILVAKISZ* napfűtéses lakóházak (Kruppa Nándorral) 1989*
- *Gyarmati Tibor háza*, Zalabér (Rácz Tamással) 1990*
- *Kovács László háza*, Zalaudvarnok, 1990
- *Laub László háza*, Zalabér, 1990

Belsőépítészeti munkák

- Dr. Stark András lakása, Pécs, 1972
- Phoenix Szálló, Keszthely, 1983
- Teniszkлубház, Keszthely, 1984
- Játékkaszinó a Thermál Szállóban, Hévíz, 1985
- Lokomotív Tourist, Keszthely, 1985
- Marietta divatbolt, Keszthely, 1986
- Tari-butik, Keszthely, 1986
- Apostolok söröző, Keszthely, 1989
- Abbázia Sárga Szálló, Keszthely (Fehér Istvánnal), 1990
- BM Gyógyintézet, Hévíz, 1990
- Kiskalmár söröző, Keszthely, 1991
- Abbázia Kék Szálló, Keszthely (Füzes Antallal), 1992
- Konzumbank ügyfélterei, Szombathely, 1992
- Konzumbank, Sopron, 1992
- Fiakker söröző, Zalaszentgrót, 1993
- REFLECT irodaház és bemutatóterem, Törökbálint, 1994
- Thermál Szálló, Hévíz, 1995
- Önkormányzati tanácssterem, Zalaszentgrót, 1995

(* – nem épült meg ** – jelenleg épül)

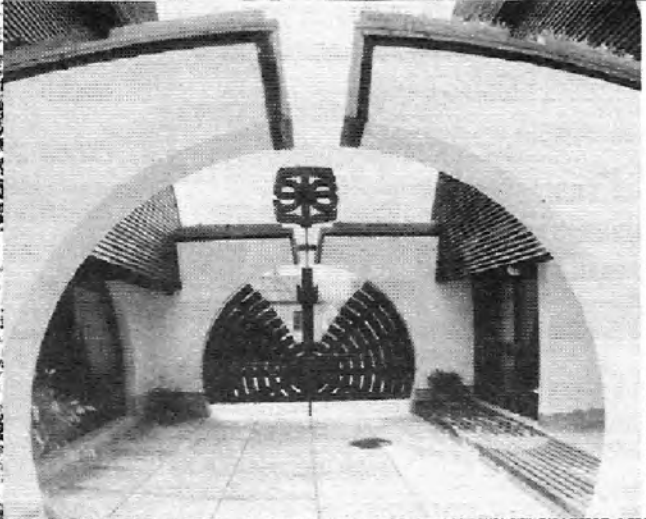
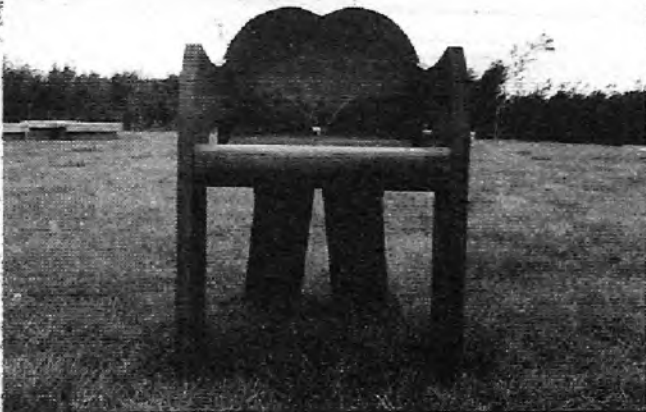
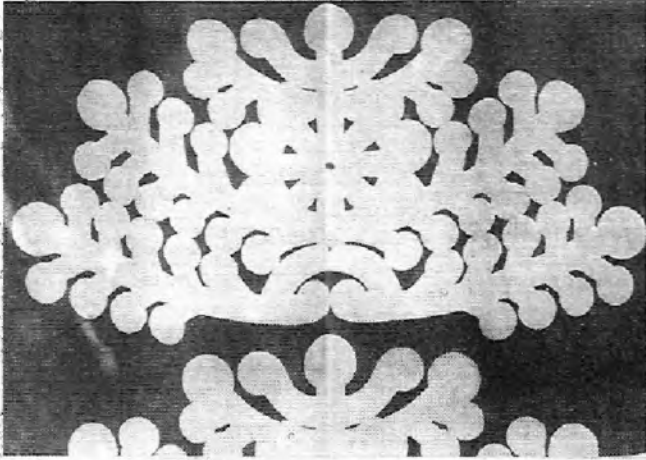

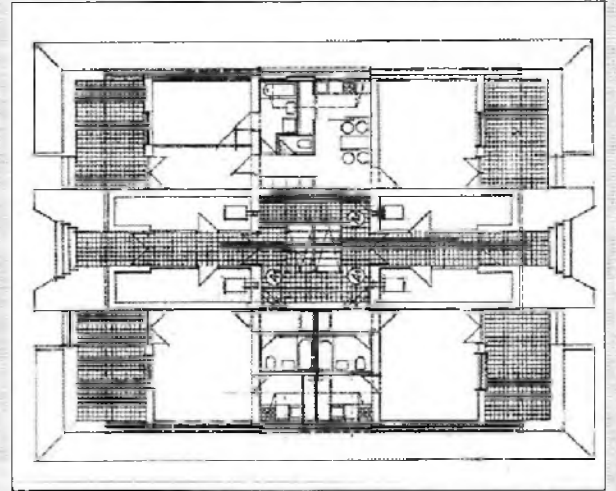
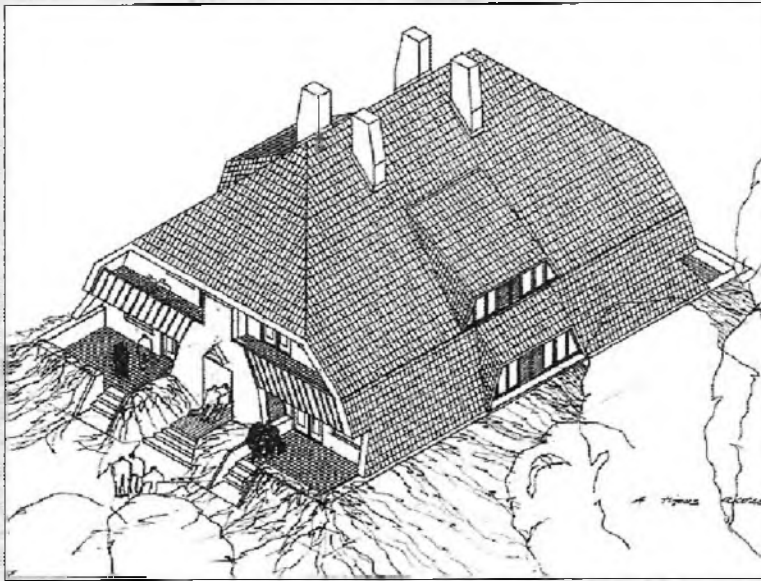
**Tolna megyei Á.É.V. Továbbképző Központja és
Üdülője Fadd-Domboriban.**

Teljeskörű (komplex) munkát végeztünk:
az építészeti tervezéssel együtt elkészültek az egyedi
bútorok, textiliák, felszerelési tárgyak tervei is.

Építész: Jankovics Tibor (Pécs Csoport)
Belsőépítész: D. Blázsek Gyöngyvér (Pécs Csoport)
Textiltervező: Csete Ildikó
Kerámikus: Kún Éva

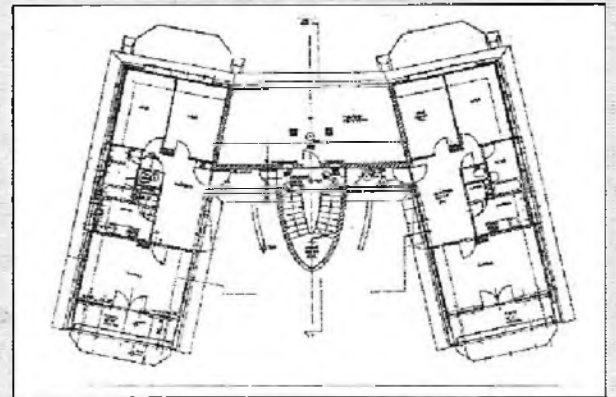
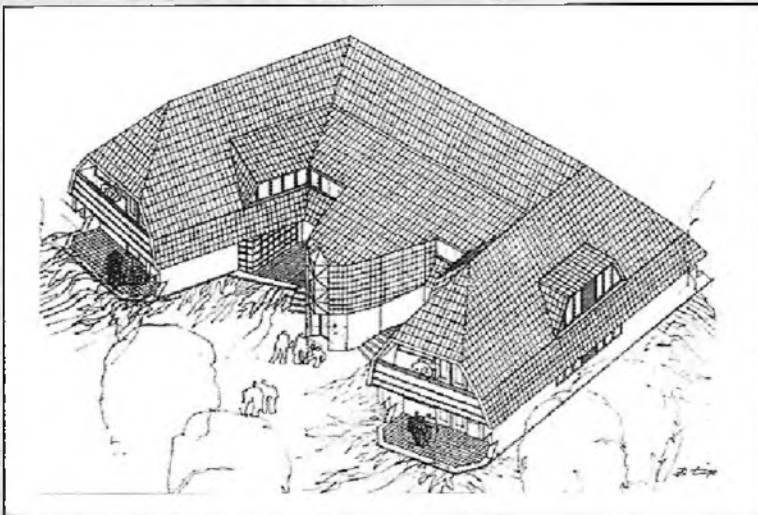

Őrségi házak

Őriszentpéter központjába tervezett négylakásos "hagyományörző" lakóépületek.

Tervező: Jankovics Tibor (Zalaterv)

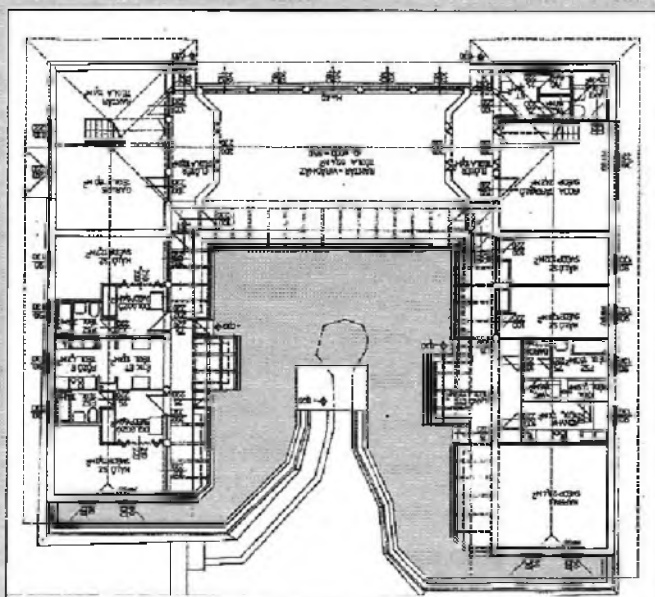
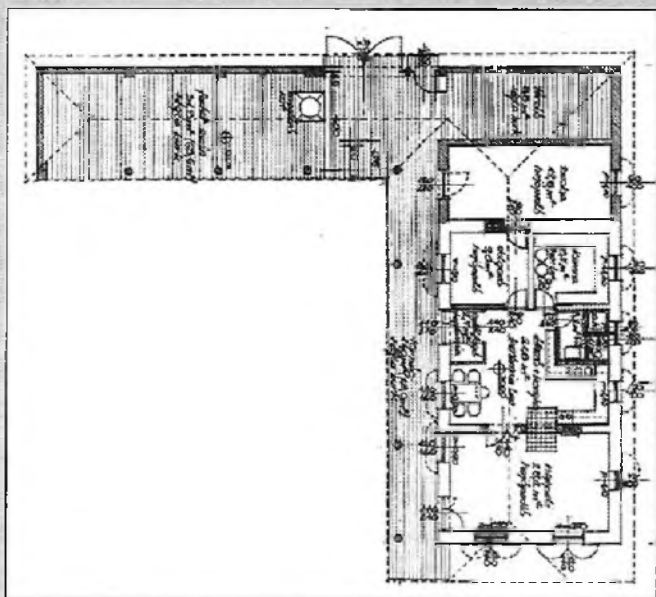
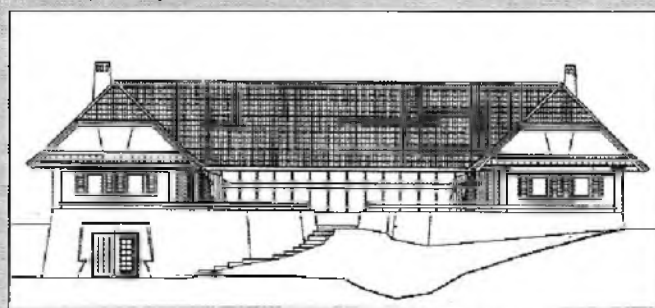
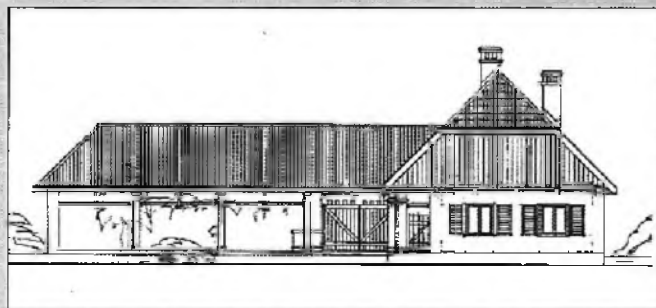

Őrségi házak

Családiház Nagyrákoson.
Meglévő gazdasági épület rekonstrukciója.

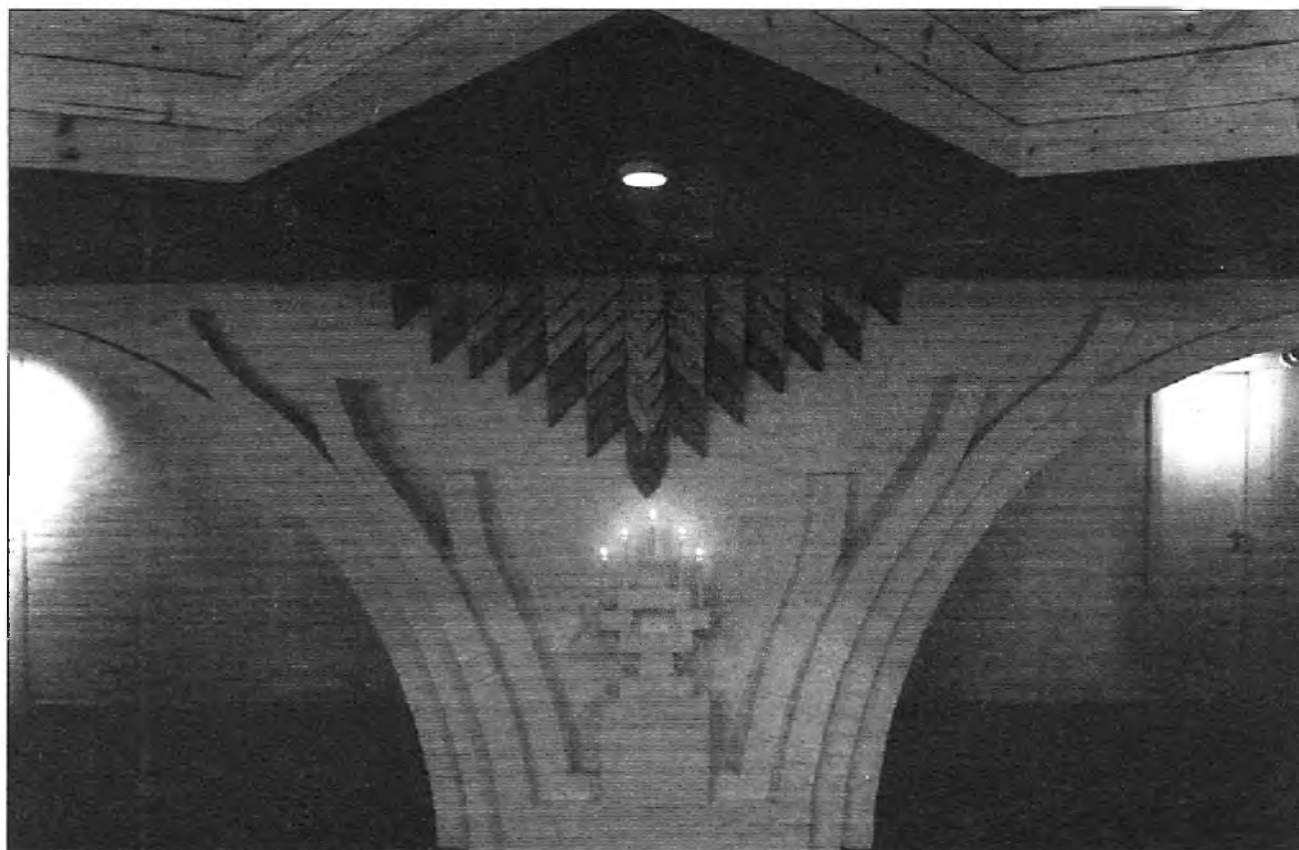
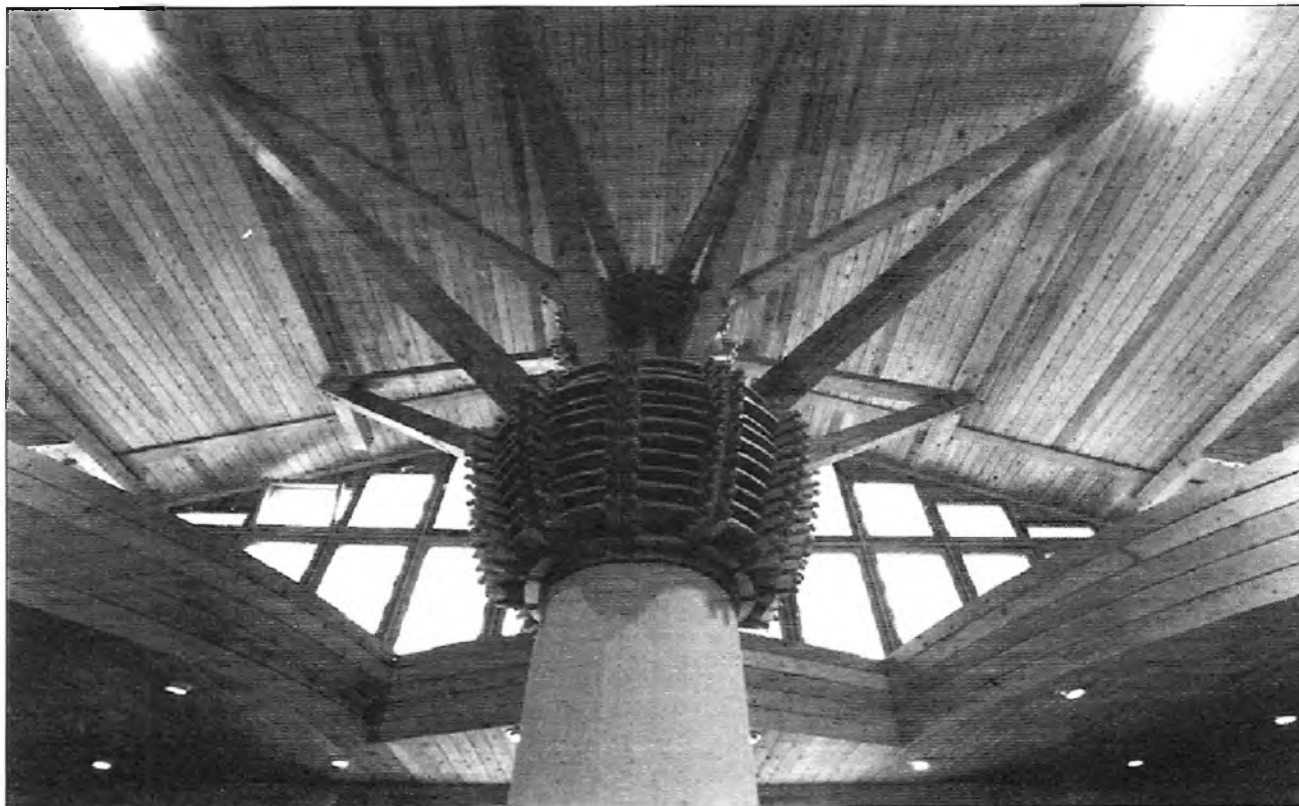
Természetvédelmi Hivatal tájháza Óriszentpéteren.
Új épület.

Tervező: Jankovics Tibor (Forma)

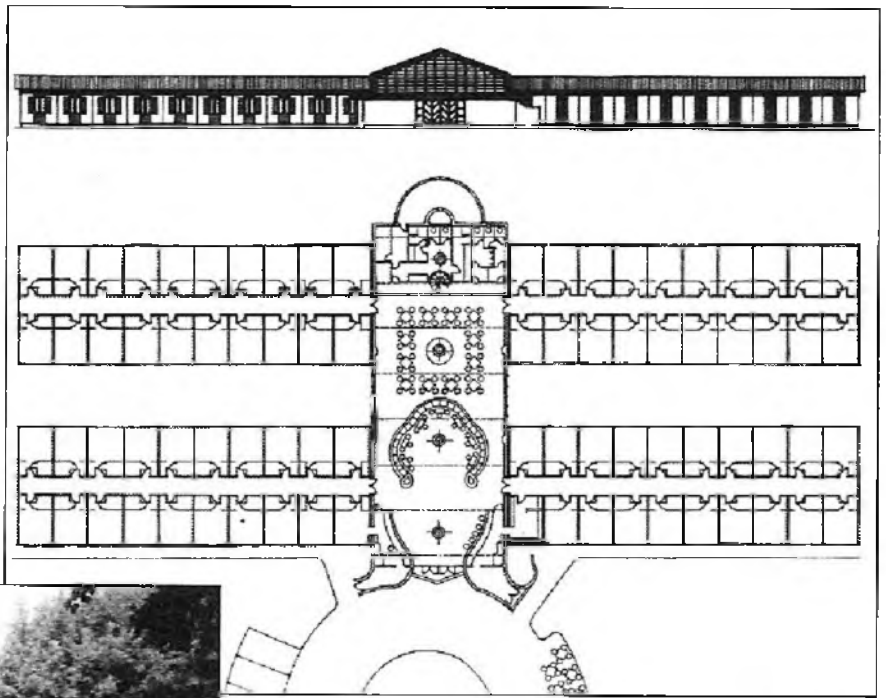

Phoenix Szálló - Keszthely

A lebontott motel alapjaira 80 szobás új hotel épült. A hotelszárnyakat többcélú hall kapcsolja össze.
Építész, belsőépítész tervező: Jankovics Tibor (Forma)   statikus tervező: Berendi Péter (Forma)

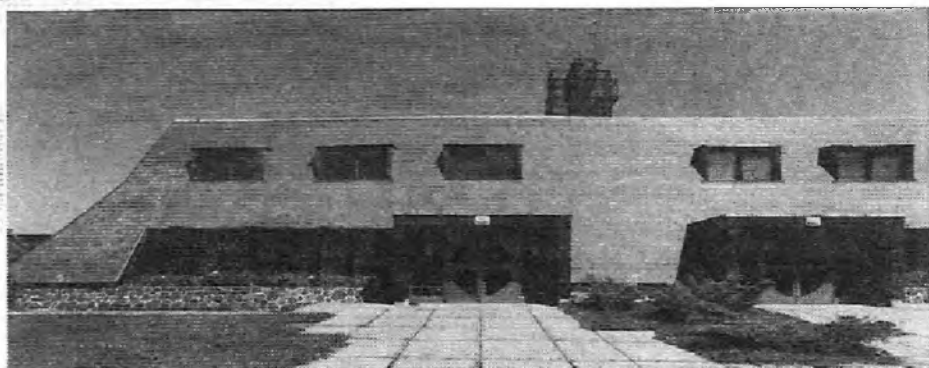

déli homlokzat

alaprjz

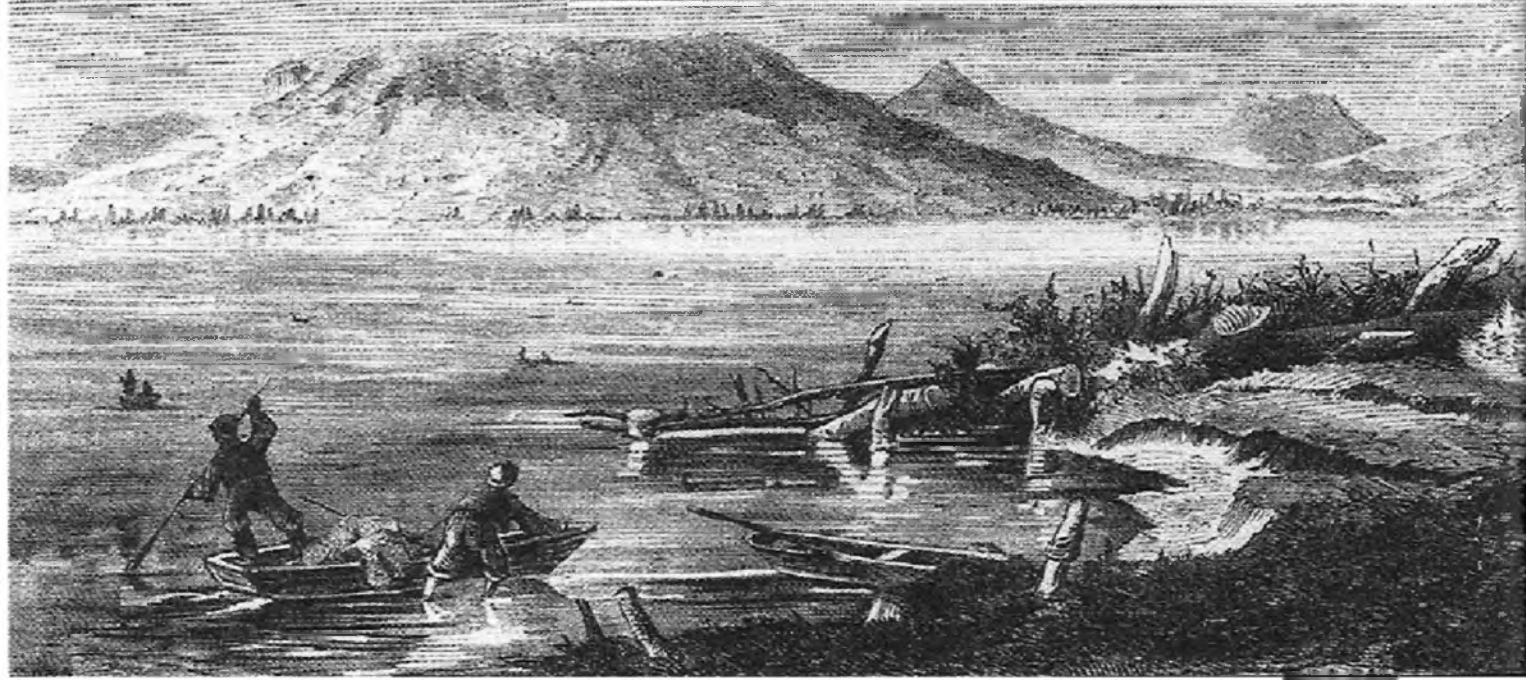
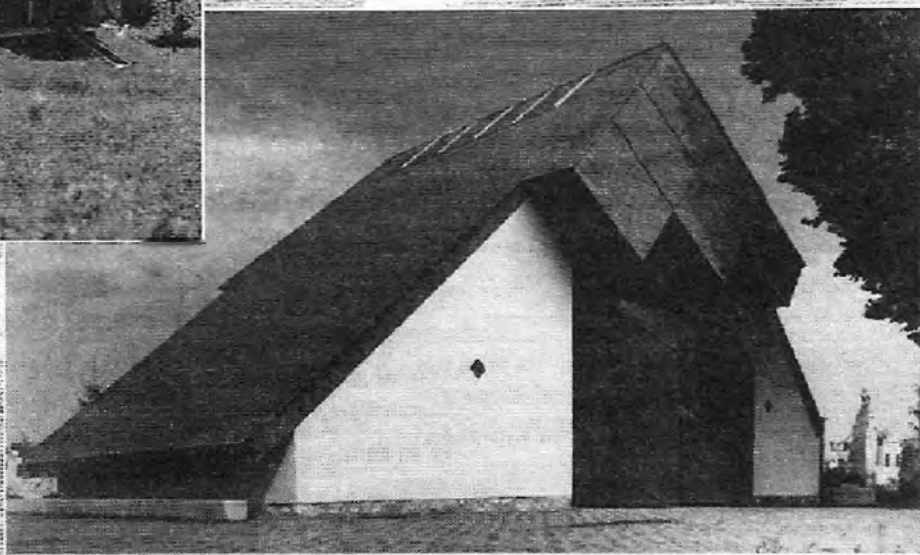
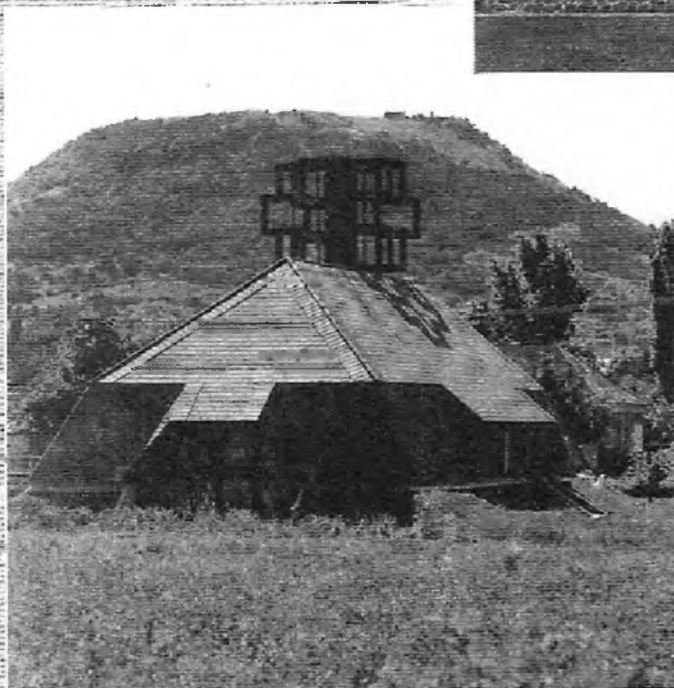

Egészségház Badacsontomban
két orvoslakás + négy orvosi rendelő

Egészségház Diszelben
egy orvoslakás + egy orvosi rendelő

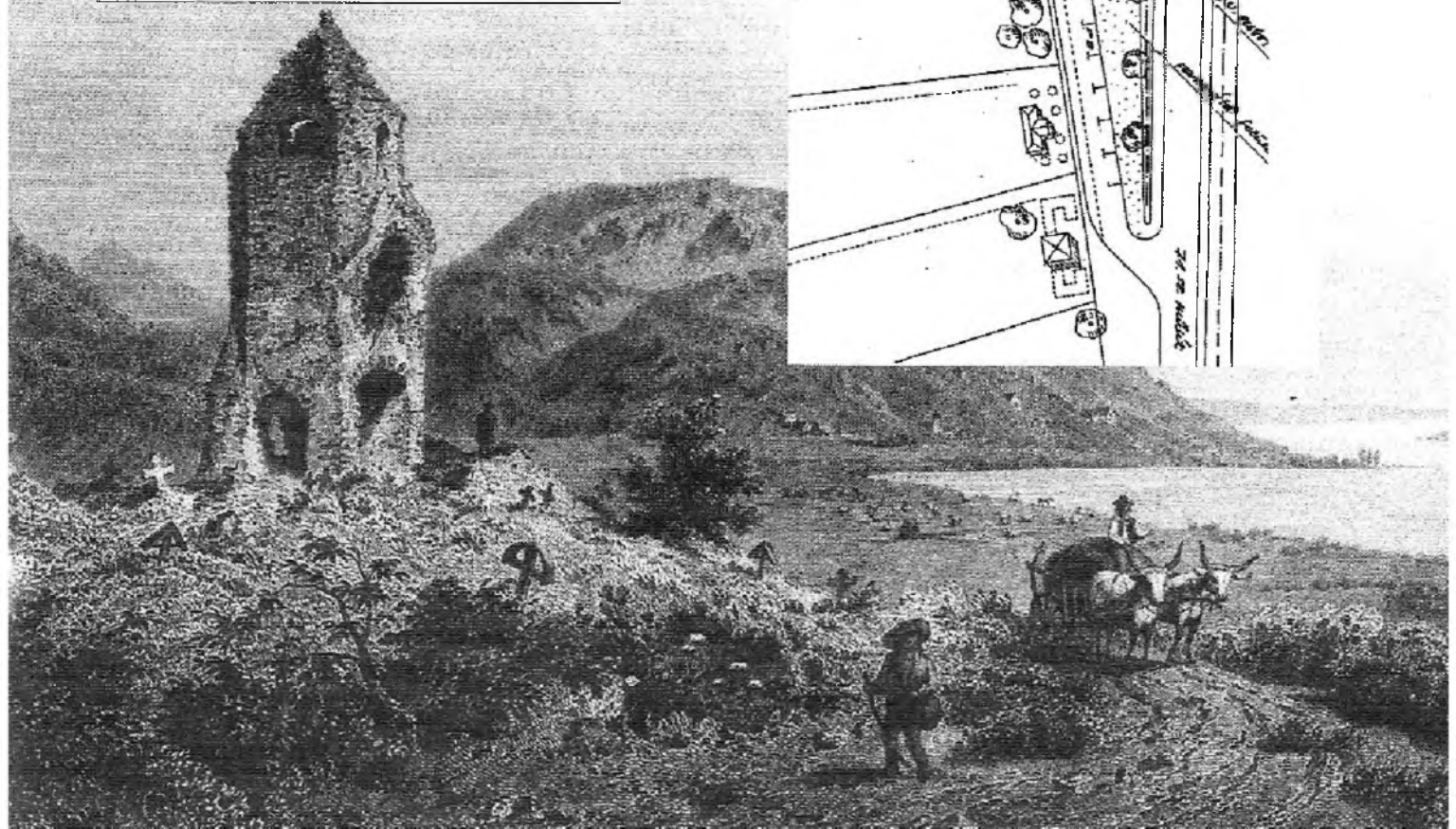
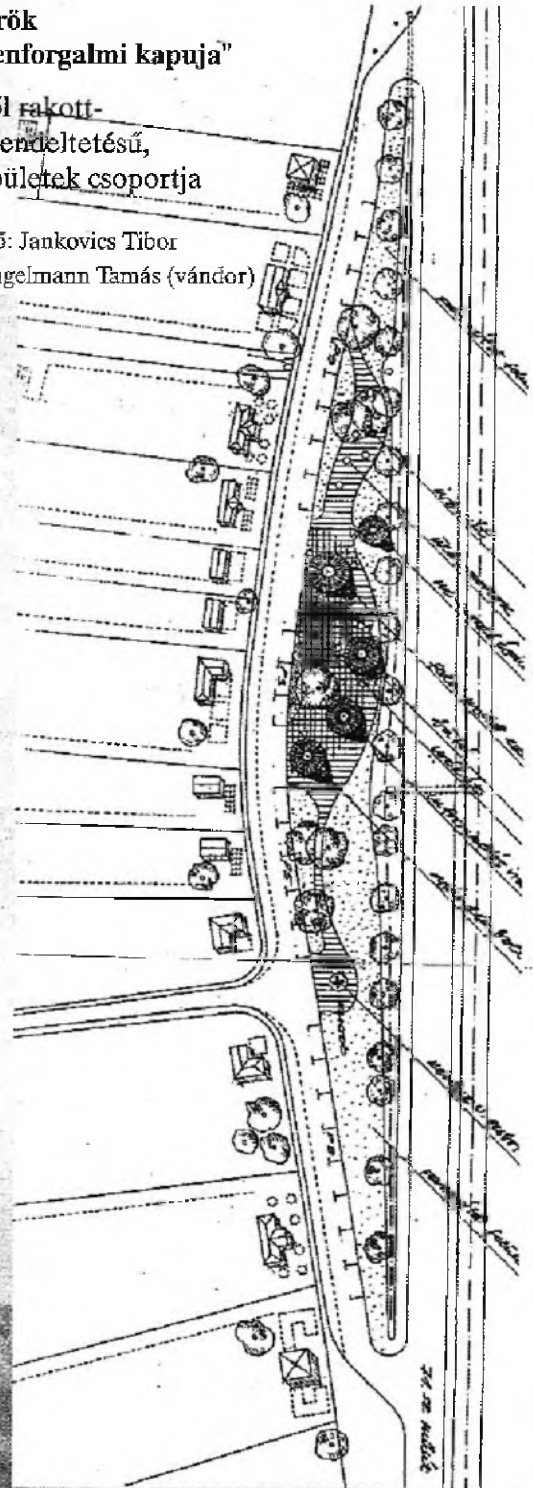
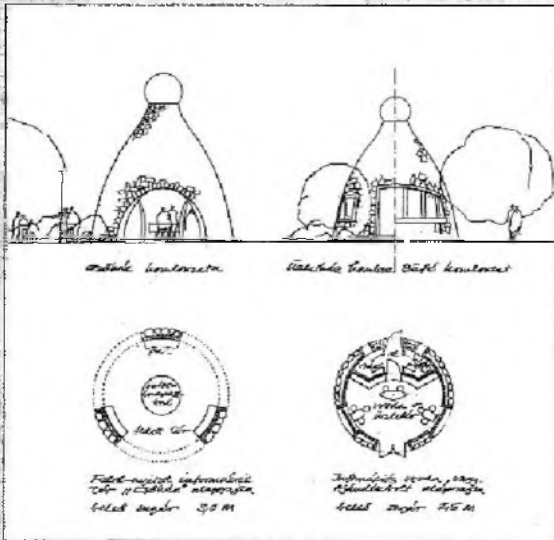
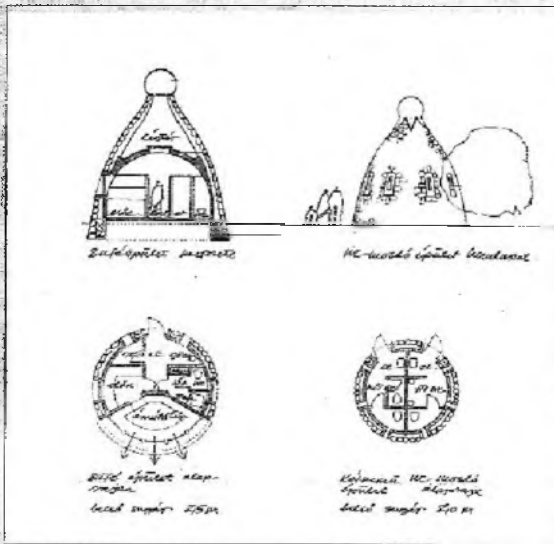
Ravatalozó Tapolcán
meglévő lapostetős épület rekonstrukciójával

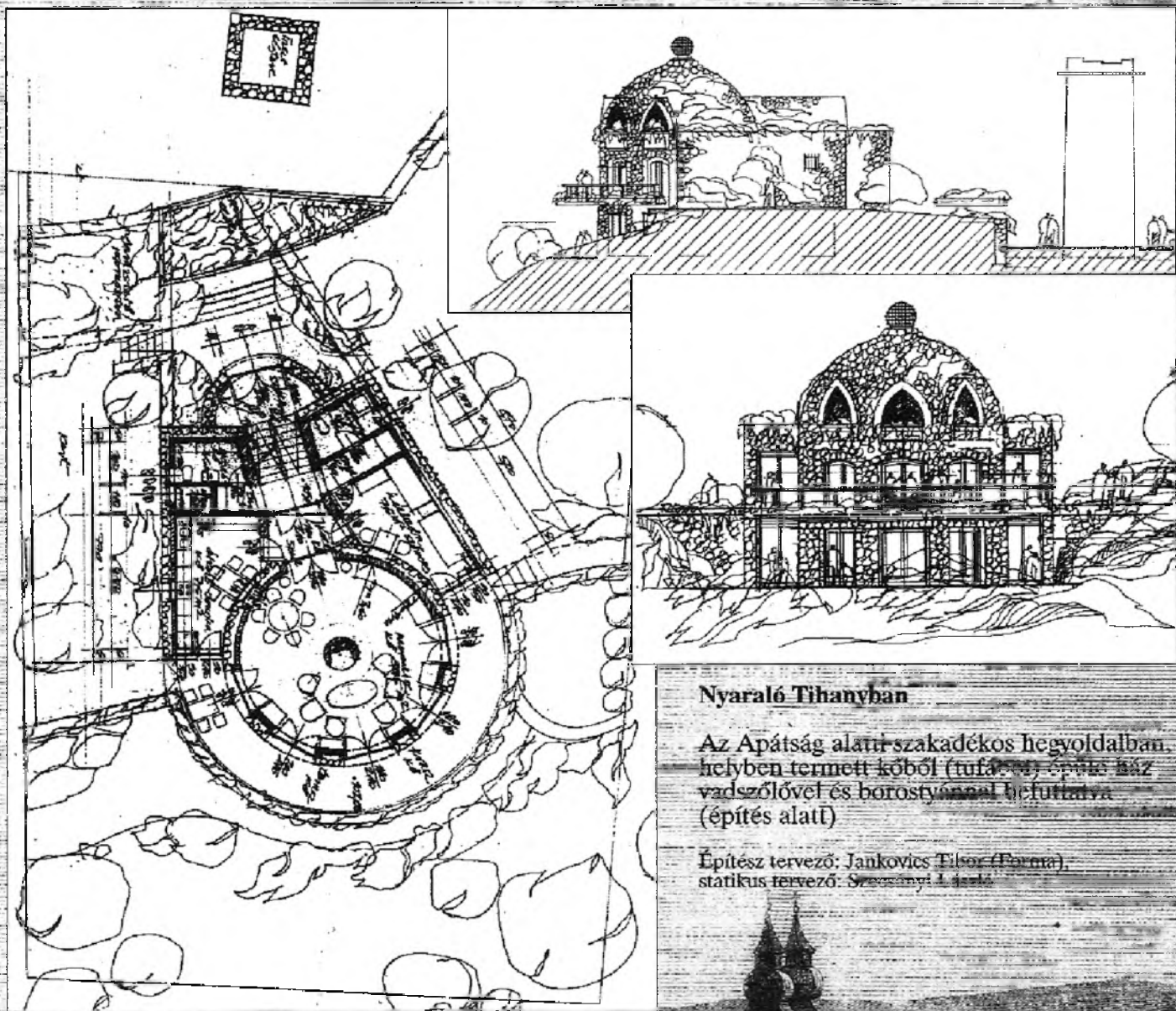

Balatongyörök
"keleti idegenforgalmi kapuja"

Terméskőből rakott-
 különböző rendeltetésű,
 kúpalapú épületek csoportja

Építész tervező: Jankovics Tibor
 Munkatárs: Engelmann Tamás (vándor)

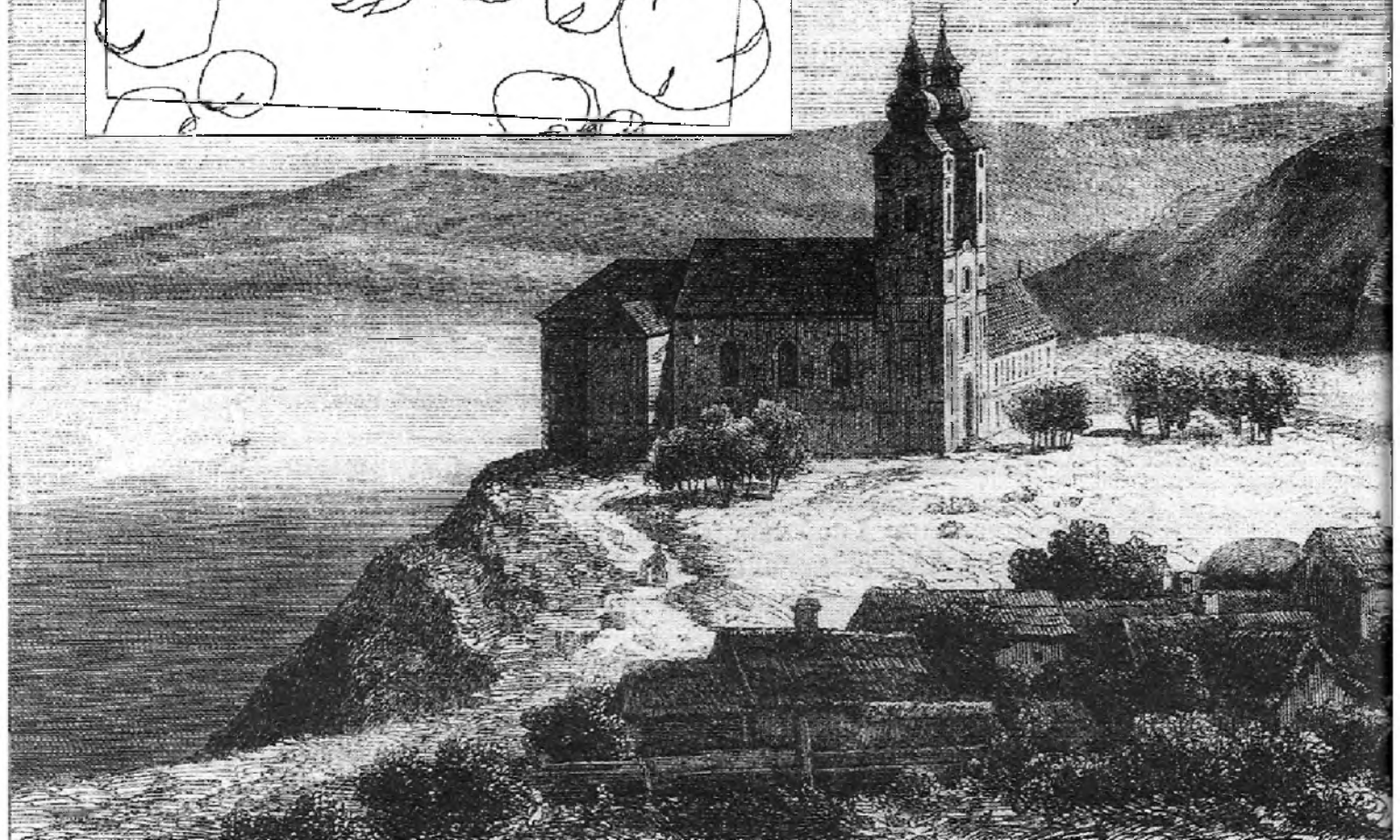

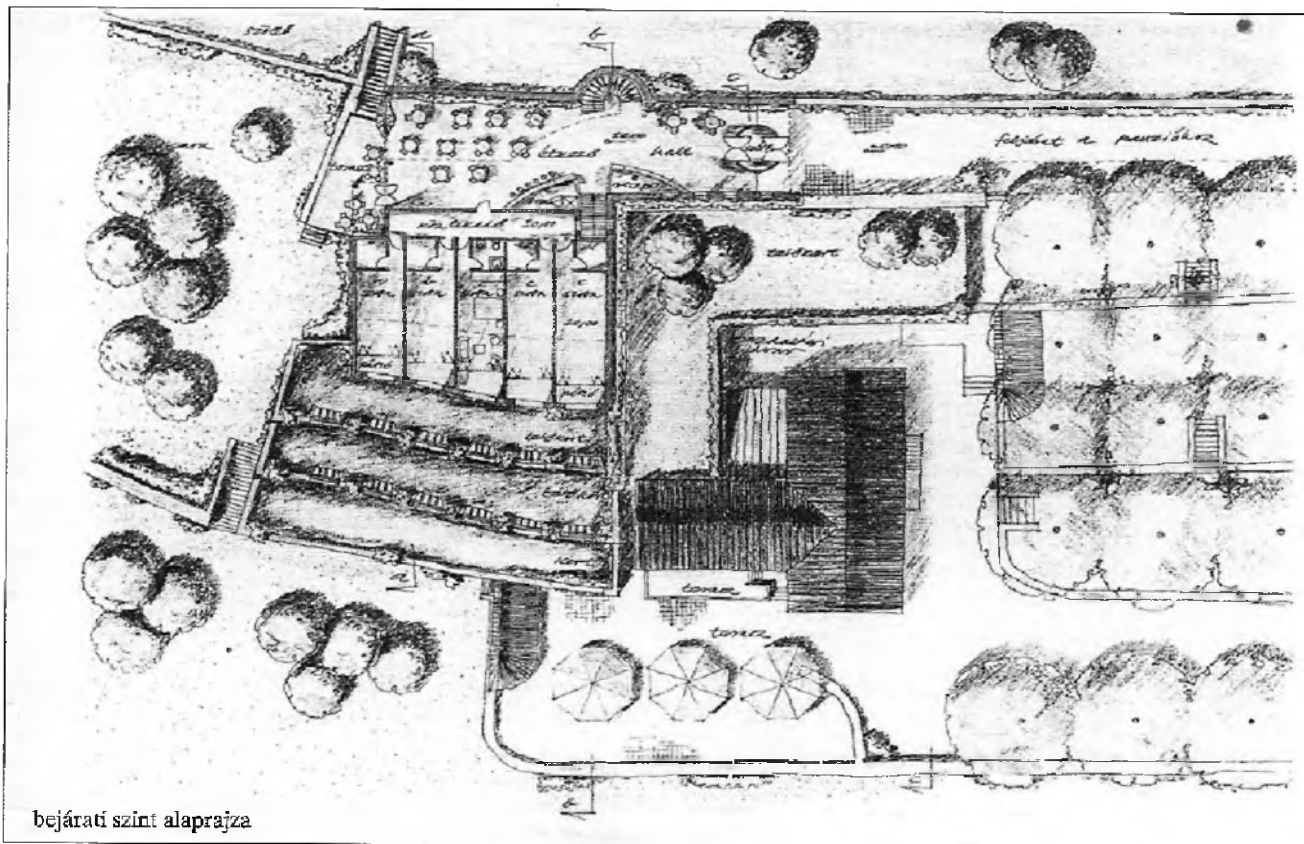

Nyaraló Tihanyban

Az Apátság alatti szakadékos hegyoldalon, helyben termett kőből (tufa) és építés ház vadszőlővel és borostyánnal befüttatva (építés alatt)

Építész tervező: Jankovics Tibor (Forma),
 statikus tervező: Szecsenyi L. József

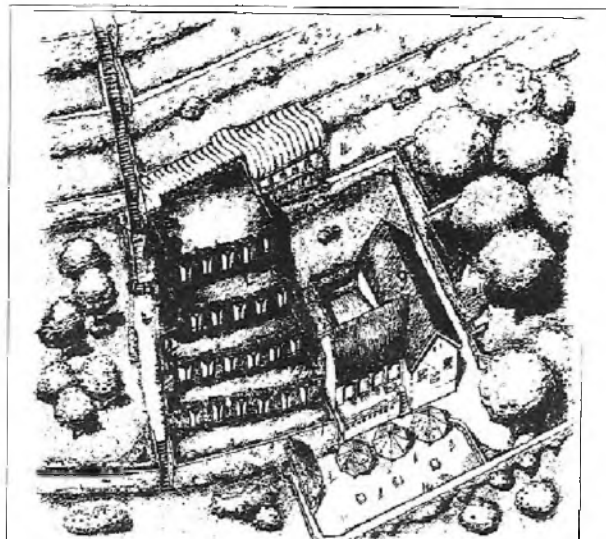

bejárati szint alaprajza

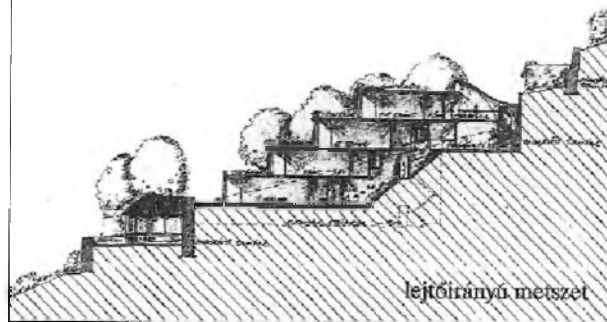
Kisfaludy Fogadó Budaörsön

A meglévő Kisfaludy-ház bővítése vendégszobákkal. Teraszosan kialakított környezetbe illesztett teraszház bazaltból rakott kőfallal és szőlőlugasokkal.

Építész tervező: Jankovics Tibor (Forma)
Építész munkatárs: David Walker (vándor)

tömegvázlat

lejtőirányú metszet

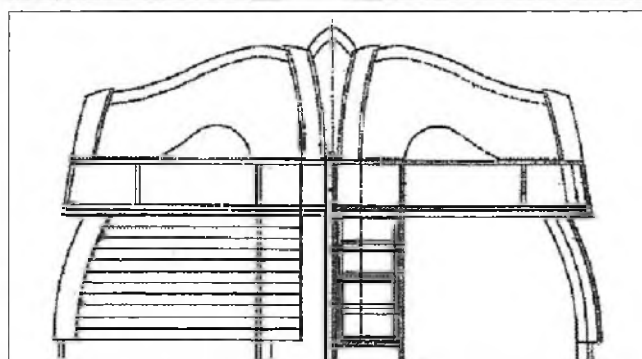
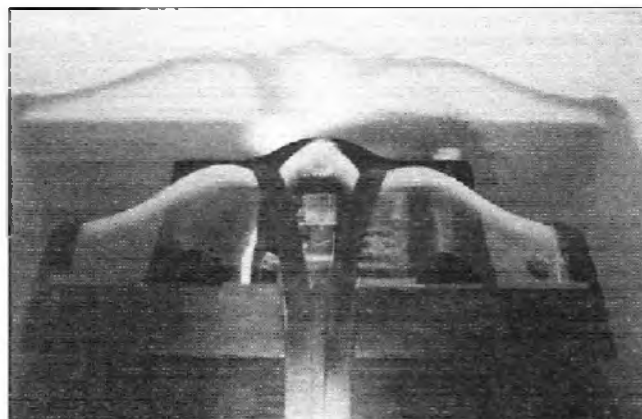
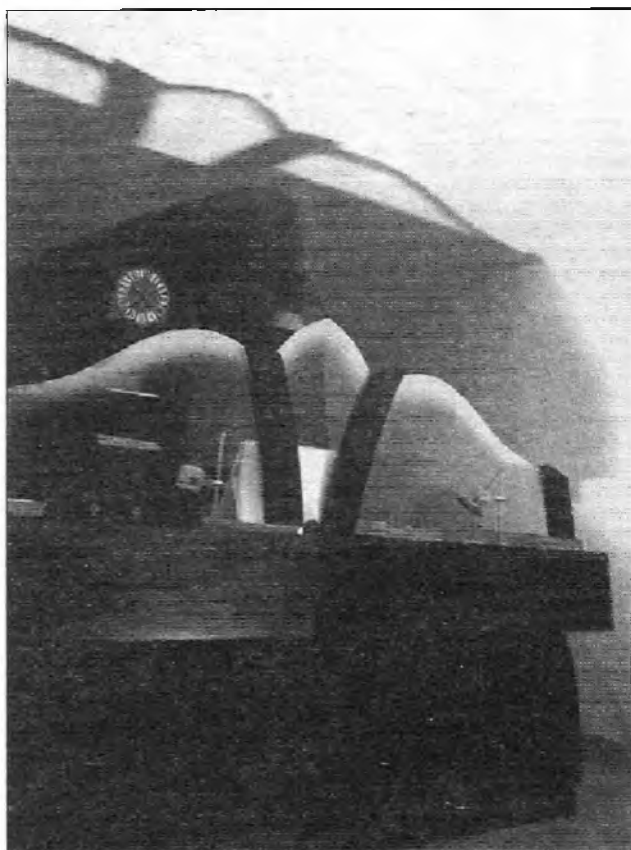

Marietta divatbolt - Keszthely

A védett barokk épület egy-egy kis utcai helyiségben került kialakításra a két üzlet. Az épület hangulatához illeszkedő egyedi belsőépítészeti megoldások születtek.

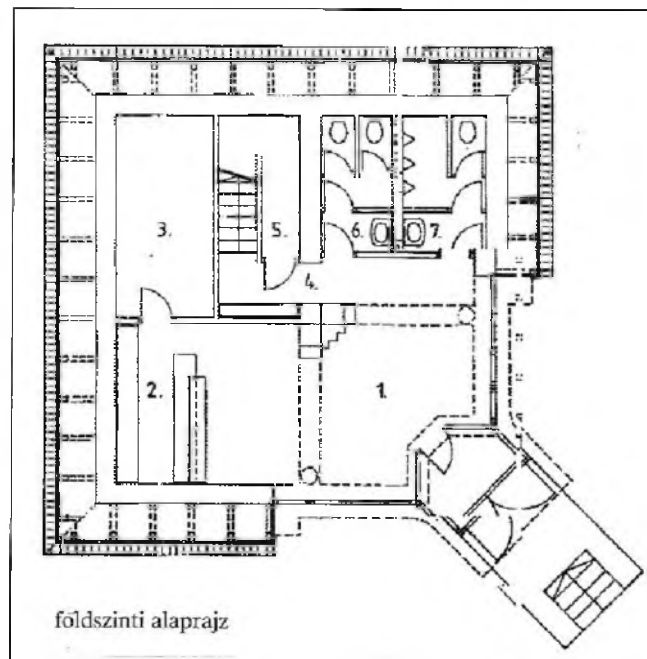
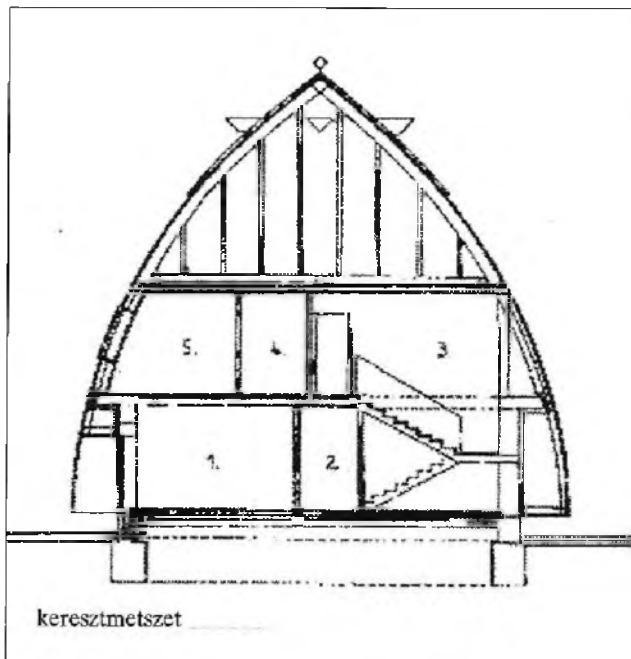
Locomotiv Tours Utazási Iroda - Keszthely

Tervező: Jankovics Tibor

ELŐLNÉZET

HOSSZMETSZET

Tenisz klubház Keszthelyen

A korábbi kerti kamra romjain megvalósult kis épület a Helikon Szálló nyitott és fedett teniszpályáit szolgálja.

Építész-belsőépítész: Jankovics Tibor (Forma)

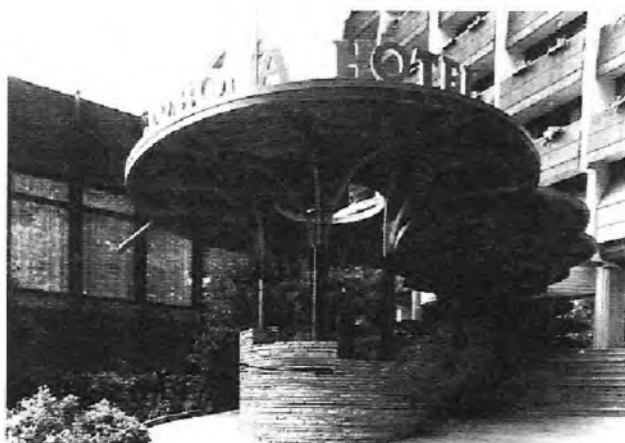
Textiltervező: Cséte Ildikó

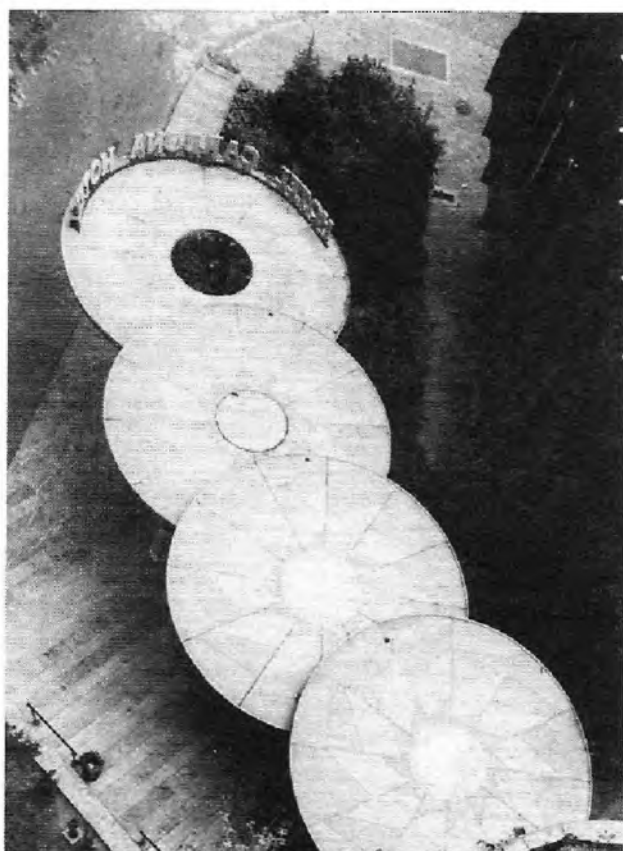
Carbona Hotel - Hévíz

A több ütemben épült gyógyszálló rekonstrukciója folyik. Az Erdei András által tervezett hotel-épület új előlépcsőt, előtetőt és új főbejáratot kapott.

Építész tervező: Jankovics Tibor (Forma)
építész munkatárs: Nagy Sándor (vándor)
statikus tervező: Berendi Péter

Az étterem előterének rekonstrukciója

Előkép Svájcban

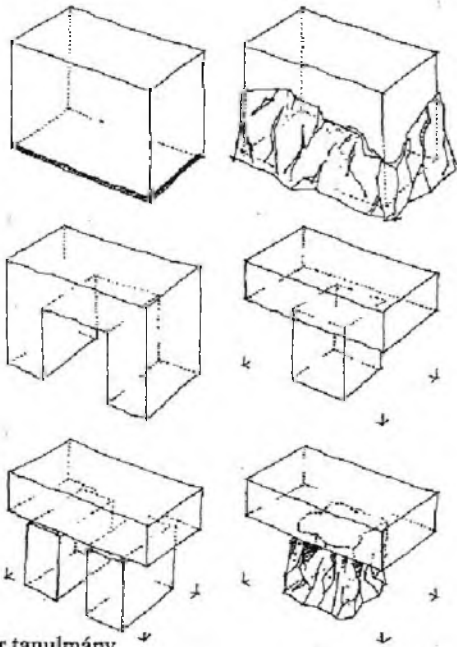
Előkép a Balaton-Felvidéken

Szőlőshegyi Kápolna Balatonfelvidéken

Déli lejtőn, mandulaligetben, kőből és tölgyfából épült a “Magyarok Nagyasszonya” kápolna.

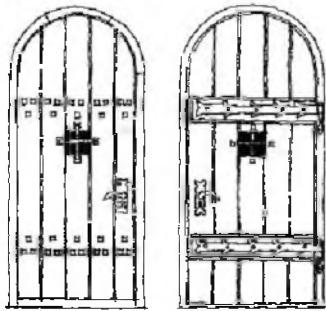
Építészeti-belsőépítészeti: Jankovics Tibor (Forma)
Építész munkatárs: Álmosdi Árpád (vándor)

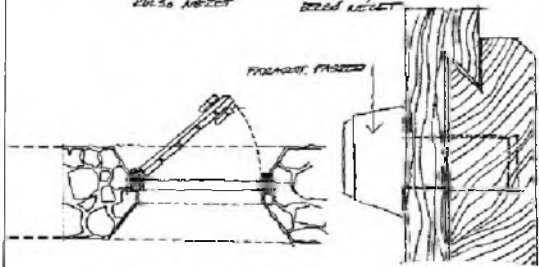
oltár tanulmány

bejárati ajtó terve

KÖRÖK KÉSZLET

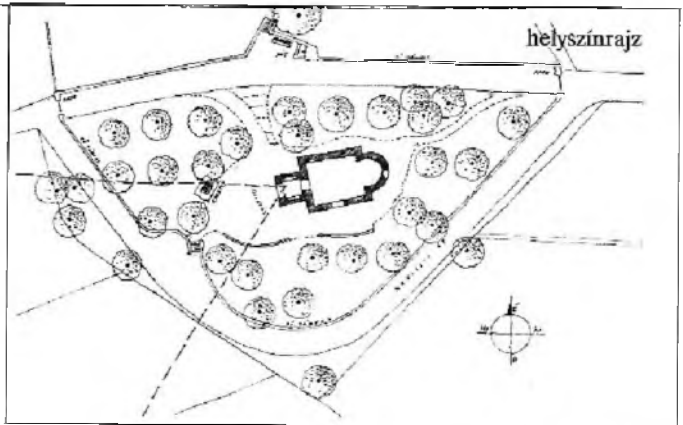
TÖRÖK KÉSZLET

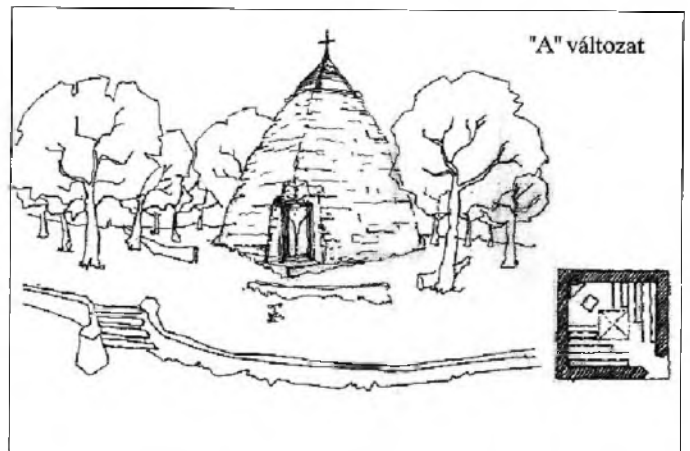
PROJEKCIÓ, PROJEKCIÓ

modell

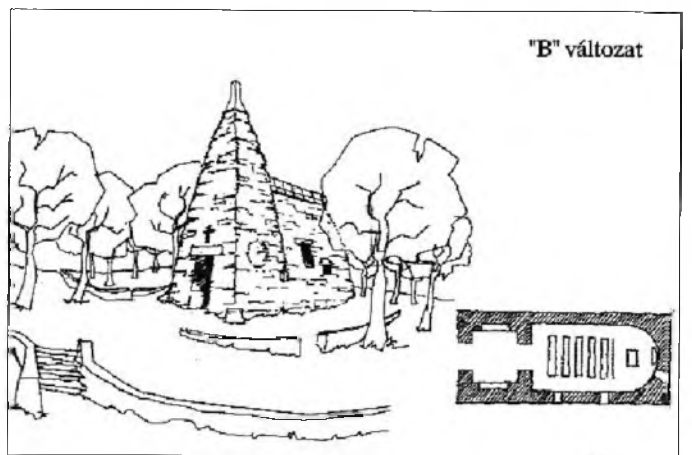
modell

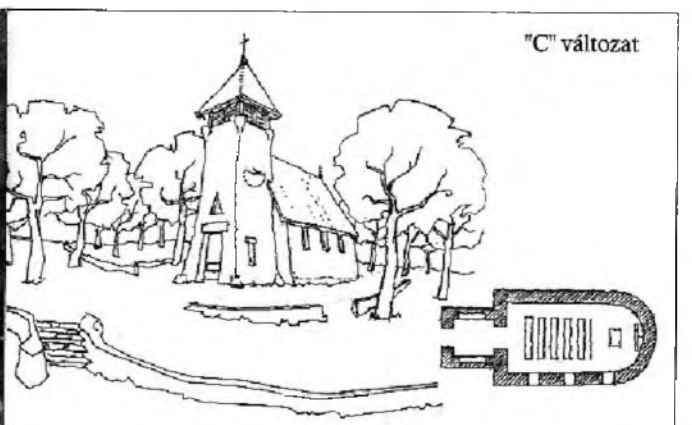
helyszínrajz

"A" változat

"B" változat

"C" változat

A keresztút képeiről

Itt az az eszményi, de sajnos ritka eset valósult meg, hogy az építető, az építész és a festő a tervezés első pillanatától együtt dolgozott. A templom elsősorban az építész Jankovics Tibor műve. Minden részletnek O adott végső formát, de a tervezést kísérő viták és beszélgetések során annyi rugalmasságot, helyenként alázatot tanusított, hogy a másik két résztvevő is alkotónak érezhette magát.

Az építetőnek nagyon határozott elképzelése volt: egy bizonyos régi templomot kívánt idevarázsolni, amelyhez kedves emlékek fűzték. Kitartása szebbnél szebb változatokat hozott ki az építészből és végül egy olyan templom épült, ősi és modern technikák együttes alkalmazásával, amely mintha a hegyoldalból nőtt volna ki, de legalábbis századok óta állna itt, régebben mint a körülvevő öreg mandulafák.

A lekerekített sarkok, a kézi simítású, meszelt fal puha formálása és a gondosan megtervezett világítás úgy készült, hogy az a festmények technikájának, a tojástemperának legjobban megfelelő fényt és környezetet adjon.

A megbízatás a keresztútra szólt. Ez később bővült az oltár fölé függesztett feszülettel, majd egy szárnyas-oltárral, mely még nem készült el.

A keresztút hagyományos 14 stációját rejtett világítású falfülkékben kellett elhelyezni. A hátrányt, hogy a képek egyszerre nem láthatók, kiegyenlíti az az előny, hogy így a keresztút mintegy körbenjárásra kényszerít, és a tojástempera élénk, tiszta színeit nem kellett tompítani. A képek színes foltjai hol előbukkannak, hol belesimulnak a falba, az épülettel teljes harmóniában.

Ósrégi dilemma, hogy Jézus szenvedéseit, amelyet a stációk ábrázolnak, a festő milyen környezetben ábrázolja?

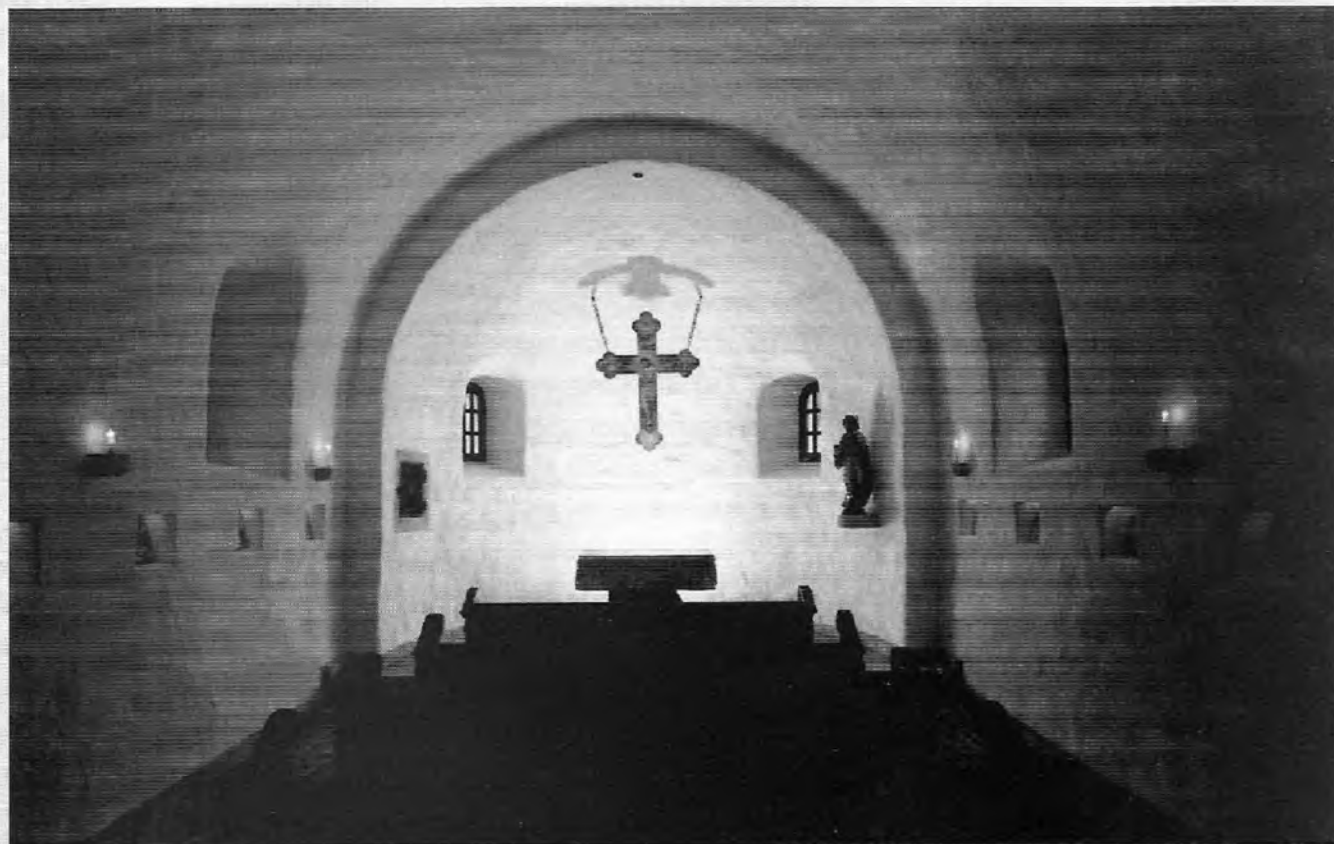
A barokkig természetes volt, hogy saját korának figuráit, viseleteit látta viszont a képen a néző.

Legszívesebben ezt az utat jártam volna, ezért idézi a táj, az épületek a szűkebb hazámat, Balatonfelvidéket. A mai ruhavislet azonban /műanyag dzsekik, feliratos trikók, konfekció/ olyan csúnya, hogy a képeket az ironia felé vitte volna. Festésmódom annyira konkrét, részletező, hogy a kérdést megkerülni nem tudtam, ahogy azt a legtöbb modern művész teszi. Így végül a számomra oly kedves 19. század eleji magyar falu jelenik meg a kepeken. A katonák huszárok, Szűz Mária magyar parasztasszony, a férfiak bajszos, népviseletes parasztok. Abban is a hagyományt igyekeztem követni, hogy mindent, még az erkölcsi mondanivalót is, alárendeltem a kép szépségének. Ezért a "gonosz" szereplők is szépek, a fájdalom, szenvedés színragyogásban olvad fel. Nem a szenvedés miatti sajnálat, hanem az isteni szépség által kívánják a nézőt Jézushoz emelni.

Annyanban tér el a szokásostól, hogy Jézus csak egyszer esik el a kereszttel, viszont van egy ostromozási jelenet, és a képsor a feltámadással végződik. Az oltár fölötti feszület színei a keresztút színeit követik és a szenvedésben megdicsőültet mutatják. A kereszt felső szárán az Atya, alsón a Szentlélek szimbóluma.

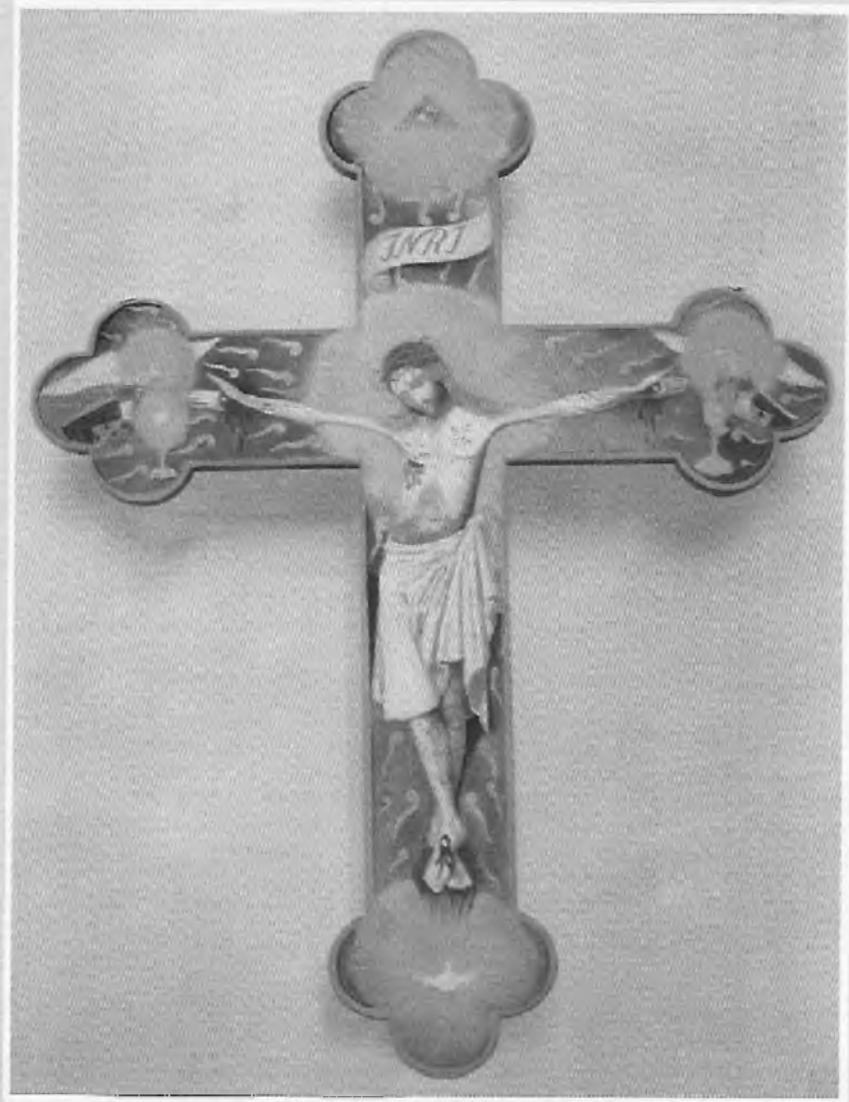
A kereszt jobb szárán szentostyát, bal szárán kelyhet tartó angyal látható (utóbbiak torockói viseletben). Így a feszület a Szentháromság és a szentmise titkát is hordozza.

Somogyi Győző

KERESZTÚT

Somogyi Győző
festményei

Feszület

11. Jézus meghal a kereszten

12. A halott Jézust szent anyja ölébe fektetik

1. Pilátus halálra ítéli Jézust

2. Jézust tövissel koronázzák

3. Jézus vállára veszi a keresztet

4. Jézus elesik a kereszti súlya alatt

5. Jézus szent anyjával találkozik

6. Círenei Simoni segít Jézusnak vinni a keresztet

7. Veronika kendője

8. Jézus vigasztalja a síró asszonyokat

9. Jézust megfosztják ruháitól

10. Jézust a keresztre szegezik

13. Jézust a sírba helyezik

14. Jézus feltámad a halálból

A korszerűség dilemmái...

Kérdések

- Úgy tartják, minden korban olyan műveket kell létrehozni, melyek úgy szellemi, mint anyagi értelemben megfelelnek a kor követelményeinek - azaz "korhűek", "korszerűek"?
- A szőlőshegyi kápolna funkcionálisan megfelel a mai igényeknek, de úgy belső mint külső megjelenésében elmuladt korokat idéz, korszerűsége megkérdőjelezhető?
- Eltérhet-e az alkotó a korszerűség elmi igényétől a megbízó kívánsága alapján, miszerint az épület már megépültekor azt a hatást kell keltse, mintha öröktől ott állna?
- Mi a kortalanság és a korszerűség viszonya, pótolhatja-e a "kortalant" a "korszerű"?

Jankovics Tibor

Válaszok

A korszerűség nem állandó elme a művészetnek. Mai értelemben az "új" kultuszával társítva - az ateista ipari civilizáció tartozéka. Miután ez a civilizáció történelmi léptékekkel mérve igen rövid uralma alatt az emberiséget tömegpusztító háborúkba, tébolyult ideológiákba vitte, végül a földet az ökológiai katasztrófa állapotába juttatta, el kell gondolkodni kulturális dogmáinak érvényessége fölött is.

A "korszerű" szó kétségkívül kulcsszava a modern technikai civilizációnak. Mondhatni, mint a hindu kultúrában a "karma" vagy a kereszténységben a "kegyelem".

Jelentésének teljes holdudvara, mögöttes rétegei csak akkor tárulnak előnk, ha összevetjük a keresztény hagyománnyal - amelynek felváltására a szót alkotó technikai civilizáció törekszik.

Mint minden vallásos kultúra, a zsidó-keresztény hagyomány is a világot teremtő Istenre vezet vissza minden értéket. Mindent örök törvénnyel szabályoz, amely szerint a természet és az emberi szív is működik, s amelyet a társadalom minden megnyilvánulásának is követnie kell ahhoz, hogy a földi élet fenntartható legyen. E nagy rendszert számunkra a vallás foglalja keretbe, kisebb alrendszerei, az egyes tudományok, mesterségek, így pl. az építészet is, szabályait az örök törvénnyel összhangban fogalmazzák meg.

Az értékjelző szavak (jó, szép, igaz) jelentése: az örök isteni törvényeknek és a természet rendjének megfelel, a vallás tanításával, az egyházi szokásokkal összhangban van, az élet fenntartásához kedvező.

Mivel a törvény föntről származik, értékrendje örök. A Kheopsz-piramis szépsége a fenti okokból érvényes ma is, és amit a törvények szellemében ma alkotnak, az ezer év múlva is szépnek fog számítani.

A vallásos szemlélet az eredője a régi épületek tartósságának és a korok stílusváltásai ellenére nyilvánvaló folyamatoságnak. Egyiptomtól a görögökön át a barokkig, sőt a szecesszió végéig azonos esztétikai elvek szerint építkeztek és e korszak épületei, tárgyai jól illeszkednek egymáshoz. Példái a többszáz évig, több stílusban épülő székesegyházak, vagy maguk az európai városmagok.

Az örök mérce az alkotónak eligazodást és biztonságot nyújt, védelmet és reményt a hatalmi önkény és saját szertelensége, lustasága bűnei ellen. A vallásos kultúra hivatkozási pontja mindig a múltban van. Egy mítikus paradicsomi állapot, a régi szent könyvek, a régi szentek és hősök példái. Ez szüntelen visszacsatolást jelent már egyszer volt, tehát reális és használható példákhoz. Időbeli tágasságot és óriási mennyiségű tanulságot, tapasztalatot és helyileg érvényes mércét jelent. Magas mércét, mely kötelez.

Minden vallás azt tanítja, hogy a világot Isten tökéletesnek teremtette. Az ősi tökéletes állapotot az ember bűne megzavarta. De ez az az örök ideál, amelyhez szüntelenül vissza kell fordulni. A kreatív visszafordulás a hagyományos kultúrák alapozdulata. Az egyiptomi újbirodalom ideálja az őbirodalom volt. A görögök és rómaiak aranykorról, ezüstkorról és vaskorról beszéltek.

A keresztény középkor mindvégig az ókori kultúrát igyekezett visszaállítani és ez a törekvés az európai kultúrákban a klasszicizmusig fennmaradt. E "múltfordulások" mind új és nagyszerű alkotásokat eredményeztek.

Egyik oldalon áll tehát a keresztény hagyomány, amely azonos az összes vallásos hagyománnyal, amely több tízezer éves, és amely a múltból táplálkozik. Fejlődése egy lassan gördülő kocsikerékhez hasonlítható, amelynek egyes küllői mindig hátrafelé mozognak.

E hagyomány fényében a "korszerű" szó jelentése annyi mint "ideiglenes", "gyorsan avuló", "alkalmazkodás az éppen uralkodó hatalom elvárásaihoz". A másik oldalon áll a modern ipari civilizáció. Ez uralja mindössze fél évszázada a földet. A világról azt állítja, hogy öntudatlan anyag, amely egyenes vonalú, egyirányú és egyre gyorsuló mozgással halad egy kényszerpályán. Itt állandó értékek nincsenek, hacsak nem az idő múlása, melyben minden későbbi értékesebbnek számít minden korábbinál. Kultúrája a pillanat megragadásán és a következő pillanat kitalálásán alapszik. Ezt jelentik értékjelzői: a "korszerű" és "új" szavak. Itt a múlt bűnnek számít, kötelező igazodási pont a technikai fejlődés által diktált jelen és jövő.

Úgy gondolom, a művész szabad ember, és mindenképpen döntésre kényszerül e két világgép, két kultúra, két alkotói magatartás között.

A korszerűség dilemmájára a következő választ javaslom: Egyáltalán nem szabad korszerűnek lenni, hanem vissza kell térni a hagyományok, esetünkben a keresztény hagyományok útjára. Nemcsak hogy jogos eltérni a korszerűség elvárásaitól - de ez az egyetlen mód arra, hogy maradandó érték születessen.

A fentiek alapján világos, hogy ez nem egy historizáló stílust jelent. Nem is valamely kitalált ősi formanyelvet. Hanem azt, hogy újra felvesszük a konkrét, helyi hagyományoknak a modernizmussal megszakított fonalát, s azt tovább visszük ugyanezen több ezer éves hagyomány lépéseinek ritmusa szerint.

Külön átok a magyar művészen az a modern előítélet, hogy ő egy elmaradott periférián született, amelynek élenjáró távoli centrumokat közelző követni. Így egyszerre nehezedik rá az utánzás és az egyéniség, az igazodás és az újítás ellentmondó parancsa.

Ha a kor hatalmasságainak tilalma ellenére vissza mer fordulni saját hagyományaihoz, nem válik sóbálvánnyá, hanem megszabadul a "korszerűség" ellentmondásos kényszereitől és széles szabad pálya nyílik meg előtte.

Somogyi Győző

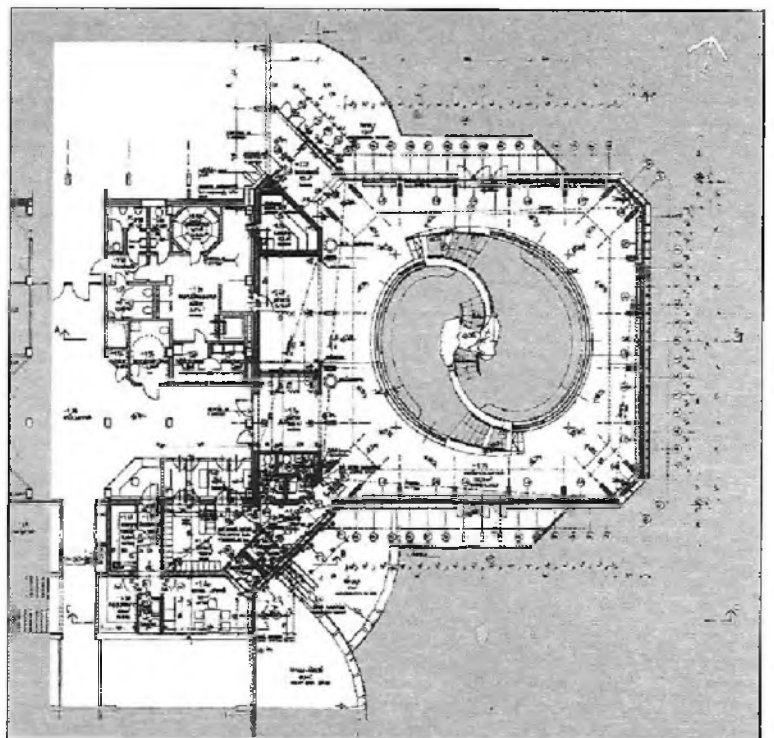
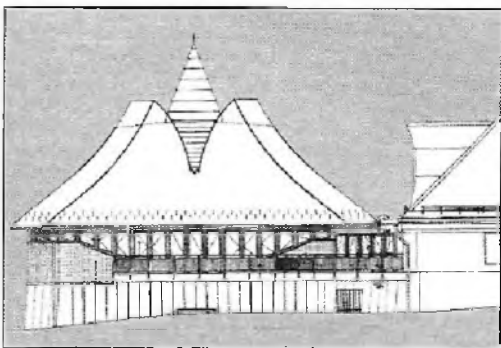
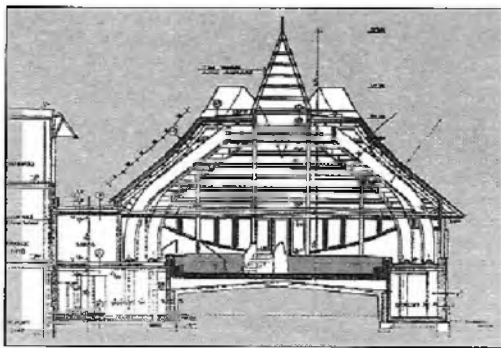
Thermál Szálló - gyógyászat rekonstrukció - Hévíz

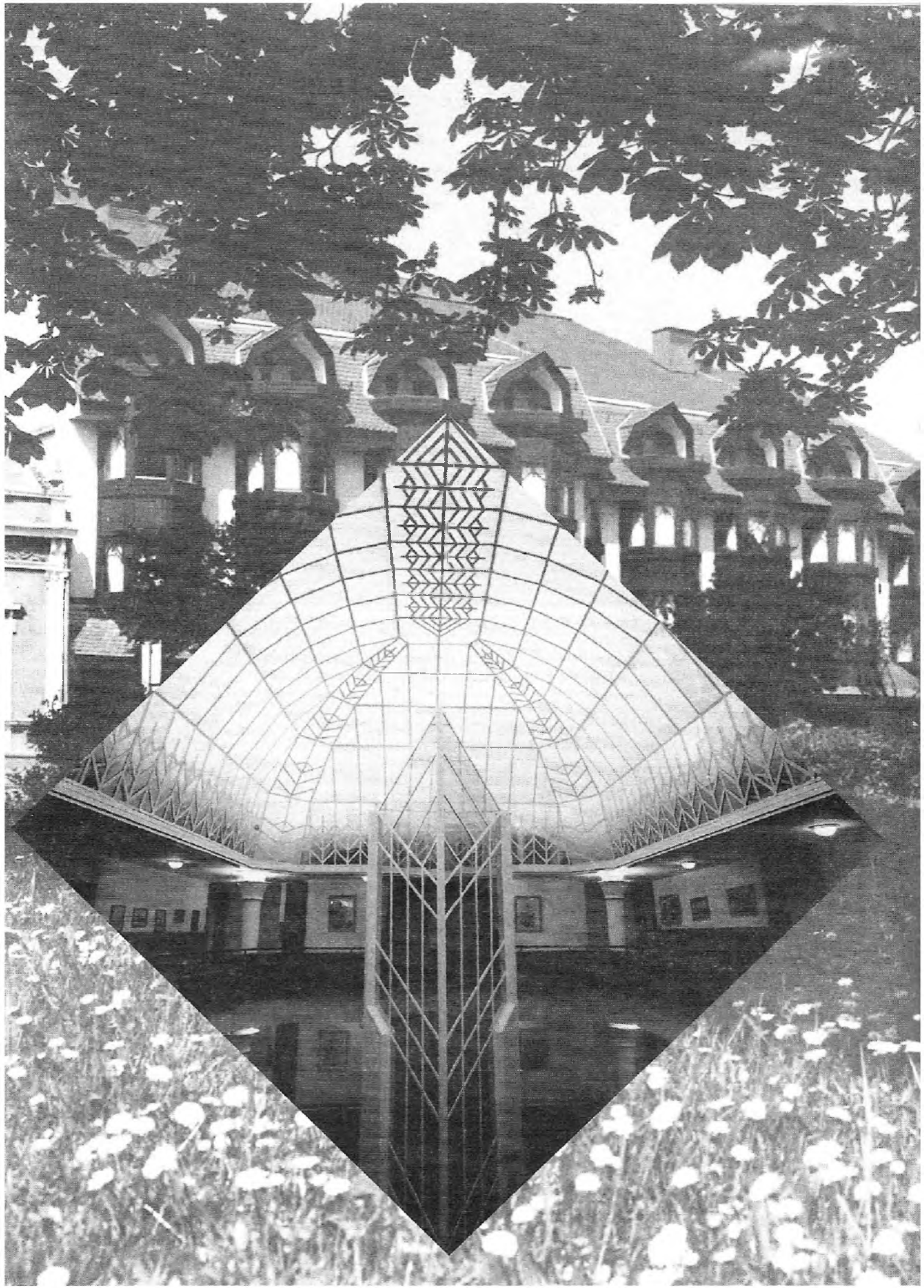
A gyógyászat teljes átépítése, új funkcionális rend kialakítása.
Új gyógymedence-csarnok építése.

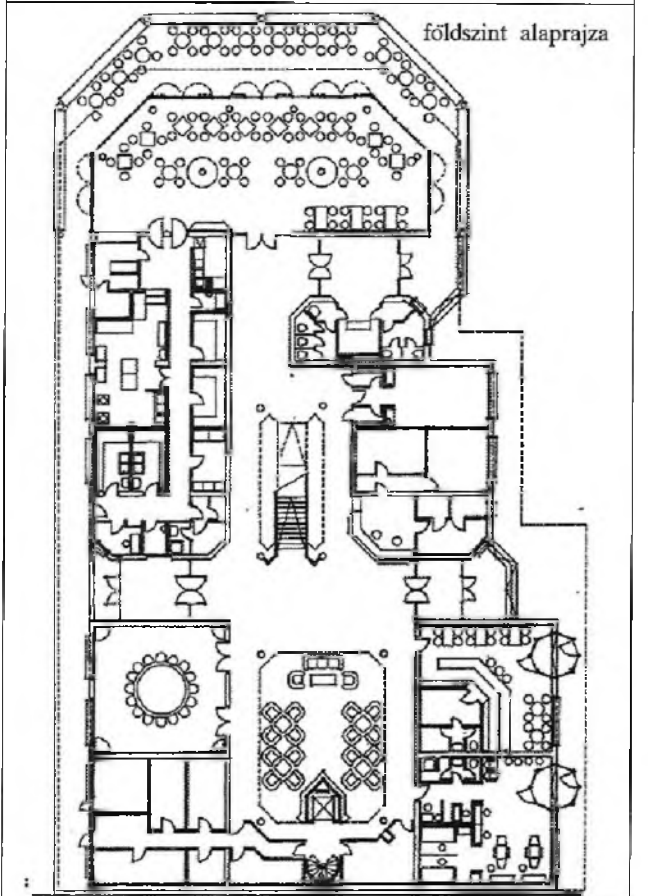
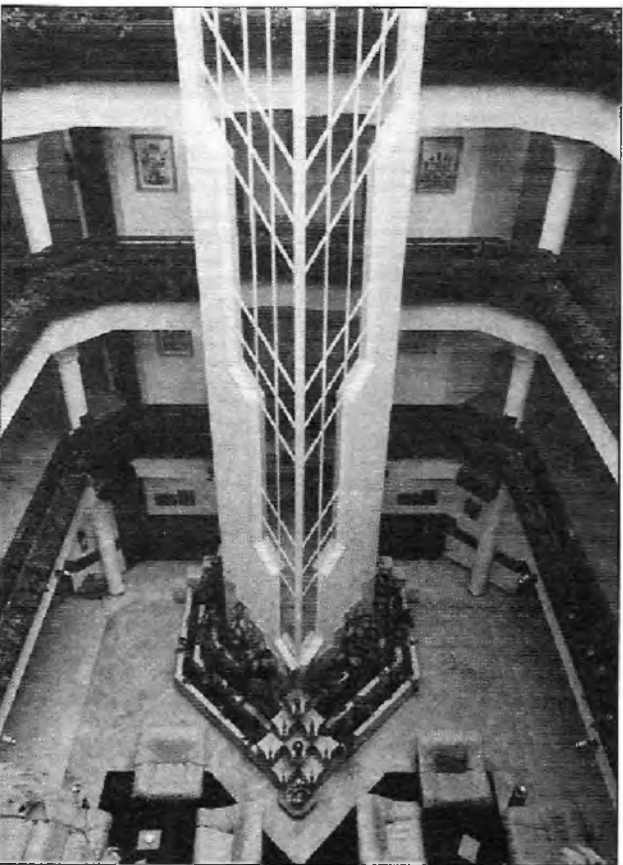
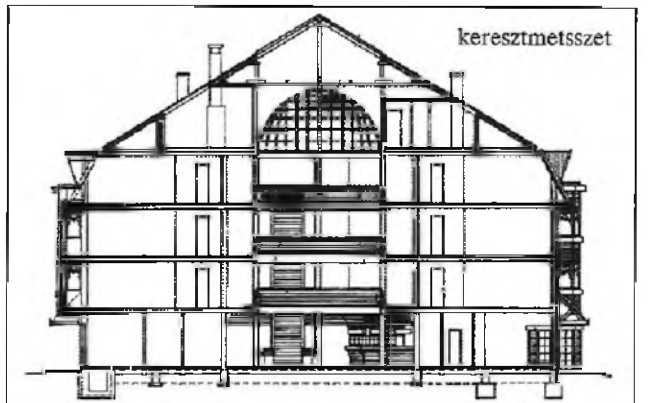
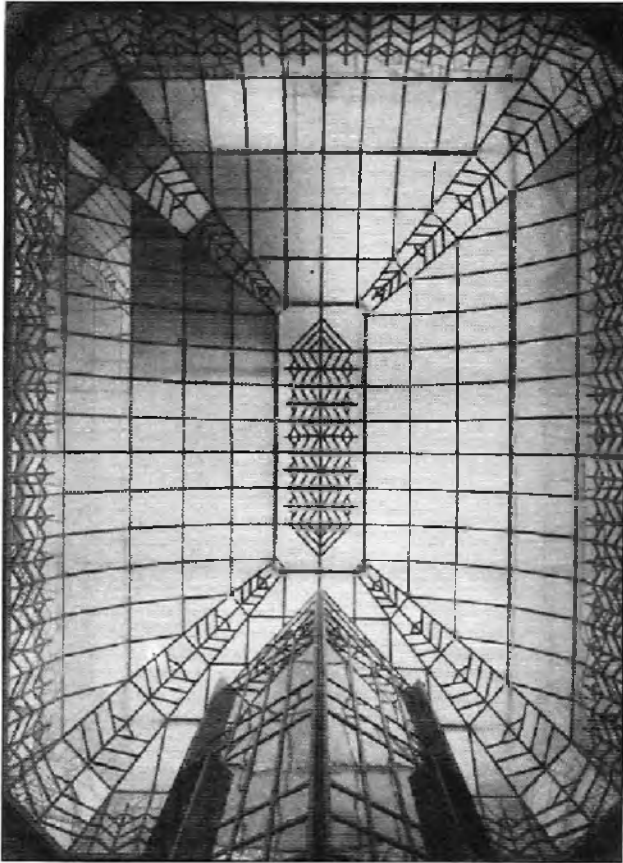
Építész-belsőépítész: Jankovics Tibor (Forma)

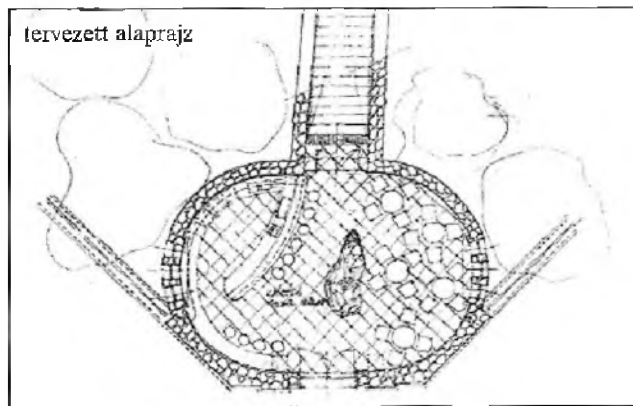
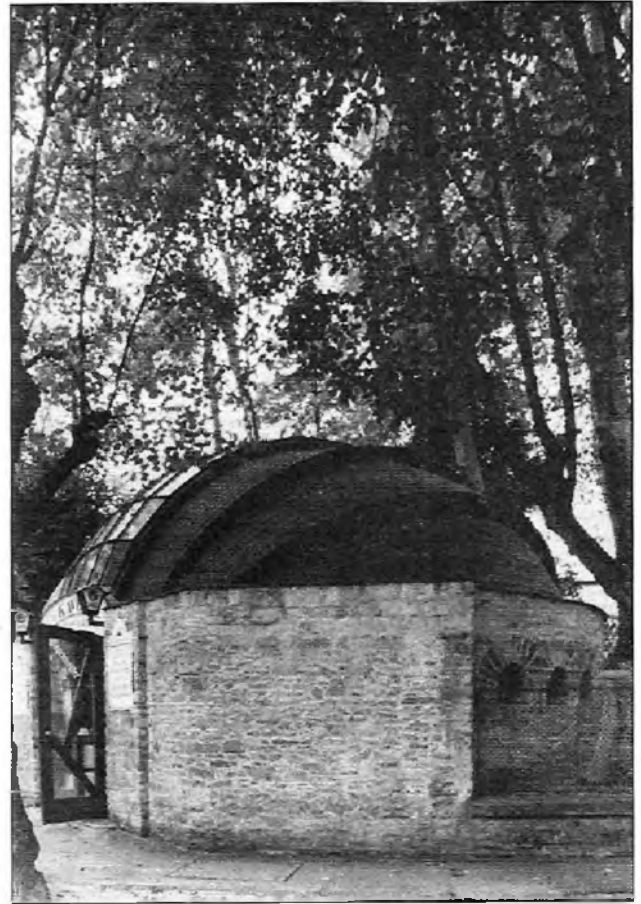
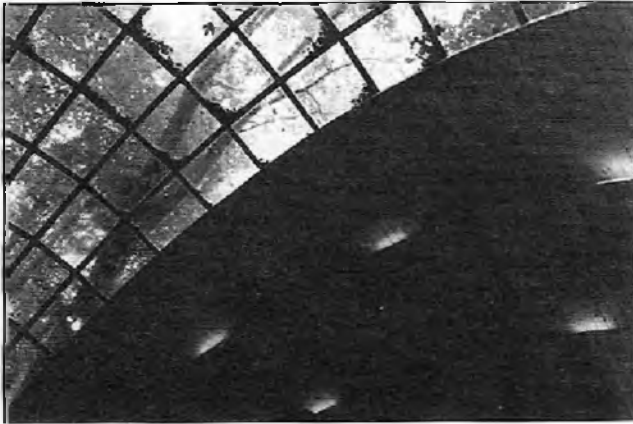
Építész munkatárs: Rácz Tamás (Forma)

Belsőépítész munkatárs: Kruppa Nándor (Céh Kft)

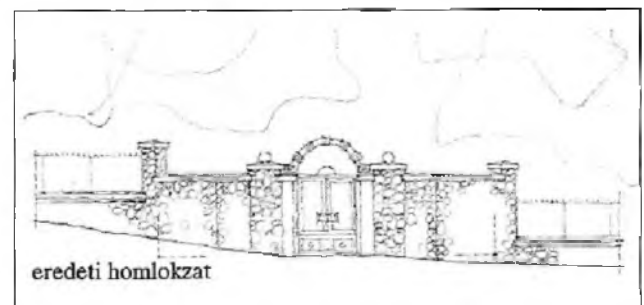
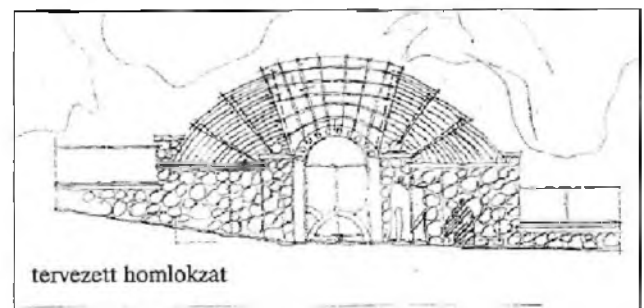
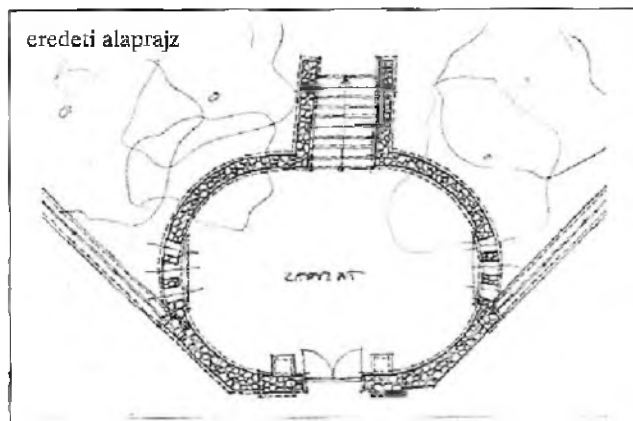

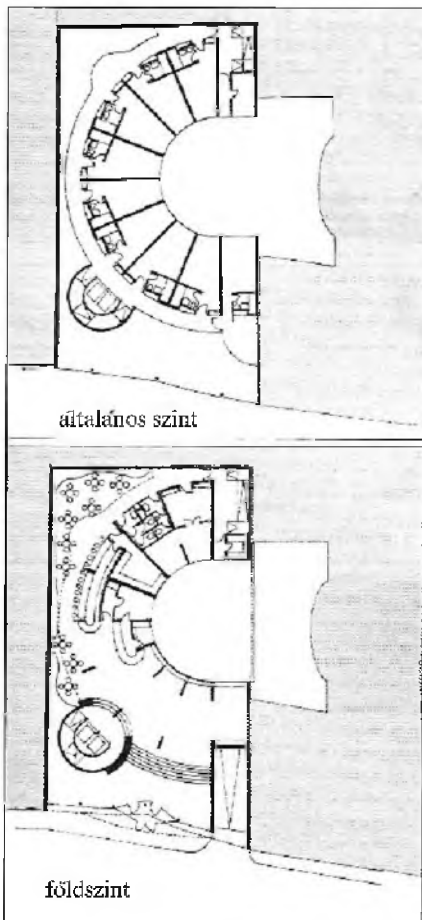
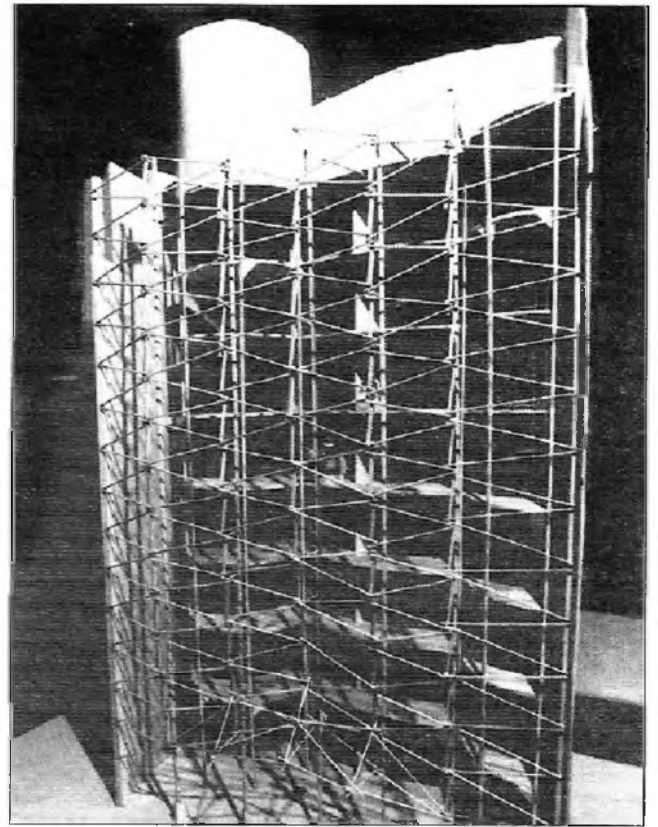
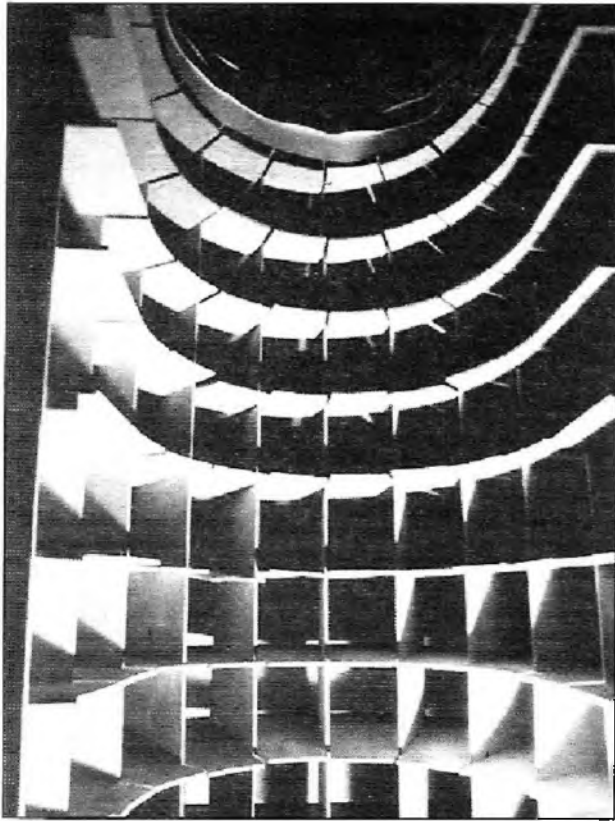

Kávészó pavilon Hévízen

Századelején épült kerítés terméskő kapuzatának felhasználásával - lefedésével

Építész tervező: Jankovics Tibor (Forma)
Építész munkatárs: Krajcár Andrea

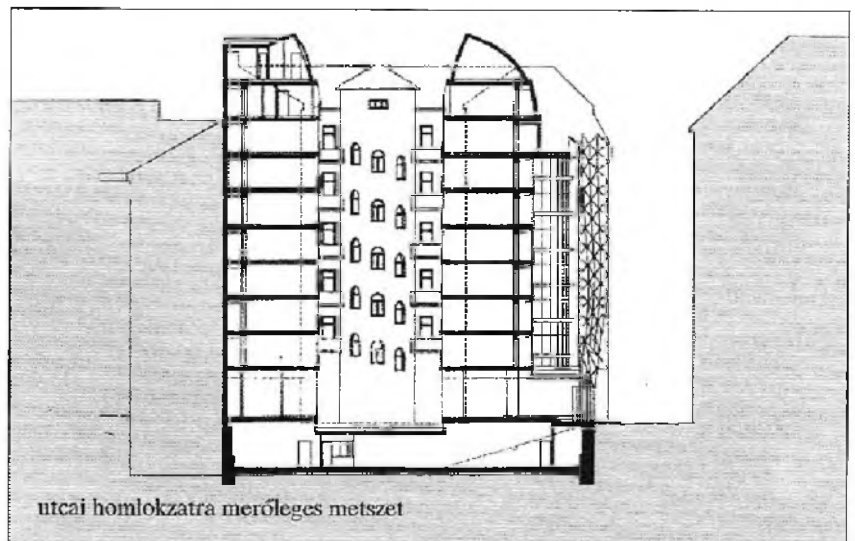

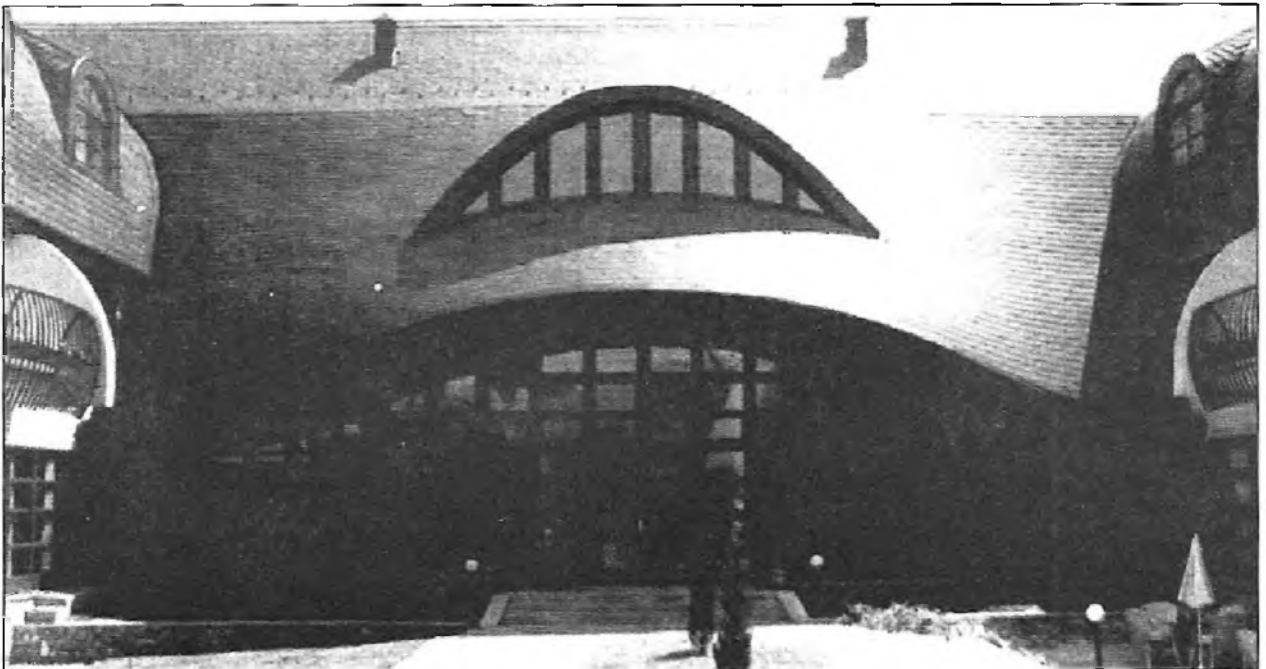
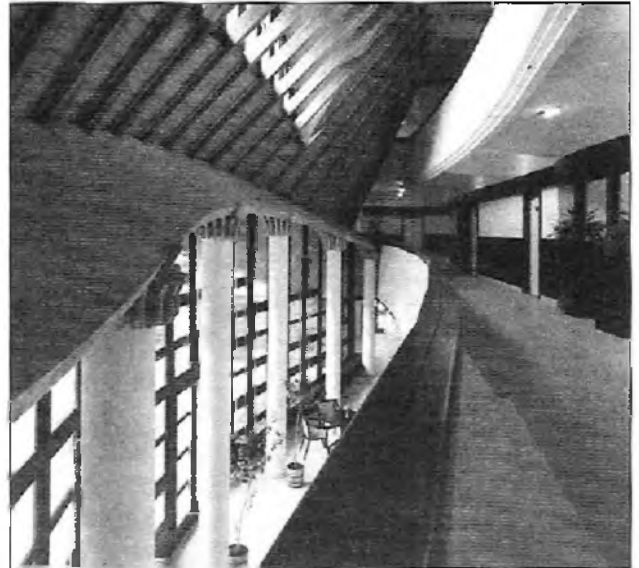
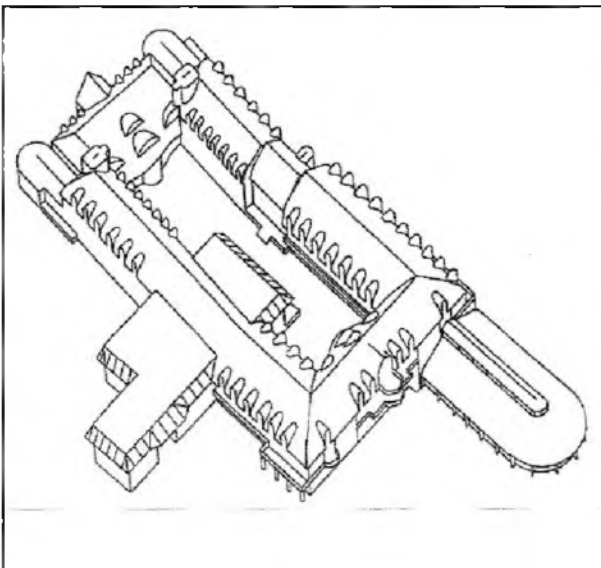
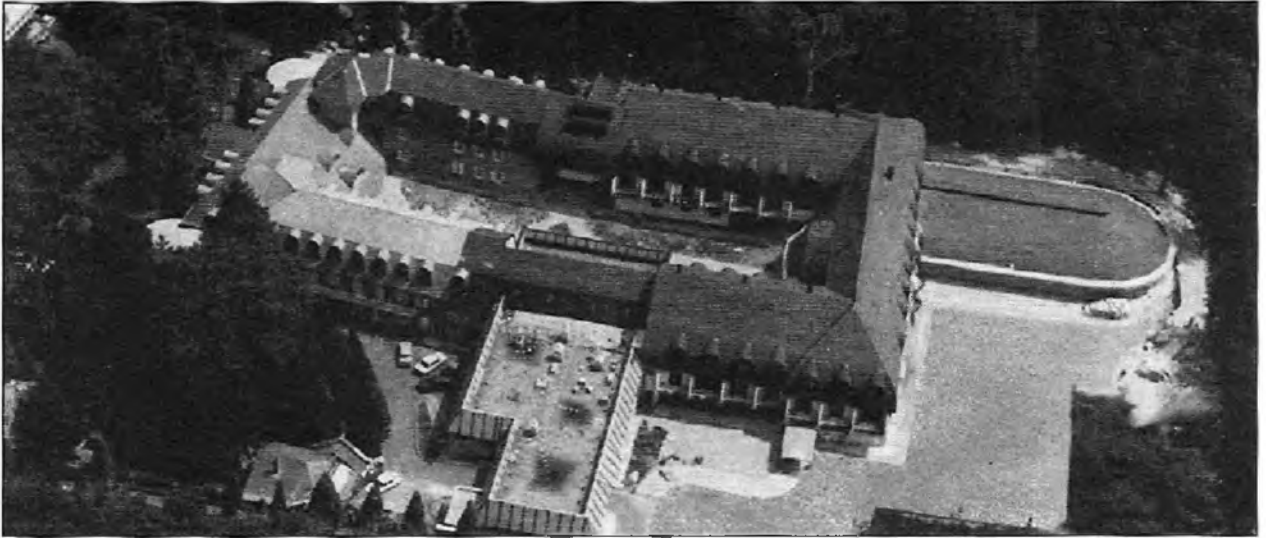

**Szálloda terve foghíjtelken
Budapest, V., Nyári Pál u.**

Felhenger alakú függőfolyósos hoteltömb, a tömbbelső (átrium) felé nyitott lakószobákkal, szint alatti parkolókkal.
A kivitelezés elindult a Forma fővállalkozásában, majd tulajdonosváltás miatt a beruházás leállt.

Tervező építész: Jankovics Tibor (Forma)
Építész munkatárs: Sánta Gábor (Forma)
Szerkezettervező: Dulánszky Jenő

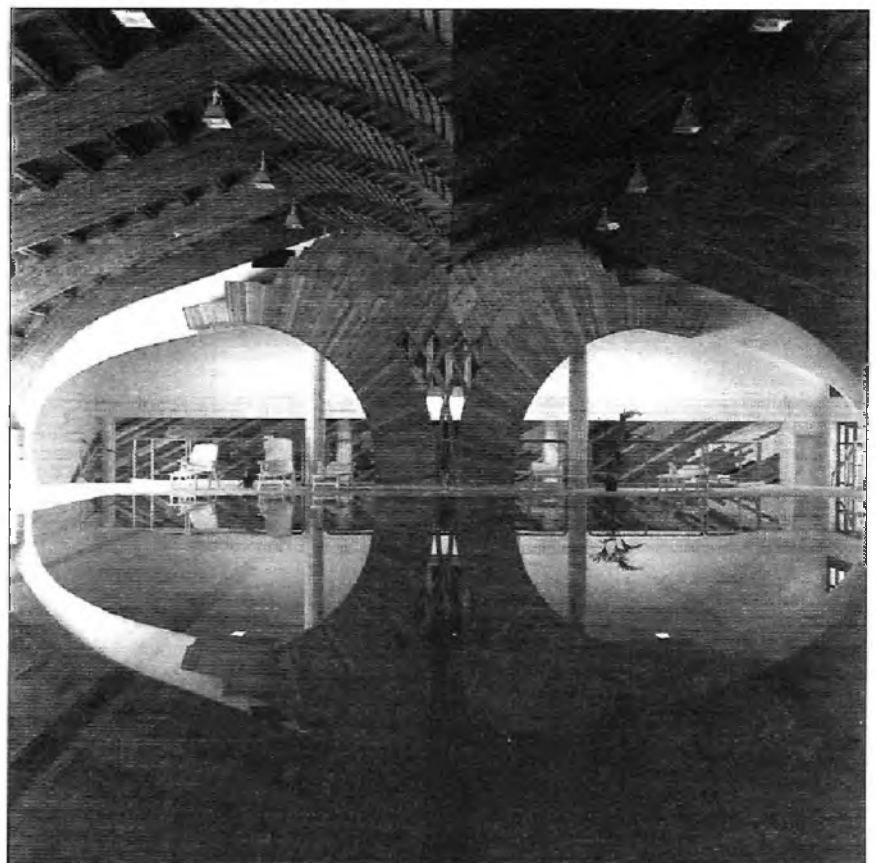
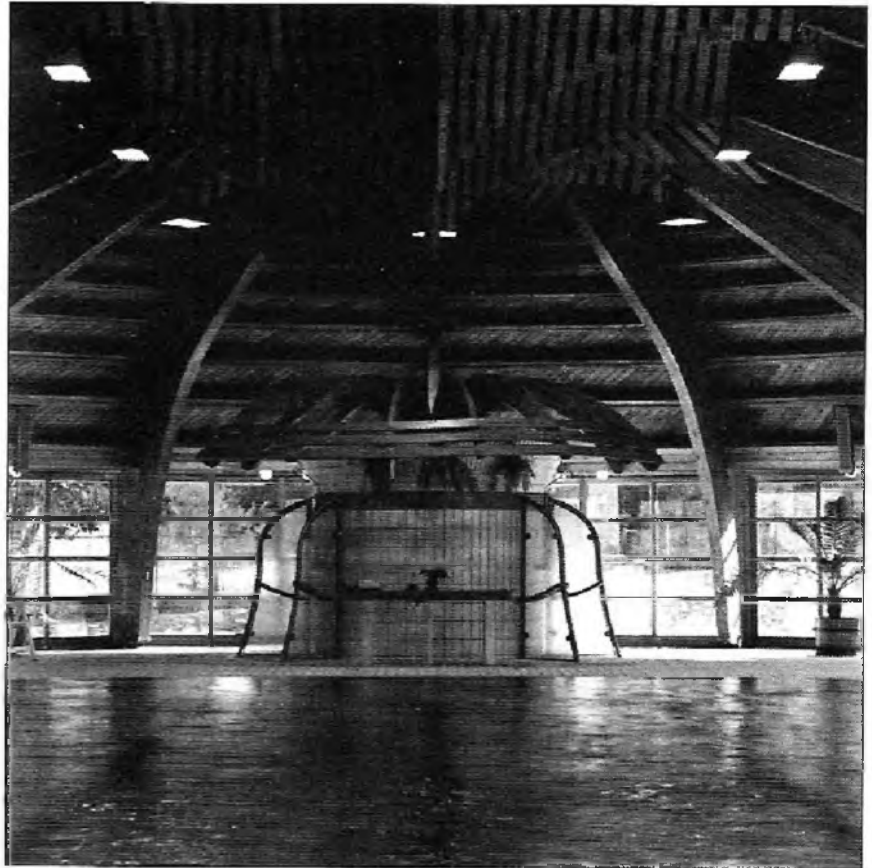
BM Gyógyintézet - Hévíz

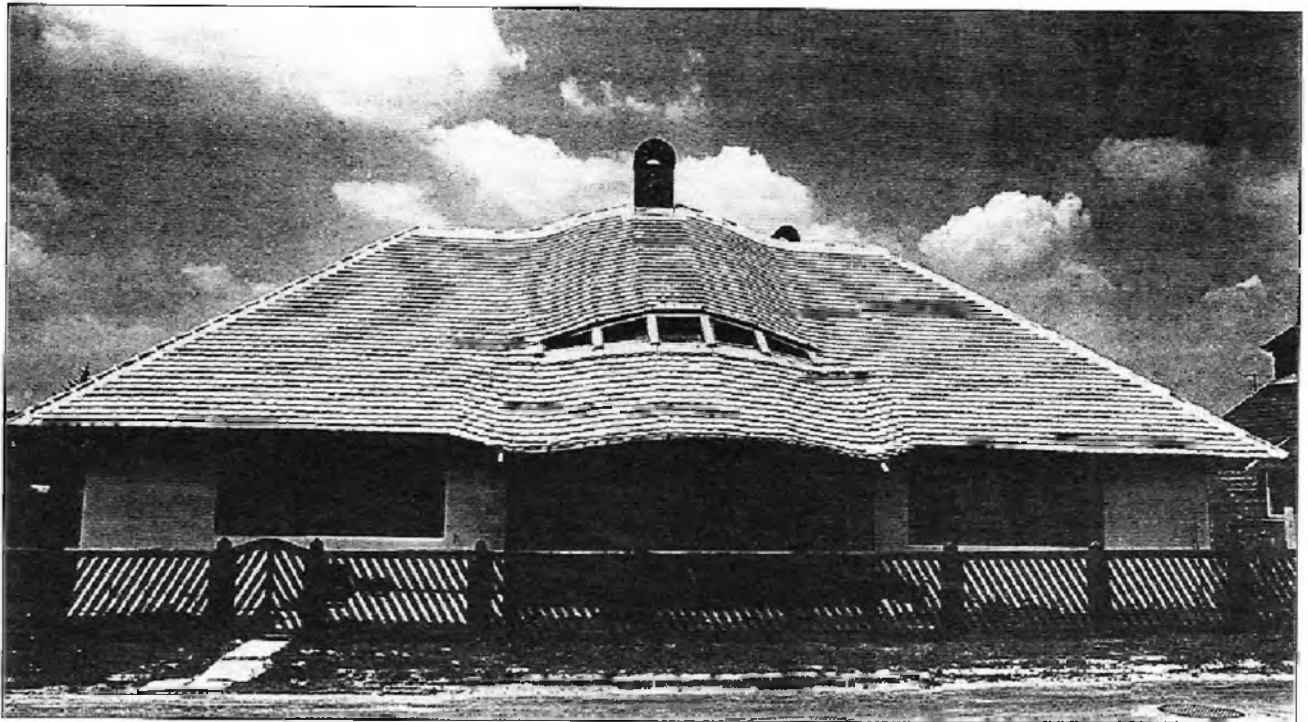
Az eredetileg U alakú épület (hajdani csendőrségi üdülő) rekonstrukciója több ütemben készült.

Hotelszárnyakat, teljeskörű gyógyászatot, uszodát és több szolgáltatóegységet foglal magába.

Építészet és belsőépítészet:
Jankovics Tibor (Forma)

Építész munkatárs: Lukács Beáta
(Forma)
belsőépítész munkatárs: Mohai Gábor
(vándor)
statikusok: Dulánszky Jenő,
Berendi Péter (Forma)

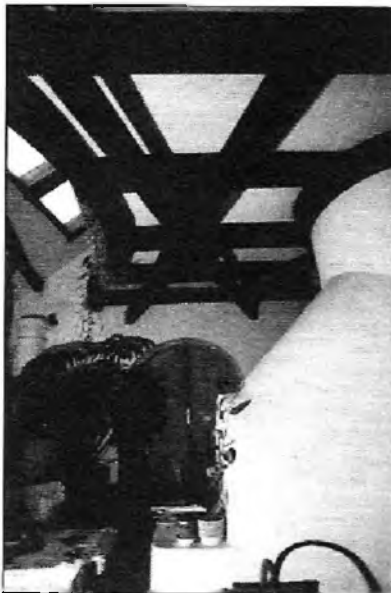

Családi ház Zalaszentgróton – Tömés ház

Kívül 60 cm-es, belül 40 cm vastag vert falak fakoszorúval, tapasztott fáfödémrel. Déli oldalon üvegházzal.

Építész tervező: Jankovics Tibor, statikus tervező: Berendi Péter

Hagyomány és korszerűség

Jankovics Tibor zalaszentgróti háza a népi építészeti hagyomány és a korszerűsítésre való törekvés nagyon szerencsés ötvözetése. A ház alaprajza lényegében a háromszázötven magyar parasztház rendjét őrzi. Középső térsének magja a kandalló / a tűzhely, e mögött van a konyha, az étkezőter és a nappali az utca felől. A tér vertikálisan is felfelé terjed: galériával egészül ki, amely további beépítési lehetőséget rejt magában.

A mintául szolgáló parasztházakban a központi konyhatérből jobbra-balra egy-egy szoba nyílik. Itt is megjelentek a két szoba. De a nagyobb épülmélység lehetővé teszi, hogy a szobák mögötti traktusban más helyiségeknek is jusson terület. A fürdőszoba, gardrob, WC+mosdó, kazánház, háztartási helyiség és a fűtés kamra teszi teljessé a mai igényeket jól kiszolgáló alaprajzot.

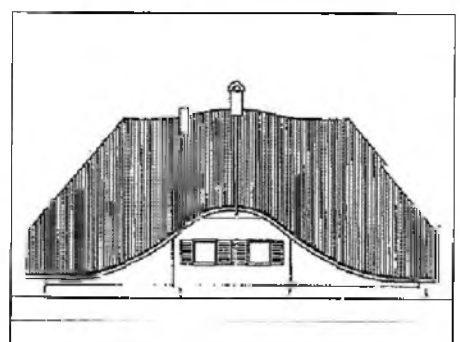
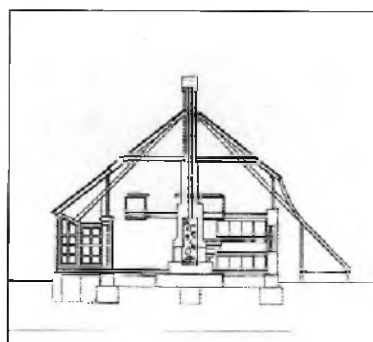
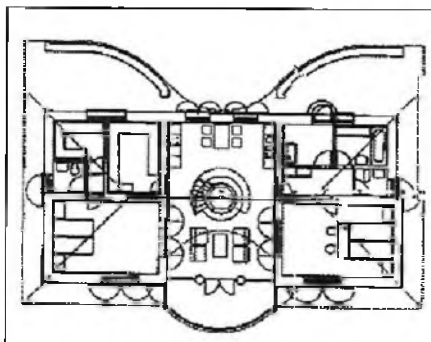
A hagyományokra támaszkodó családi házaknál már többször hangsúlyoztuk, hogy a ma - és minden korábbi kor - építészetének ösztönösen vagy tudatosan arra kell törekednie, hogy alkotta a saját korát tükrözze, vagyis legyen korszerű.

Ez a zalaszentgróti ház e törekvést nemcsak alaprajzában, de tömegében, homlokzataiban és részletképzésében is képviseli. A nappalhoz kapcsolódó veranda, a ház túlsófalán lévő íves vonalú gépkecsőbeálló és tüzelőtároló, valamint a háztető közepén lágy vonalú megemelés. Ilajlítása egyértelműen korunkra utaló. A ház szerkezete is a hagyományos és a korszerű ötvözetének tekinthető. Vályog avagy tömésfalat, amelyek a régi, olcsó, jó hőszigetelő anyag új technológiájú változatának tekinthetők - mai formavilágukkal, mai nyílászáróikkal e kettős törekvést igazolják.

Sokan reménykedünk abban, hogy a magyar falukép úgy újul meg, hogy szépsége, racionalitása, karaktere is megmarad. Sajnos erre még viszonylag kevés a pozitív példa.

Jó lenne, ha ez az itt-ott megjelenő útkereső, korszerűsített és hagyományt egyénien őröző tervező-alkotói magatartás szélesebb körben vállalta környezetformáló erővé.

Kapsza Miklós. Családi Ház/1995

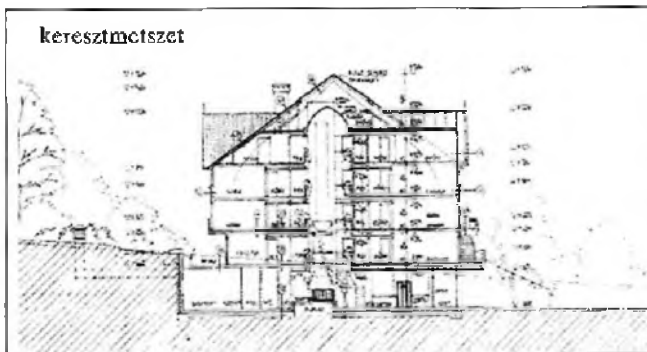

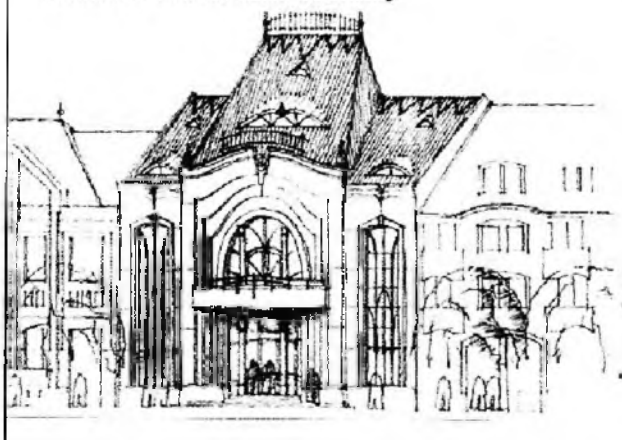
24 egységes apartmanház, Budapest, XII., Toth Lőrinc u.

A budai zöldövezetben épülő vendégház funkcionálisan egy belső csarnoktérré szerveződik. Tömegképzése, homlokzatalakítása a környező villák léptékeihez és hangulatához igazodik.

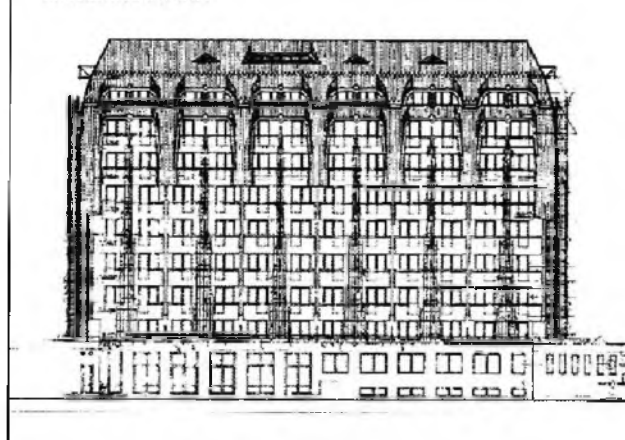
Építészek: Jankovics Tibor, Rác Tamás (Forma)
Modellkészítő: Varga Ervin

homlokzat-rekonstrukció tanulmány

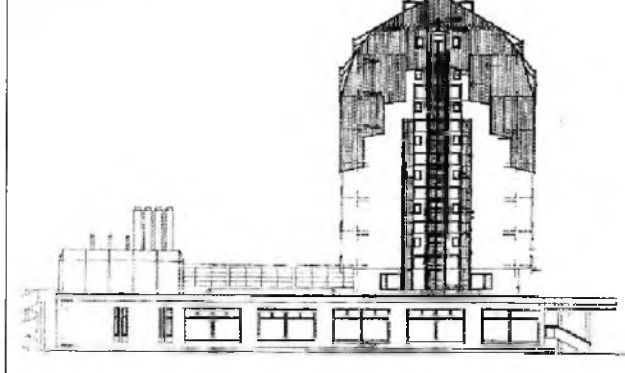
keleti homlokzat

Színház - Keszthely, Fő tér 3.
rekonstrukció tanulmány 1991.

Tervező: Füzes Antal (Forma)

déli homlokzat

a 60-as években átépített - mai állapot

Agrártudományi Egyetem Kollégiuma - Keszthely
rekonstrukció terve: 1993.

Tervező: Füzes Antal (Forma)

az eredeti épület a 30-as években

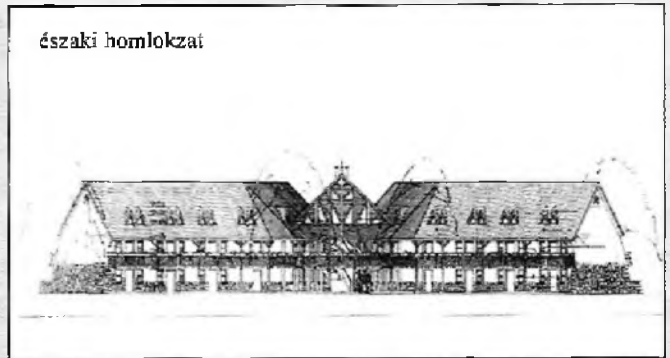
a 60-as években épült épület mai állapota

északi homlokzat

északi homlokzat

szállodaépület alaprajza

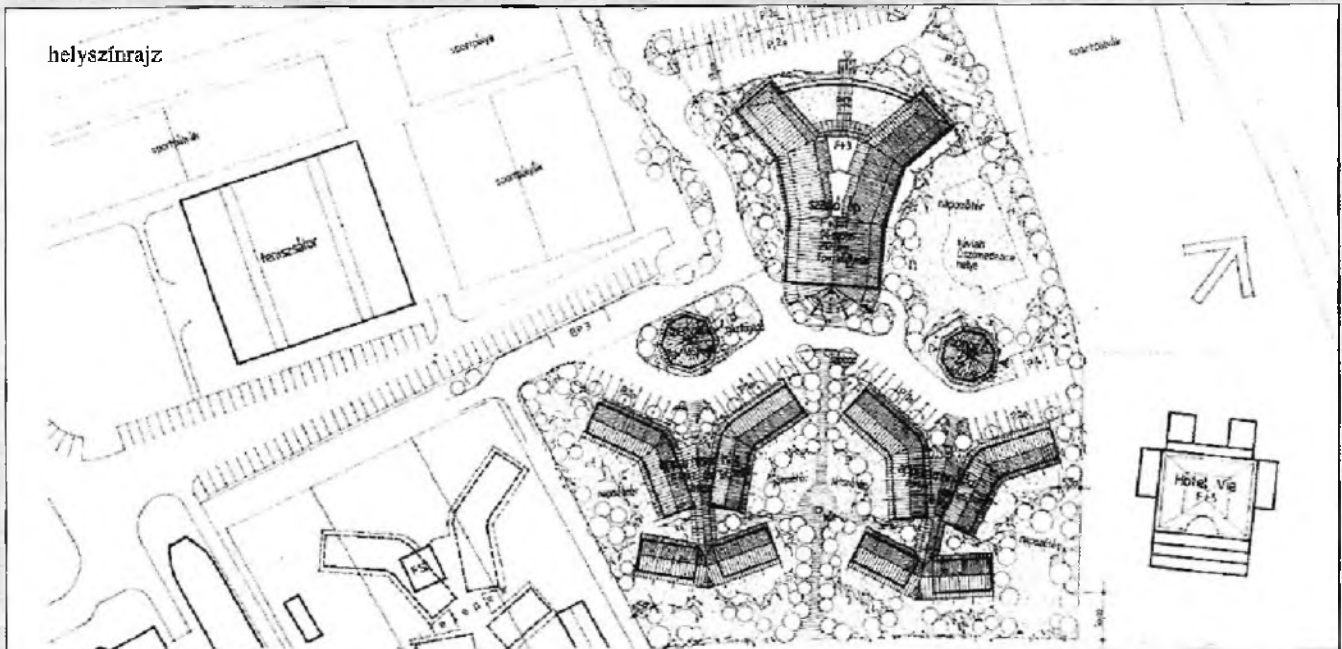

apartmanház alaprajza

Balatonpart Keszthely
156 szobás szálloda és apartmanház
építési engedély terv: 1995
Építész: Füzés Antal, statikus: Berendi Péter

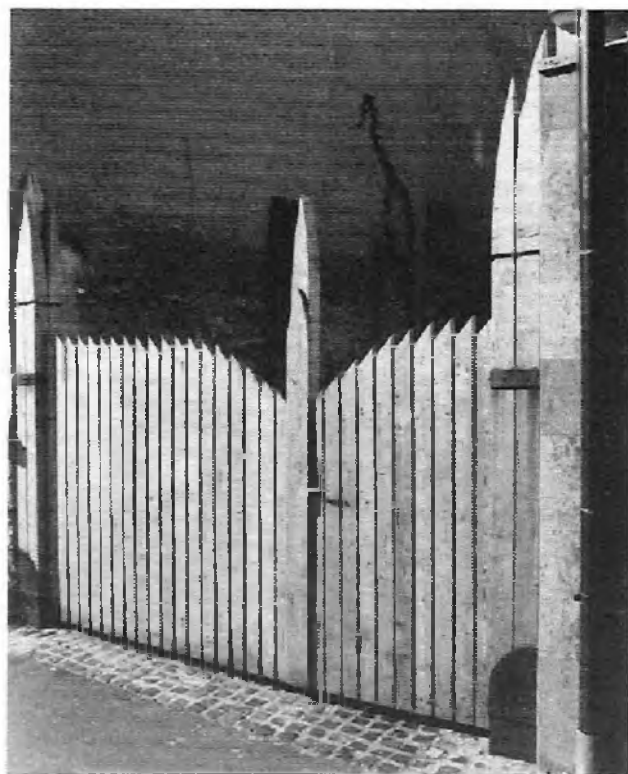
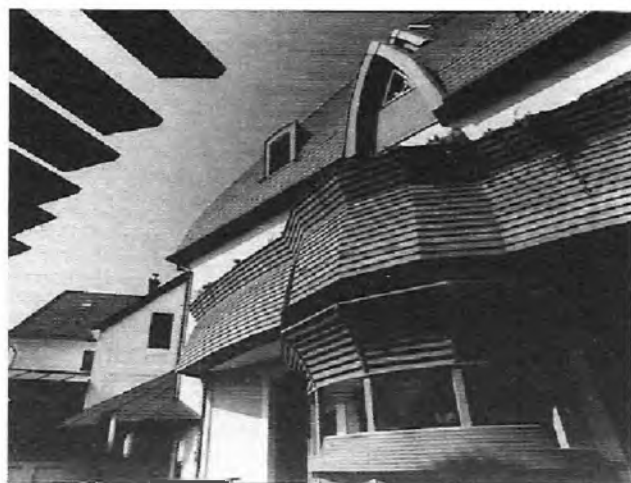
helyszínrajz

Abbázia Piros Panzió - Keszthely
Abbázia Kék Panzió - Keszthely
rekonstrukció

Tervező: Füzes Antal

Abbázia, Ezüst Panzió - Keszthely

átépítés, belsőépítészet (1995)

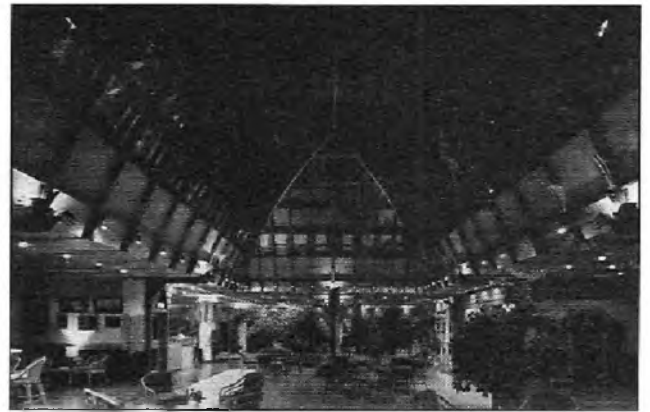
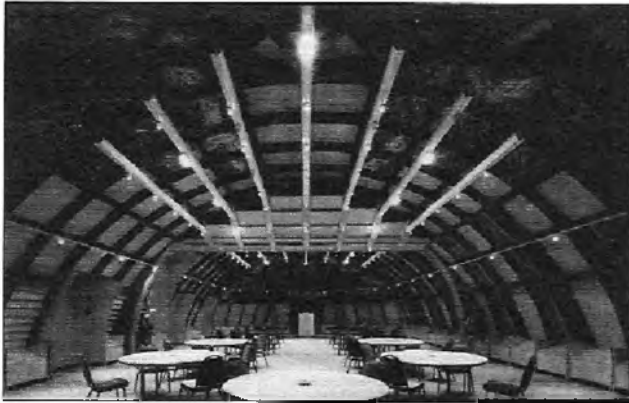
Tervező építész: Füzes Antal (Forma)
(eredeti ép. terv: Lukács Beata (Forma))

Abbázia, Ezüst Panzió - Keszthely

rekonstrukció, belsőépítészet (1995)

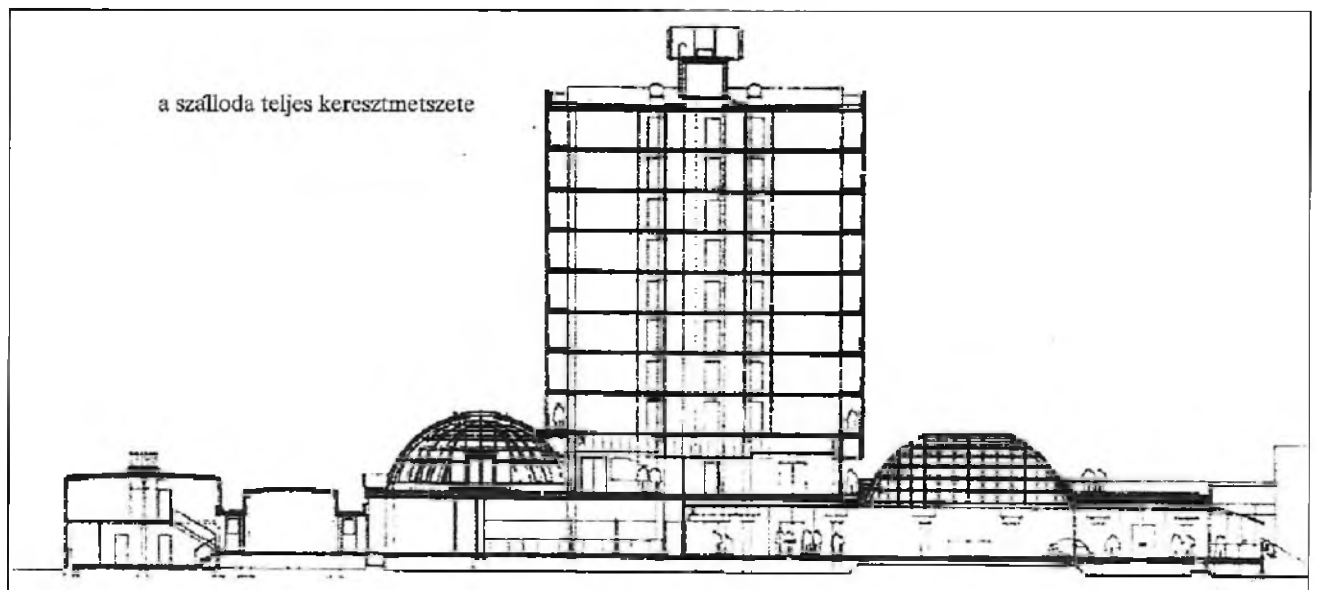
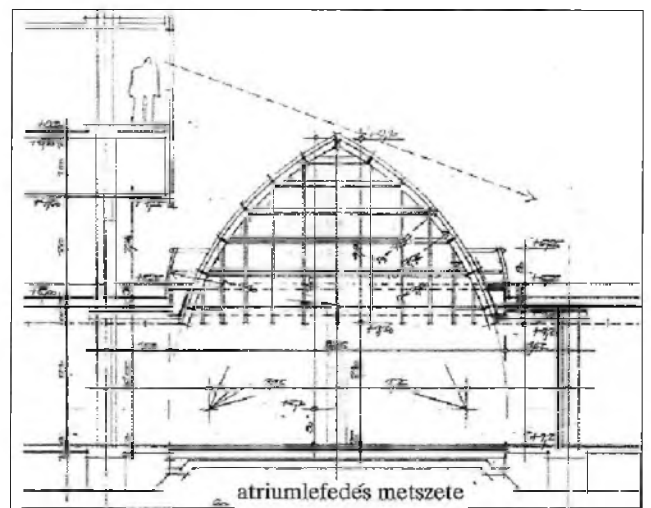
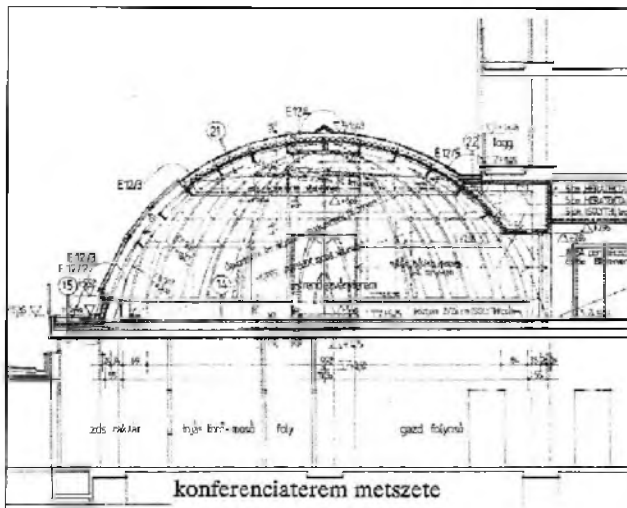
Belsőépítész: Füzes Antal

Helikon Szálló rekonstrukciója Keszthelyen

Közösségi terek rekonstrukciója (1989-1992)

Építész tervező: Fűzes Antal statikus; Berendi Péter
Belsőépítész: D. Blázsek Gyöngyvér textil; Csete Ildikó

**Abbázia - Amadeus Söröző -
Keszthely**

belsőépítészet 1995.

Tervező: Füzes Antal

**Abbázia - Ezüst Panzió -
Keszthely**

belsőépítészet 1995.

Tervező: Füzes Antal

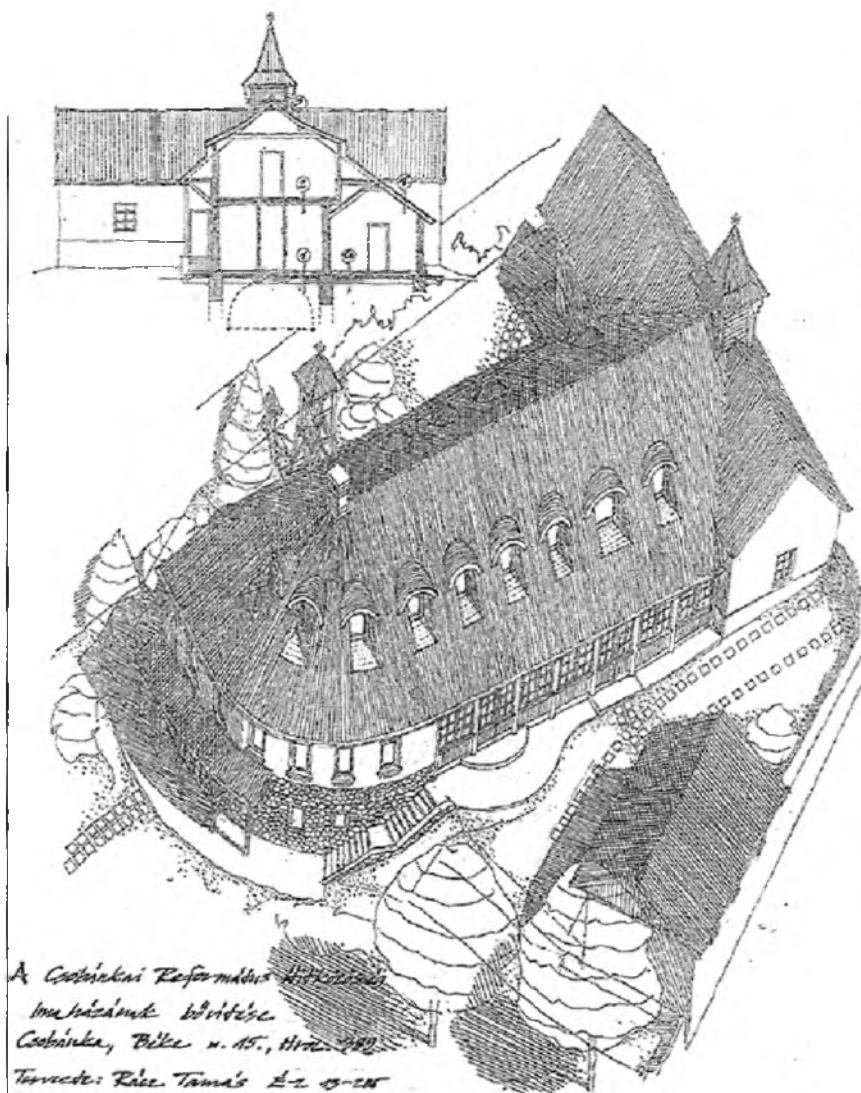

**Abbázia - Kék Szálloda -
Keszthely**

építész tervező: Füzes Antal

belsőépítész társtervező: Jankovics Tibor

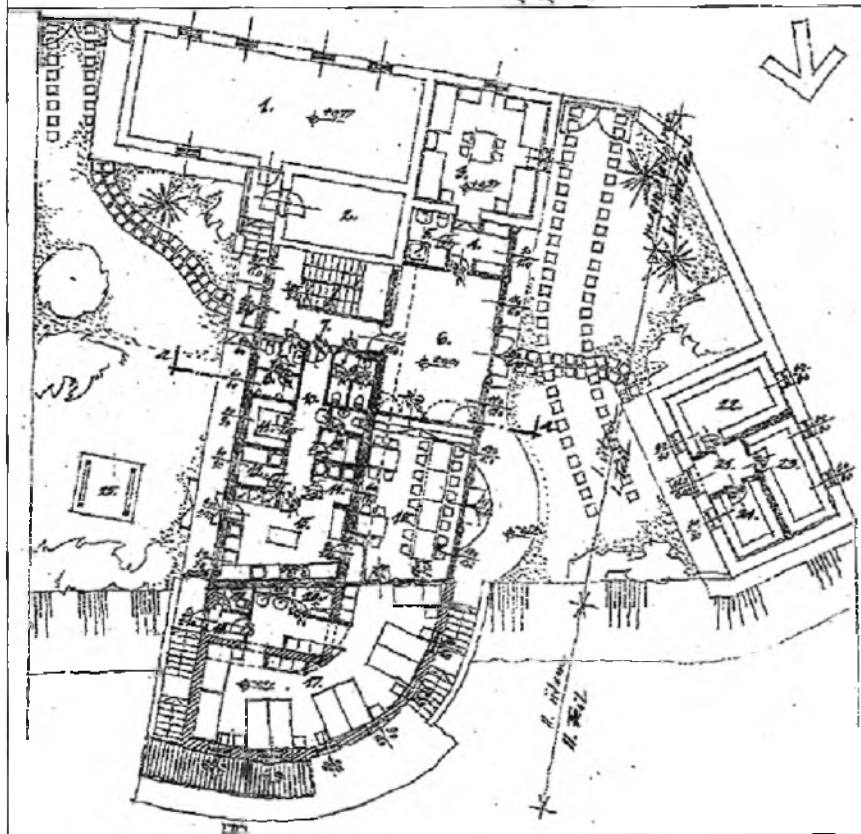
textil: Csete Ildikó

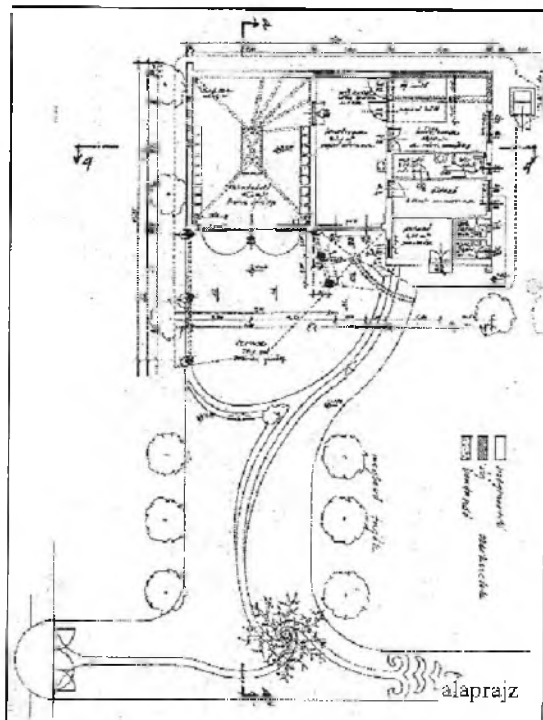
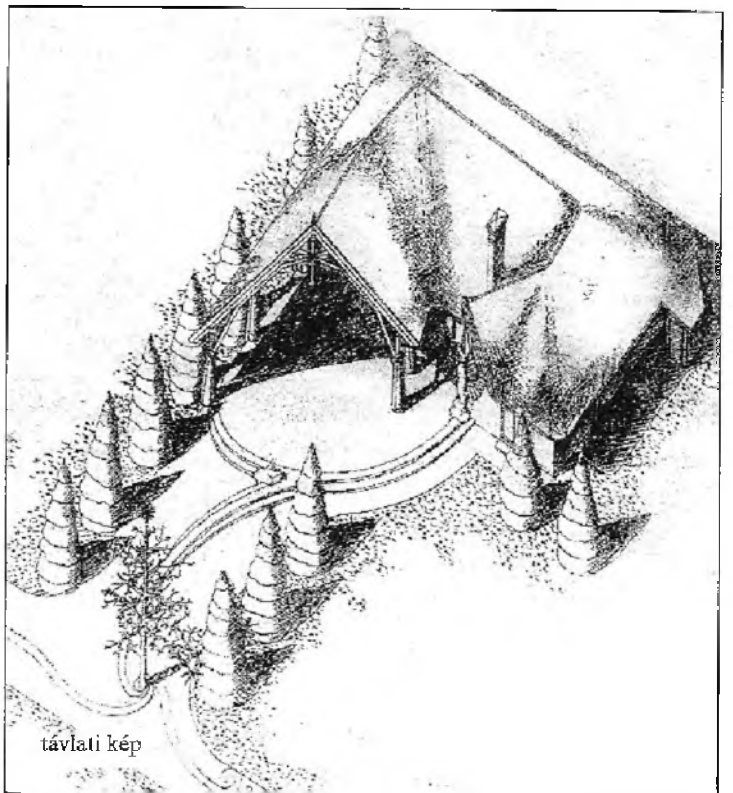
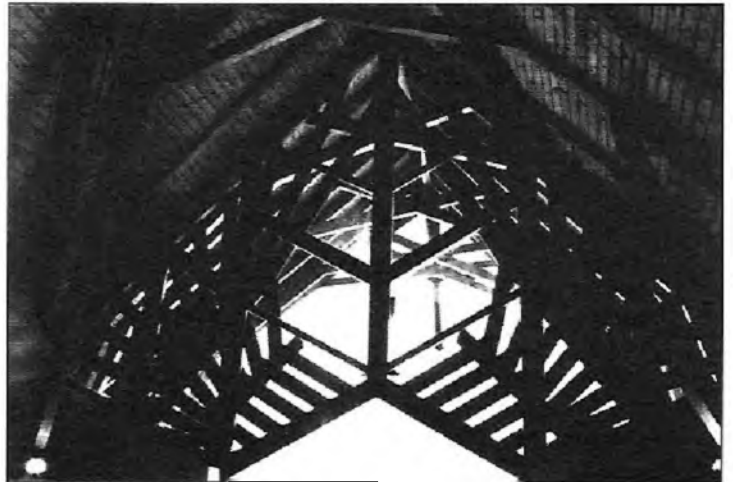
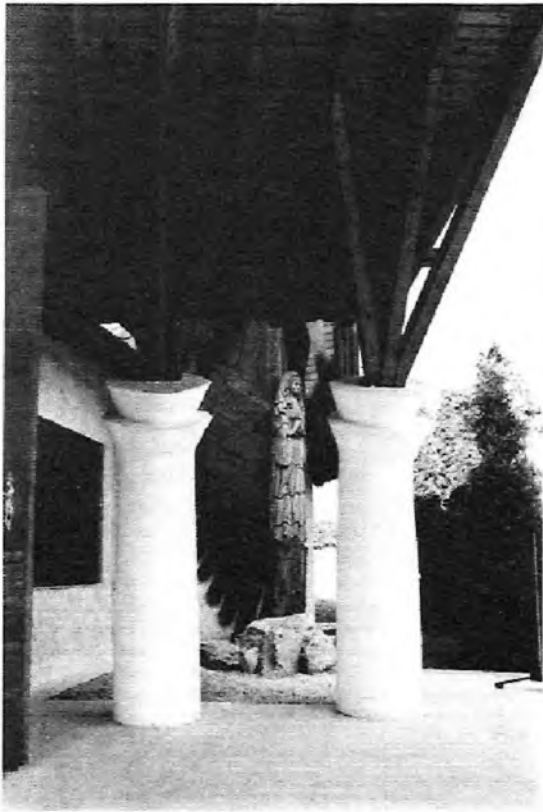

Református imaház bővítése,
Csobánka (1990)

Meglévő parasztházban működő
imaház bővítése.
Nyáron gyerekek táborozására
szolgál, télen szállás
hajléktalanoknak.

Tanulmányterv: Rácz Tamás

**Ravatalozó bővítés - Balatonszárszó
(1992-94)**

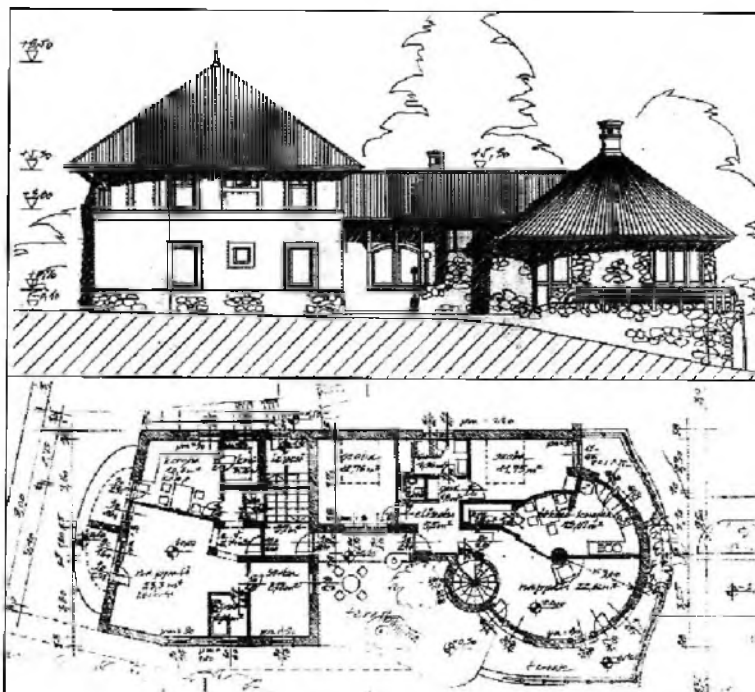
Tervező: Rác Tamás
(mester: Lőrincz Ferenc)

Családi ház és apartman

Lakás, orvosi rendelő, kiadó lakrész.
Építés alatt.

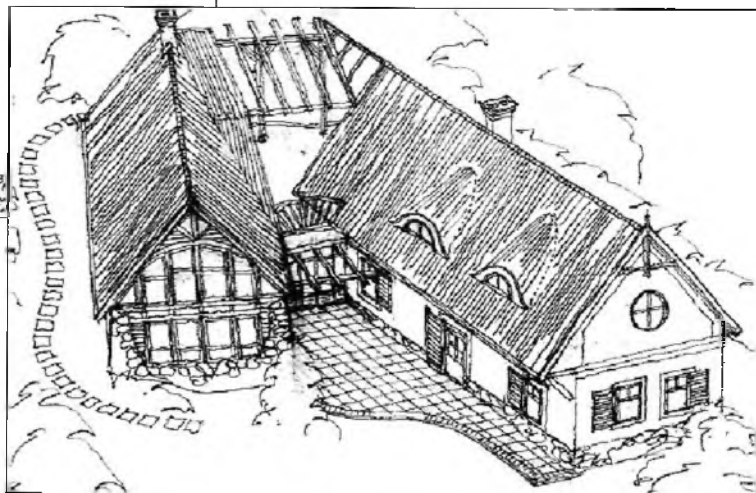
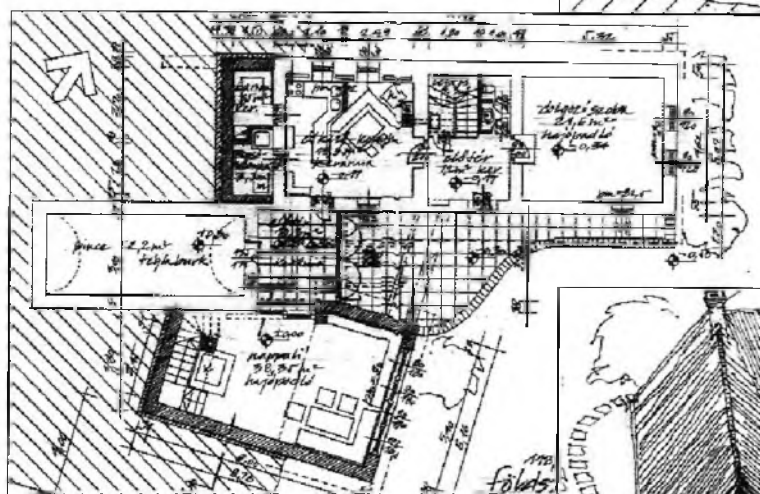
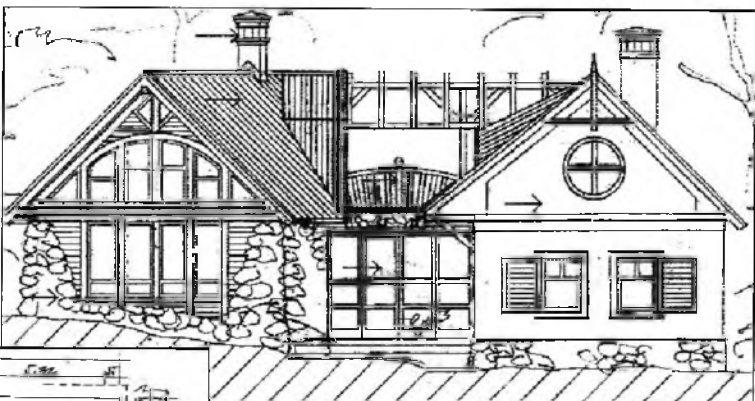
Építészek: Jankovics Tibor
Rácz Tamás

Családi ház rekonstrukció Csobánkán (1993)

Meglévő pincés parasztház átalakítása,
bővítése.
Megépült.

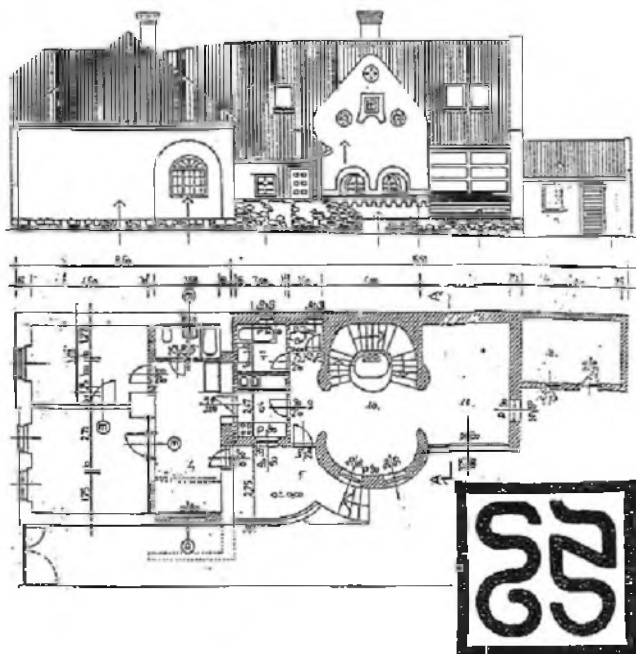
Építészek: Jankovics Tibor
Rácz Tamás

ISKOLA A HATÁRON BELÜL

AZ ÉPÜLET

Keszthely egyik csöndes utcájában, falusias hangulatú környezetben közeli jóbarátaink számára megterveztem nemrégiben megörökült házuk bővítését. A keskeny telken álló, egyszerű alaprajzú lakásnak új középpontot ad a bővítmény íves terü étkező-nappalija. Ez a tér a keleti fekvésű nappali és a hozzá kapcsolódó hátsó kert, valamint a konyhán át elérhető régi épületrész között, függőleges irányban pedig a kemence körül csavarodó lépcső révén az egyes szintek között teremt kapcsolatot. Az épület fűtését részben érzelmi okokból, részben böles előrelátásból a gázkazánon kívül a lakóterek többségében fatüzelésű kályha illetve kemence egészíti ki. (*Családi Ház, 1994/5, részletek*)

Csángó Zsuzsanna, építész

AZ ÖTLET

Amikor elkészült a családi házuk, úgy alakítottuk környezetünket, hogy ott gyermekeink is és mi is egy szellemileg nyitott közegben élhessünk. Barátainkkal eleinte jórészt a gyermekek játéka ürügyén jöttünk össze. Lényeges volt számunkra, hogy család családdal barátkozzék: részben azért, hogy a gyerekek ne a családon kívül találják meg játszótársaikát, részben azért, hogy a felnőttek viselkedése, a mindennapos tevékenységek, barátkozások, ünneplések minta lehessen nekik. A hétköznapi találkozásokon túl közös adventi felkészülésünk volt, farsangi mulatságot és felvonulást tartottunk, bábeladást, hangversenyt rendeztünk. Esténként a felnőttek részére előadásokat hívtunk, az előadásokon gyermekeink is jelen lehettek. Így vendégül láttuk Somogyi Győzöt, Csete Ildikót, Kustár Zsuzsát, Naumandory Arvis mongol és Ruben Masinyin örmény festőművészeket. Szántai Lajos Szent Lászlóról, Pap Gábor a magyarság mítikus történetéről tartott előadásorozatot, Molnár V. Józseffel pedig a természetes műveltség témakörében beszélgettünk.

Ahogy nőttek a gyerekek – 3 fiú és 1 leány – tudatossá vált bennünk, hogy az elméleti előadások hallgatásával nem elégedhetünk meg. Megszületett az ötlet: iskolát kell létrehozunk, hogy megpróbálhassuk, mit és hogyan örökíthetünk a régiak műveltségéből, hogy láthassuk, hogyan működhet, hogyan élhet egy természetes rendre épülő mai iskola. Létrejött tehát a *Család Óvoda Iskola Zeneiskola*, s jelentkeztek a hozzánk hasonló módon gondolkodó szülők, akik számoltak a *gyerekvárok* tehetetlenségével.

Tavaly elsőként a zeneiskolai oktatás indult meg nálunk. Szombat délelőttöként furulya- és klarinétórákat adtunk, délutánoként Serfőzőné Szondy Márta tanította zongorázni nagyobb gyermekeinket, s a később hozzájuk csatlakozó 6-8 más növendéket. A mai zongoristák között 5 testvérpár is van.

A KÁLVÁRIA

Tavaly tavasszal az érvényben lévő oktatási törvény alapján állítottuk össze az általános iskola, óvoda és zeneiskola hivatalos elindításához szükséges anyagot. A törvény szerint az intézmény működési helye szerinti jegyző hatásköre a működési engedély kiadása. Benyújtott anyagunkat meg sem nézve a jegyző megbízottai azt tanácsolták, hogy forduljunk a szakminisztériumhoz, s az ott dolgozók segítségével egészítsük ki a benyújtott kérelmet. Mi az ügyintézésben még járatlanok voltunk, s nem tudtuk, hogy ragaszkodnunk kellett volna az anyag iktatásához, s ezzel a 30 napos válaszadáshoz. Ehelyett újabb és újabb tárgyalások után újabb és újabb iratokat, szakhatósági engedélyeket szereztünk be. Mikor végre újra benyújtottuk kérelmünket, akkor látnuk, hogy anyagunk már az első tárgyaláskor is tartalmazta a törvény által előírtakat. Bizakodóan és reménykedve vártuk a választ. Meglepett bennünket a válaszadási határidőn túl érkezett elutasító határozat. Értetlenül olvastuk a jegyző indokait. Nem tudjuk, nem kutattuk, mi volt az oka döntésének. Fellebbezés, egyeztetés, személyes megbeszélések, lobbizás után végre megszületett az új, kedvező döntés. Az indoklás ugyanaz volt, mint az elutasító határozatnál, csak most igenlő következtetés született belőle. A közoktatási megállapodást ugyanilyen hisztérikus körülmények között sikerült megkötnünk. A polgármester segítségével nélkül talán ma is terv lenne az elképzelésünk.

A MEGVALÓSULT ISKOLA

Gyermekcsoportunk létszámát 15 főben határoztuk meg; 15 gyermek közösséget is alkot, de elfér egy nagy család modelljében is. Mindegyikőjükre jut figyelem, átlátható, könnyen mozgatható csoport. Annyi első osztályos jelentkezőnk volt, hogy kitétték a teljes létszámot. 10 leányt és 5 fiút vettünk föl, köztük a mi 6 éves leányunkat. A házuk első részében alakítottuk ki az osztálytermet, világítást terveztünk és szereltünk, könnyen mozdítható egyszemélyes asztalokat és székeket csináltattunk.

Reggeli érkezéskor mi – apa és anya – várjuk a gyerekeket. A befogadáskor öltözködés és rendezgetés közben megbeszéljük, megrajzoljuk az otthon történeteket, az álmait, gondjait, bajaikat, örömeiket. Ha mindannyian együtt vagyunk, elkezdődik a közösség kialakítása a munkára, a napra hangolás. Zenélünk, énekelünk. Ha álmosak, akkor frissítőt, ha élénkek akkor hallgatót játszunk, mindig népzene-

nét. Ilyenkor kerül elő a kalendárium (jórészt Bálint Sándoré és Monár V. Józsefé), ami alapján megtöltjük a napot legendákkal, emlékezésekkel, eseményekkel. Énekekkel, gyertyával megköszöntjük a születésnapjukat ünneplőket. Megbeszéljük a napi tennivalókat, berendezzük a szobánkat. Ebben az időben mindig velünk van két kicsi gyermekünk is.

Ezután kezdődik az alapozó tárgyak tanórák szerinti tanítása. Az iskolák számára kötelező matematikai és anyanyelvi anyagot Ruff Jánosné, Jutka néni tanítja. Az ő következetessége biztosíték arra, hogy iskolásaink megkapják azt a tantárgyi alapozást, amelynek birtokában bármikor bátran léphetnek át más iskolába.

Ebédet közös, egymást kiszolgáló terítés után egy hosszú asztal köré ülve eszünk. Együtt imádkozunk, és meghallgatjuk a családfe aznapi intelmeit, útmutatásait. Az étel hús nélküli, a gyerekek életkorához és szükségleteihez igazodóan választékos.

Délután közös és osztott csoportú foglalkozásaink vannak, szolfézs és hangszeres órák, kézműves munkák, hitoktatás, lovaglás, élményszerző utak, rajzolás, játék. Mindig valami készülődés jegyében telik az idő.

Amikor a gyerekekért jönnek, találkozunk a szülőkkel. Mindegyikjükkel baráti viszonyban vagyunk, elmesélünk egymásnak bizalmas otthoni és iskolai eseményeket, A szülők a tandíj befizetésével nem látják elintéztnek a gyermek nevelését. Ki mihez ért, abban segít nekünk. Tanórák tartanak segítik a felszerelés beszerzését, számítógépen szerkesztik szabályzatainkat, feladatlapokat fénymásolnak, fuvarozzák csapatunkat. Rendszeresen gondoskodnak a tízórai és uzsonna vitamindús kiegészítéséről, saját gyümölcs-

eszel, lekvárral, kompóttal. Beülnek gyermekeikkel a padba, a kisebb és nagyobb testvéreket is elhozzák közeink. Gyakran a hétvégén is elhozzák a kíváncsi gyerekeket.

A TÜKÖR

Mind a szülőktől kapott visszajelzés, mind a gyerekek ragaszkodása, bizalma azt mutatja, hogy szükséges a megszokott iskolától eltérőt létrehozni. Vannak, akik nehezen viselik el a teljesítményorientált nagy szervezet súlyát. Vannak szülők, akik nyugalmas, boldog kisgyermekkort szánnak gyermekeiknek, és nem hagyják, hogy védtelenül kerüljenek be a taposómalomba. Határozottan érezzük, hogy az itt pótolni kívánt családi összetartó erő segíti a gyerekeket a tanulásban, a kibontakozásban. Olyan erkölcsi normákat lát itt maga előtt, amit az arctalan iskolákban, külső környezetében nem láthat.

Az ország több pontjáról jelentkeztek pedagógusok, hogy szívesen látnák a mi iskolánkat; jelentkeztek óvónők, tanítók, szaktanárok, hogy szívesen tanítanának nálunk. Azok körében, akik igénylik szakmájukon belül a változást, nagy az érdeklődés, sok a támogató véleménynyilvánítás. Hivatalból, szervezeten senki nem keresett meg bennünket. Szeretnénk egy szakmai közösséget kialakítani azok köréből, akik elindították már saját környezetükben, saját területükön a szerves műveltség átadásának rendszerét.

Sok egyéb tervünk mellett a szülők biztatására a továbblépést tervezgetjük.

Keszthely, 1995. november 17.

Molnár Zsuzsanna, Keszei Tibor

Kovács József

FA HARANGLÁBAK ÉS HARANGTORNYPYOK

Előző számunkban a szerző tanulmányának rövidített, általános bevezetőjét közöltük; a továbbiakban folytatásokban sor kerül az egyes csoportokba sorolt emlékek részletes ismertetésére.

A táblázatok felépítmény, megjelenési forma és kiegészítő jellemzők szerint foglalják össze az egyes szerkezeti egységekhez tartozó változatokat. A felső sorokban lévő betűk a különálló csoportokat jelzik; a téglalap alatti számok az adott csoportba tartozó emlékek mennyiségét mutatják.

Egyoszlopos, ágas haranglábak, harangágasok

Az egyoszlopos haranglábak közül mára csak a földbe ásott változat példái maradtak fenn. Valaha léteztek talpas megoldásúak is, de ezekről már csak elődeink feljegyzései, vázlatai tájékoztatnak.

Az ágasfás – egyes helyeken villás, máshol jármos – haranglábak közül a legtöbb egymagában áll; nyitott, szaknyelven *vázás* kialakítású. *Szoknyás* ma már sajnos csak egyetlenegy létezik: Vas megyében, a szlovén határ melletti *Kercuszomoron*.

A múltban gyakori volt az élő fának ágas haranglábként történő felhasználása. Ezekre természetesen csak kisebb harangok, inkább kolompok, esengettyük kerültek. *Szihalom* (Heves megye) kálváriadombján egy ilyen élő ágasfás harangláb még képviseli ősből elődeit.

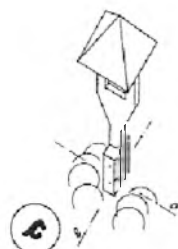
Egyoszlopos haranglábak meglévő és valamikor létezőnek feltételezett változatai és az álló haranglábak egyes csoportjaiba tartozó emlékek topográfiai jegyzéke

- a./ Antalszállás
Csesznek
Csöde
Gálosfa
Kemenesmagosi
Mezőtúr
Ópusztaszer (2)
Salgótarján
Somogy megye
Szakmár-Gombolyag
Szenna
Hegyhátszentpéter
Szombathely
Uzögpuszta
Zsibó

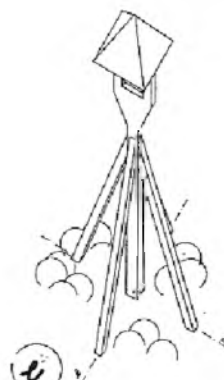

- b./ Szihalom

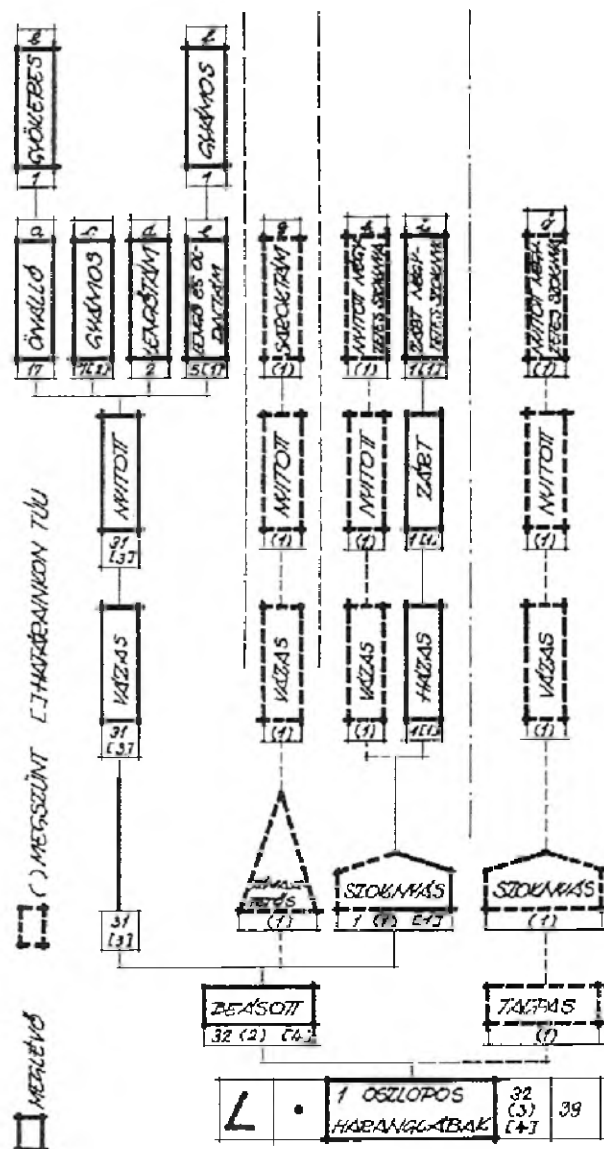
- c./ Csikéria
Damak
Eger
[Fülekpüspöki]
Gyöngyfa
Kisfoktó
[Ozdin]
Szakmár-Résztelek
Zagyvarónatelep

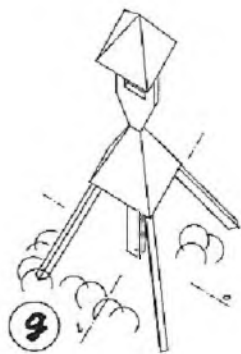
- d./ Nagyhegyes
Tikos

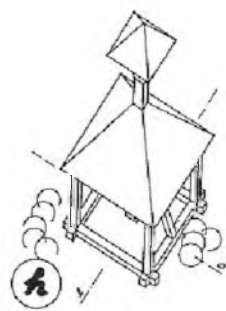
- e./ [Bodóhegy]
Daróshégy
Mátraalmás
Somogyapáti
Sóskút

- f./ Széptői gyűjtemény

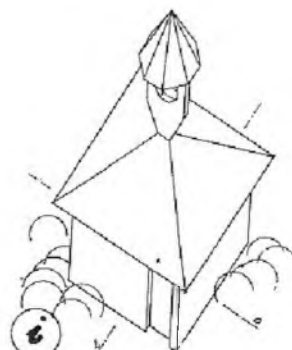

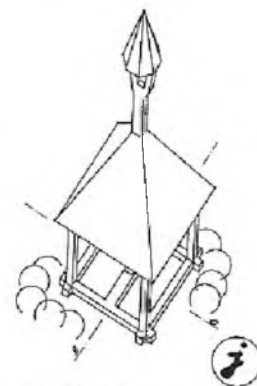
g/ (Lenti)

h/ (Szentpéterföde)

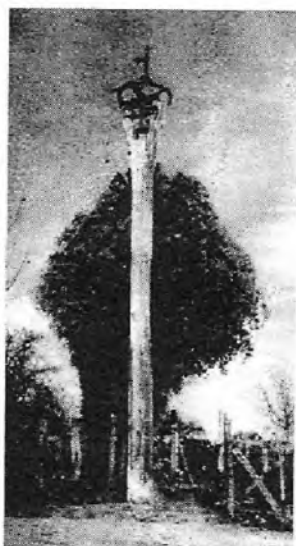
i/ [Csikencsaság]
Kercaszomor

j/ (Zalacsőb)

Szihalom (Hécs),
gyökeres élőfából kialakított,
egyszlopos, ágas harangláb
1978-ban (b csoport)

Zsibót (Baranya),
szőlőhegyi, egyszlopos,
ágas, beásott harangláb
1976-ban (a csoport)

Szakmár-Gombolyag (Bács-Kiskun)
egyszlopos, ágas, beásott
harangláb 1974-ben
(a csoport)

Csőde (Zala)
A hatalmas harangláb a
zalaegerszegi falumúzeumban
található. 1976-ban (a csoport)

Széptölgyes (Telna)
egyszlopos, ágas, beásott,
gyámmal és rövid lengőtámaszokkal
megerősített harangláb 1957-ben
(f csoport)

Daraboshegy (Vas)
egyszlopos, ágas, beásott,
sarokirányú magas támaszokkal
megerősített harangláb 1986-ben
(készült 1865-ben, f csoport)

Kercaszomor (Vas)
hazánk egyetlen egyszlopos,
boronafalás, zártsofnyás
haranglábja 1978-ban
(készült 1877-ben, i csoport)

Kétoszlopos haranglábak

A kétoszlopos haranglábak száma, szerkezeti és formai variációi jóval meghaladják az egyoszlopos típusúit.

Kedveltebb volt ez a megoldás, mert az előbbinél jóval stabilabb, méreteiben is túlnőhet azokon, és sok esetben két nagyobb méretű harangot is képes megtartani. Módosabb, nagyobb közösségek igényeinek inkább megfelel. A sűrűbb előfordulást az is indokolja, hogy ágas helyett egyenes oszlopok, keményfa helyett fenyő is felhasználható volt.

A kétoszlopos haranglábak két fő csoportja a *beásottak* és a *talpasak*. A földre dőngöltek további két csoportba rendezhetők. A többség a *vázás* formát mutatja. Ezek összes tartószerkezete jól látható. Vannak közöttük erősítés nélküliek, amelyek önmagukban megállnak, és vannak gyámmal, lengő- és oldaltámaszokkal, sőt kettőzött támasszal és egyes erősítésekkel is ellátottak. Különleges érdekességként ebbe a csoportba sorolhatók a kötényes haranglábak is. A másik, lényegesen szerényebb számú csoportot a *szoknyás*

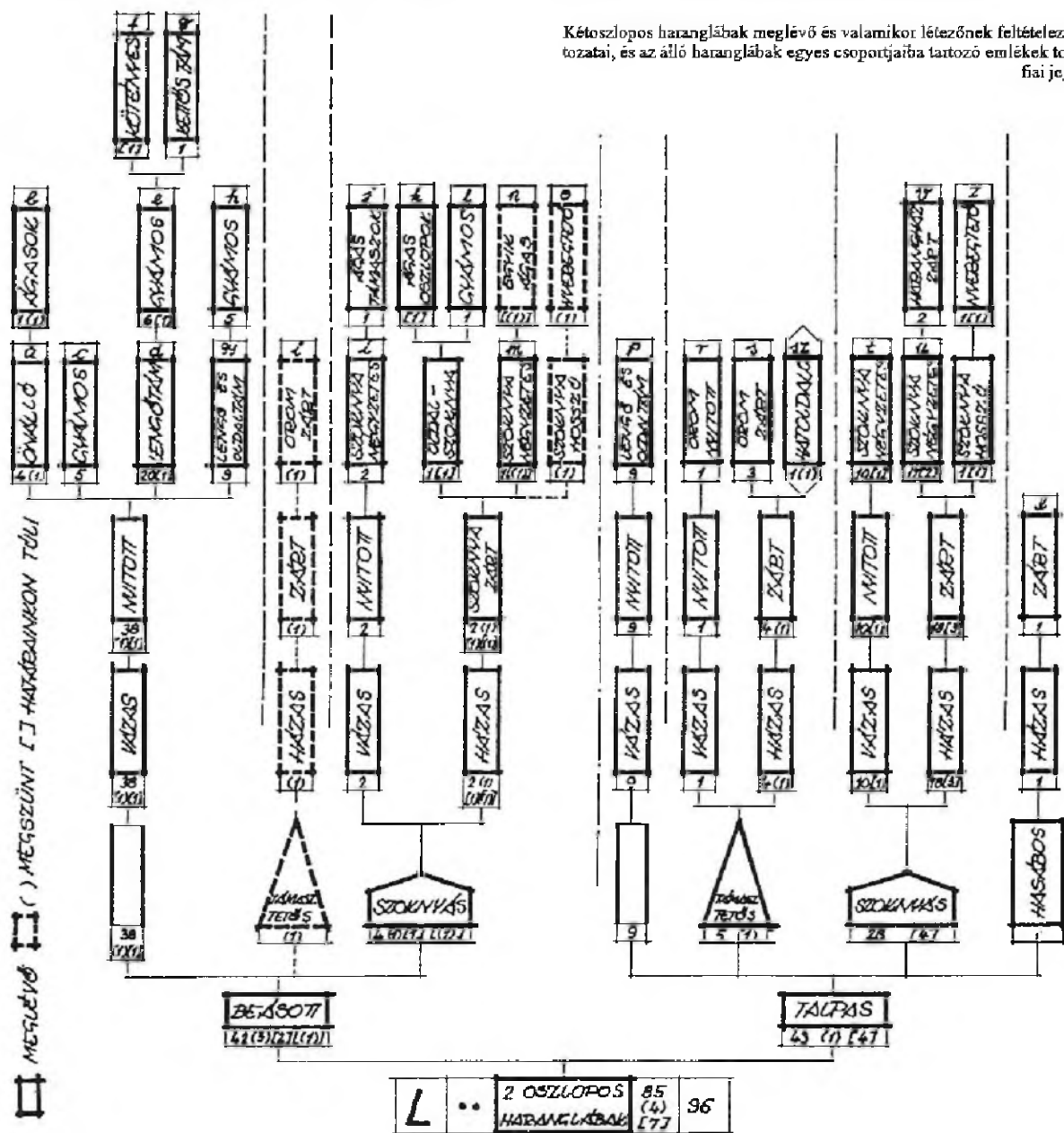
építmények képezik. Többségük minden oldalról zárt; ezek a *házas* kialakításúak. Valaha létezett *támasztetős*, vagy másként *mélyszoknyás*; létezik *oldalszoknyás*, *négyszetes szoknyás*, és volt *téglalap alakú*, *hosszúszoknyás* változat is.

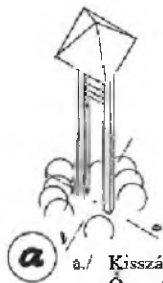
A kétoszlopos, talpgerendákra állított haranglábaink is vázas vagy szoknyás kialakításúak.

A számban és formailag leggazdagabb csoport a hagyományos, szoknyás kialakítású; ezek kizárólag a nyugat-dunántúli táj szülőttei.

A harang feletti tető általában négyszögű. Legtöbbször négyszetes, ritkábban sokszögű ereszevonalú, gúla-formájú, néha barokkos motívumokkal mozgalmassabbá alakított. Nyeregvetős süvegű kevés van; kontyolt tetőt alig találni. A tető burkolata ma már igen sokféle, csak egy helyen van hagyományos faszindely; akad deszkázás, kátránypapír, cserép, műpala, s a legtöbb esetben bádóg. A tetőcsúcsok valási szimbólumai igen sokféle hiányoznak már.

Kétoszlopos haranglábak meglévő és valamikor léteznek feltételezett változatai, és az álló haranglábak egyes csoportjaiba tartozó emlékek topográfiai jegyzéke

a./ Kisszállás
Ópusztaszer
Susa

b./ Kisapostag
(Vásárosdombó)

c./ Balf
Borgáta
Kömledtőtfalu
Szárzberenes
Tés

d./ Bagod
Bugac
Csögle
Karcag
Kisrécse
Magyarföld
Mezőmgyer
Nyíráhrány
Pusztabérki
Szárzcsadány
Szolnok
Tanakajd
Visegrád
Zalabaksa

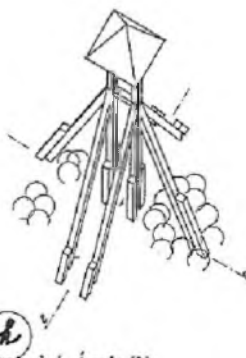
e./ Bajcsa
Csenger
Felsőrajk
Jásd
Mesteri

f./ [Borháza]

g./ Márkus

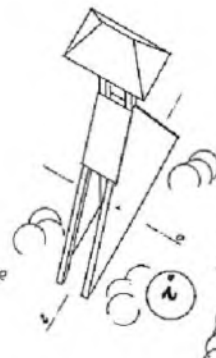

gy./ Fülöp
Kerkáskápolna
Pusztapáti
Zalalövő-Kisfennekág

h./ Árpás (2)
Bajánsenyec
Dénesfa
Mesteri

i./ (Petrivente)

j./ Ritkaháza

j./ Zalacszeg, Virágszer út

Szárzherenc (Borsod-Abaúj-Zemplén) kétészlopos, beásott, gyármolított harangláb, 1975 (készült 1883-ban, a. csoport)

Bagod (Zala) kétészlopos, beásott, hagyományos harangláb magas lengőtámaszokkal, 1993. (d. csoport)

Petrivente (Zala) kétészlopos, beásott, támasztetős, zártházás harangláb 1974 (készült 1870 körül, i. csoport)

Hottó (Zala) kétészlopos, talpgerendás, vázas harangláb lengő- és oldaltámaszal, 1975 (p. csoport)

Ritkaháza (Vas) kétészlopos, beásott, szőlőnyás, vázas harangláb, 1994 (készült 1820 körül, f. csoport)

Kustány (Zala) kétészlopos, beásott, zártszőlőnyás, műemlékjellegű harangláb, 1978 (m. csoport)

Máriaújfalú (Vas) kétészlopos, talpas, támasztetős, oldalt nyitott harangláb, 1975 (t. csoport)

k./ [Rendve]

l./ Börzönce

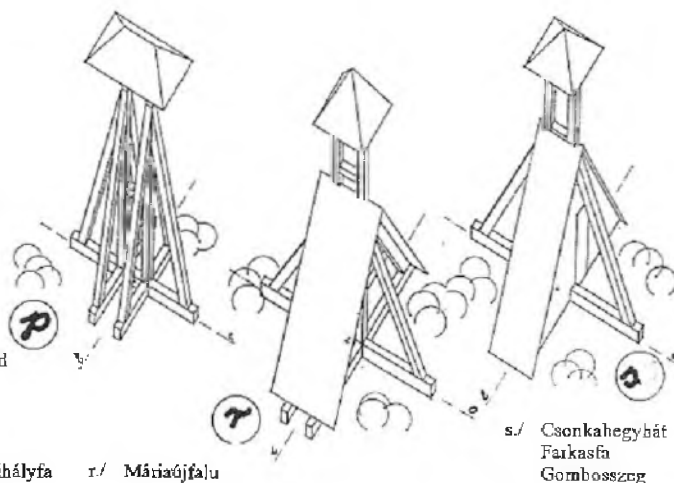
m./ Kustány

n./ [(Gyanafa)]

o./ Múmor

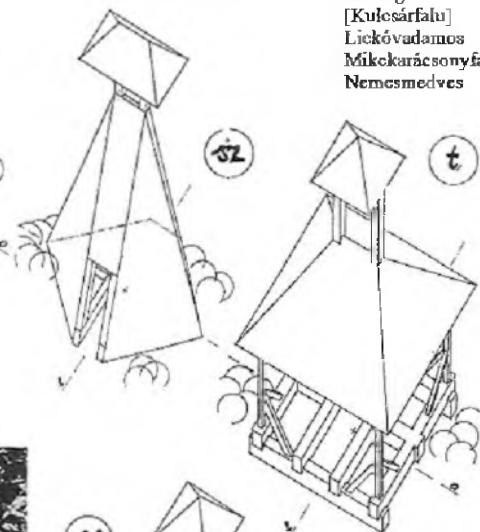
p./ Eplény
Iborfa
Küngös
Mezőkövesd
Rönök
Szenna
Viszák
Zabar
Zalaszentmihályfa

r./ Máriaójfalu

sz./ (Lukácsháza)
Szombathely, Kárpáti út

t./ Jakabháza
Kissziget
[Kulcsárfalu]
Lickóvadamos
Mikékarácsonyfa
Nemesmedves

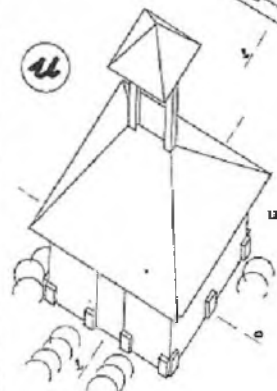
s./ Csonkahegyhát
Farkasfa
Gombosszeg

Farkasfa (Vas) kétoszlopos, talpgerendás, támasztetős, zártházás harangláb, 1993 (s. csoport)

Szombathely (Vas), Kárpáti úti kétoszlopos, talpas, batoldaló, támasztetős, zártházás harangláb 1994, (sz. csoport)

u./ Oraklán
Rátót
Salonfa
Sárhida
Seregélyháza

v./ Pajzsszeg
Szilvágó

x./ Meszes

z./ Lasztonya
[Kölberek]

u./ Alsőszenkerészébet
Böde
Budafa
Csonkahegyhát
Kislengyel
Kozmadombja
Kustánzeg
Márokföld
Orfalu
Parasza
[Pince]
[Rábaőr]
Szentpéterföldre
Tilajújhegy
Vakola
Vargaszeg
Zágorhida

Míkekarácsonyfa (Zala) kétoszlopos, talpgerendás, nyitoltzoknyás, vázas, hagyományos harangláb (t. csoport)

Orfalu (Vas) kétoszlopos, talpas, zártszoknyás harangláb, 1979 (u. csoport)

Szilvágó (Zala) kétoszlopos, talpas, zártszoknyás, műemlékjellegű harangláb utólag épült, zárt harangházzal 1993 (v. csoport)

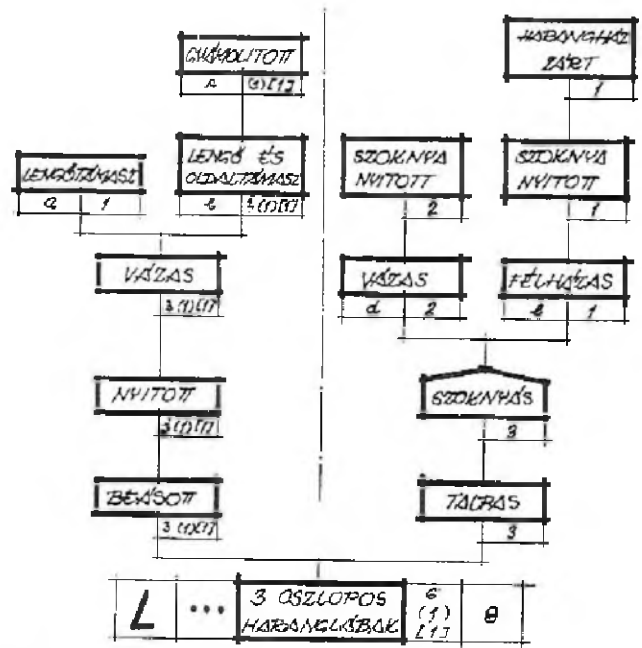
Háromszlopos haranglábak

Legfőbb jellemzőjük, hogy az oszlopok egy síkban helyezkednek el és két oszlopközben két eltérő méretű harangot hordoznak.

Ezek is két csoportba oszthatók; az egyszerűbbek nyitottak, vázasok csak egy tetővel rendelkeznek és földbe ásozottak. Gazdagabb szerkezeti és formai kialakításúak a második csoportba soroltak; ezek talpgerendások, és kettős tetővel, szoknyával készültek.

Háromszlopos haranglábak változatai és az álló haranglábak egyes csoportjaiba tartozó emlékek topográfiai jegyzéke

- a./ Véteskőhely (A felvételleket – a képaláírásokban jelzett időpontban – és a rajzokat Szerző készítette)
- b./ Hánta Adásztevel
- c./ [Nemesoroszi] (Egeracs)
- d./ Baktűttős Náprádfa
- e./ Lentiszombathely

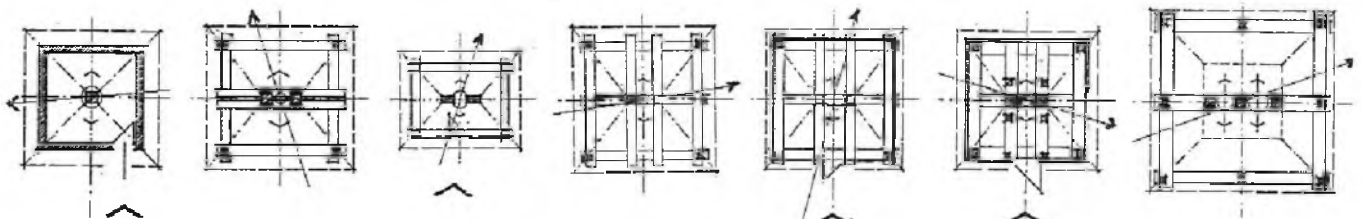
MEGSZÜNT ( ) MEGSZÜNT
 MEGLÉVŐ [ ] HATÁRBEÁSOJTÓ TÖL

Hánta (Komárom-Esztergom) háromszlopos, földbe ásoított, nyitott, lengő-és oldaltámaszokkal megerősített hagyományos harangláb 1986 (b. csoport)

Lentiszombathely (Zala) háromszlopos, talpas, nyitottszoknyás, műemlék-jellegű, zárt harangházas harangláb 1986. (c. csoport)

Kercaszomor

Ritkaháza

Kustány

Mikekarácsonyfa

Orfalu

Szilvágy

Lentiszombathely

HÍREK

MEGJELENT Nagy Elemér *Az építő Kós Károly* című könyve, melynek kiadásáról korábban már hírt adtunk. Az előfizetők postán kapják meg a megrendelt példányokat.

A **MAKOVECZ IMRE** 1959 és 1995 közötti munkásságát összefoglaló könyv várhatóan 1996 első negyedében fog megjelenni. A nagyalakú, kb. 400 oldalas, 1200 színes és fekete-fehér képet tartalmazó kötet terveket, épületfotókat, interjúkat, illetve önálló írásműveket tartalmaz, melyeket Gerle János a teljesség igényével gyűjtött egybe. A könyv korlátozott számban, a bolti árnál olcsóbban megrendelhető személyesen vagy levélben a Kós Károly Alapítványnál (1114 Bp, Villányi út 8. – Telefon: 3710-055, 3710-061). Folyóiratunk előfizetői a 250 db. kedvezményes árú könyv megrendelésénél előnyben részesülnek.

A **VISEGRÁDI ÉPÍTÉSZTÁBOR** résztvevői idén augusztusban az életveszélyessé vált kilátótoronyt bontották le. Ezután a torony gerendáiból – annak emlékére – megépítették a Keresztet. A tábor új nemzedékének első dolga lesz – a tábor eleve lenétét bizonyítandó – a Kereszt ledöntése.

A másik munka egy Kilátóterasz ácsolása és bedeszkalázása volt. Ez a terasz az előző évben készített Liget folytatásaként nyúlik három-négy méterre a hegyoldal felé.

Cseh Kálmán

MAKONA-KIRÁNDULÁS DREZDÁBA – Szeptember 22-24-én 22 résztvevővel Drezdába utaztunk, hogy meglátogassuk munkatársunkat és barátunkat, Kelf Treunert. A drezdai *Weise & Treuner* építésziroda tulajdonosai, Andreas és Kelf kalauzoltak minket, és munkáikból megmutattak annyit, amennyi egy szombati napba belefért. Több épülő, illetve elkészült épületüket tekintettük meg, az alábbi sorrendben:

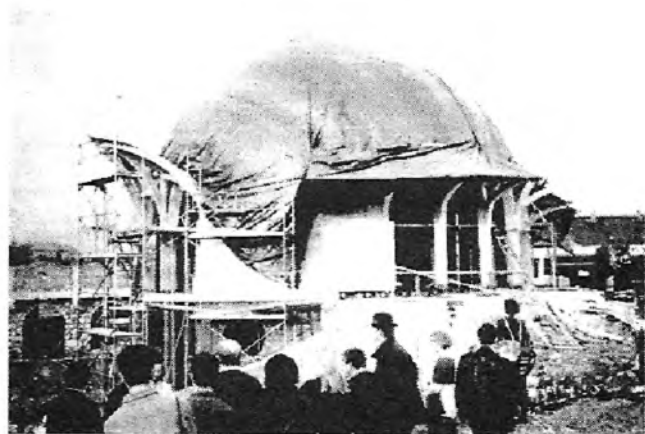
- ZDF-stúdió és irodaház: a történelmi belvárosban lévő többszintes, régi épület felújítása, benne irodák, lakások, étterem kialakítása

- „Kulturdezernat”: a kultúra háza (szintén felújítás); nagyméretű régi, belvárosi épület irodákkal, kiállító- és előadótermekkel

- Zenész családi háza: az épületen erősen érződik a MAKONA-ban eltöltött idő hatása.

- Peter Makolies szobrászművész épülő háza és galériája: fachwerk, a hagyományos építésmód élő példája

- Fogyatékos gyerekek intézete: Drezda mellett, Bonnewitzben álló, századeleji villa helyreállítása romjaiból

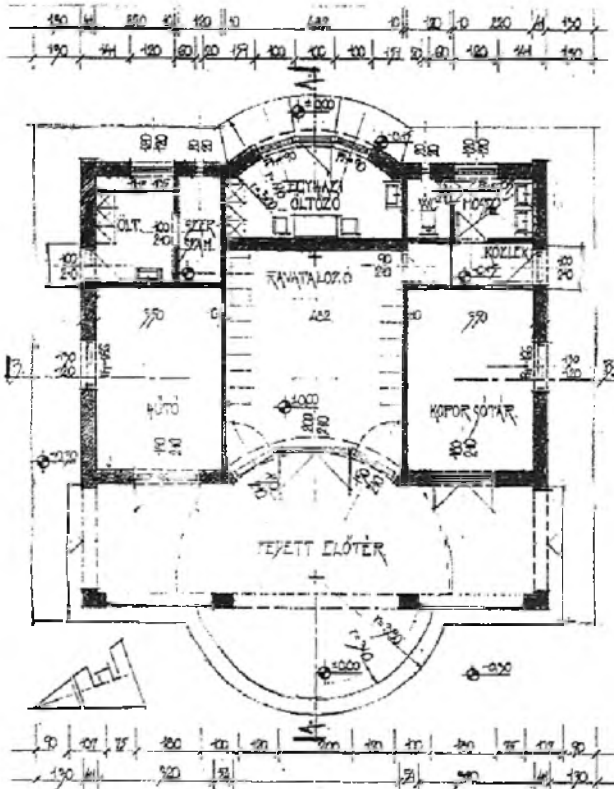
- *Jugendhaus*, ifjúsági ház: lakótelep mellett épülő létesítmény fa kupolával, melynek tervét az *Országépítő* korábban már bemutatta

Este a *Zschoner Mühle*-ben, egy öreg, malomból kialakított vendéglőben, kis kamarazene után Makovecz Imre a MAKONA munkáiról tartott előadást, melyen szép számmal vettek részt a helyi érdeklődők.

Pongor László

A VÁCI PIAC (melyet előző számunkban mutattunk be) tervdokumentációjának elkészítésében közreműködők teljes névsora:

Sáros László, Kiss Róbert, Krizsán András, Mártonffy Gábor, Páricsy Zoltán, Tenkács Márta, Zoltán Katalin, Tóth Zoltán, Kelemen Ferenc, Goy Gabriella, Hrustinszky György, Kajtár László, Mítók Réka, Vághy György

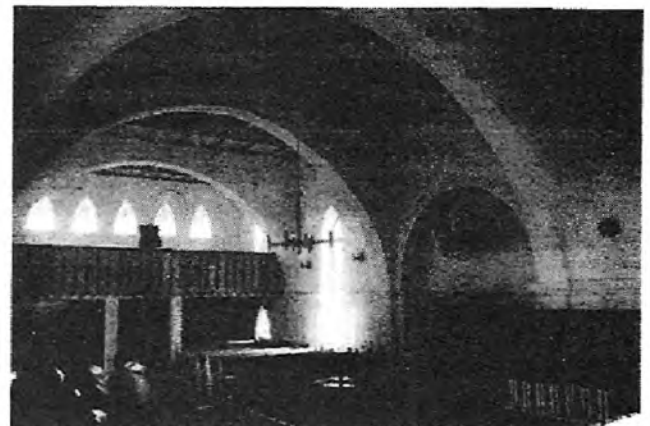

SIKLÓD, REFORMÁTUS TEMPLOM

A budai várban lévő Litea Könyvesbolt november 9-én bemutatta a siklói kazettás mennyezet tábláit ábrázoló képeslap-sorozatot, és meghívta az érdeklődőket, hogy hallgassák meg a festőművészek beszámolóját az építés és festés körülményeiről. Pusztainé dr. Madar Iлона, Siklód néprajzának ismert kutatója beszélt a helyi hagyományokról, és a *Művelődés* című kolozsvári folyóirat főszerkesztője, Szabó Zsolt, és főszerkesztőhelyettese, Gábor Dénes magáról a folyóiratról, melynek 1995 júliusi száma valamennyi táblát közölte Chikán Bálint rövid magyarázataival. Anthony Gall Kós Károly életművéről és templomterveiről beszélt. (A *Művelődés* egyes számai a Litea Könyvesboltban; a nagyon igényes képeslap-sorozat (melynek darabjai közül négyet e számunk borítóján is bemutatunk) Stefanovits Péternél – telefon: 1129-570 – kapható.)

Az elhangzottakból néhány kiemelt gondolat:

Siklód a középkori templomának pusztulása után maradt egyház nélkül; Kós Károly terve ezt az égető hiányt volt hivatva pótolni. Egy holland asszony a nyolcvanas évek végén a szovétai gyógyváltól nyerte vissza egészségét. Amikor a siklói lelkésszel megismerkedett, őt a templom megépítésére biztatta, és hálából gyógyulásáért segítségét is felajánlotta. A falu közössége az eredeti tervek változtatás nélküli megvalósítása mellett döntött. A település lélekszáma a tervezés óta eltelt időben harmadára zsugorodott, de az építők hittek abban, hogy egyszer még szükség lesz a

VÁNDORISKOLA – Előző számunkból technikai okok miatt kimaradt Eszenyi Ákos felvételi pályaterve, melynek két lapját pótlólag közöljük. Tárnya: a nagymarosi ravatalozó átépítése.

A GYULAI ERKEL FERENC Művelődési és Közösségi Ház középiskolai tanulók részére építészeti vetélkedőt hirdet, melynek témája: *1100 év magyar építészet a Kárpát-medencében*. A háromfordulós vetélkedőre a jövő évben kerül sor; a szakmai zsűri elnöke Finta József. Érdeklődni lehet az alábbi címen: Bagyinszky Zoltán igazgató, 5700 Gyula, Béke sugárút 35., – Telefon: 06-66-463544

nagy templomra. Az építkezés kezdetén 56 lej volt a gyülekezet pénztárában építési célra; a saját erőből több éven át végzett építési munka eredménye egy felbecsülhetetlen értékű templom. Sok gondviselésszerű segítség érkezett a közösséghez, elsősorban Hollandiából, ahol nagy híre támadt a vállalkozásnak. A régi templomból berendezésének kevés megmaradt darabját is a mennyezet festői, Stefanovits Péter és Elekes Károly restaurálták. A berendezés többi részének készítése minden összehangolt tervezés nélkül folyt a falu portáin, s az elkészült tárgyakat a felszentelés előtti héten helyezték el az alkalomszülte fafaragók. A berendezés hiánytalanul összeállt; az elmúlt másfél év alatt semmiféle pótlási igény nem merült fel, s a templombelső az épületnek megfelelő, egységes, magas színvonalú egészzé állt össze. A falu Chikán Bálint idézte sajátos helyzetéhez tehát hozzá tartozik az is, hogy a parasztművészet eleven, alkotó formában maradt fenn mind a mai napig. (A siklódi templomról Anthony Gall felvételeit közöljük.)

Amikor a falusi ember házat épít, annak kimódolását, a telken való elhelyezését, az egyes helyiségek számát, elrendezését, nagyságát, az épület anyagát, szerkezetét, de még az ajtók, ablakok helyét, a kemence nagyságát, formáját, szóval minden apró részletét hosszú meggondolások, aztán atyafiak, szomszédok, jóemberek hozzászólása alapján, más épületek alapos megvizsgálása után építi fel. Legtöbbször az anyagot maga szerzi be, a munkában segít a mesternek, sőt van, aki maga is építi fel azt néhány ember segítségével. Az új ház természetesen hasonlatos lesz a többihez, mert hiszen

az építési anyagok az azon a vidéken szokásos és legkönynyebben hozzáférhető, legolcsóbban beszerezhető, és olyan anyagok, melyekkel az ott való emberek bánni tudnak, mert ősmerek. (...) Viszont két egyforma ház még sincsen egy faluban sem. Mert a gondolkozó ember a látottakon mindig okul, a házat a maga külön lelkéhez, a maga külön szükségleteihez is kell, hogy alakítsa. Aztán jártában-keltében lát is új dolgokat, tanul új hasznosságokat. (...)

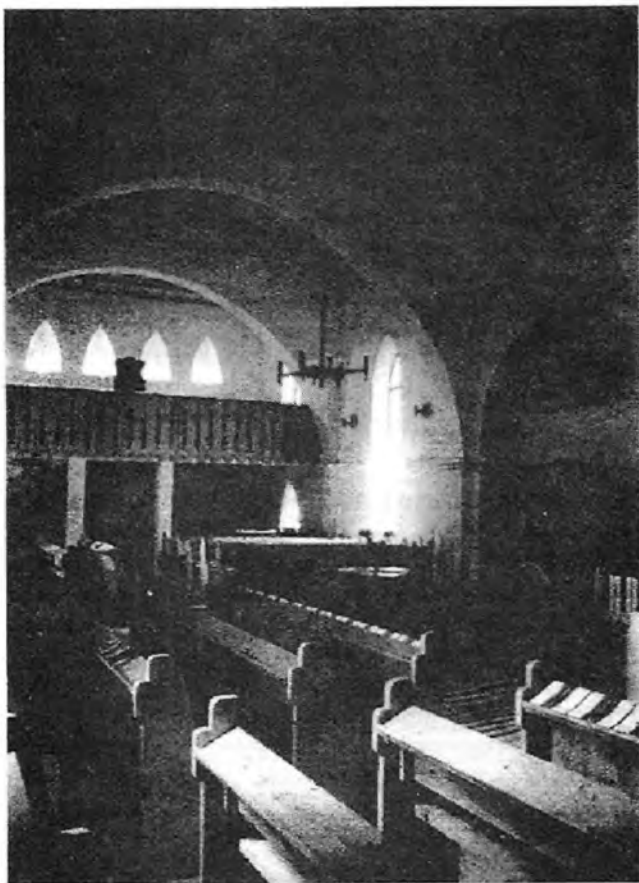
Az ilyen ház természetesen nem készül el gyorsan, de nem is készülhet. (...) És ez a lassú elkészülés, az elkészülésnek az a módja, hogy a ház birtokosa egyúttal a ház elgondolója, elkészítője is, teszi az ilyen házat igazán családi házzá, az ilyen lakást igazi otthonná. A ház építője ebbe a házba beleteszi minden tudását, gondját, gondolatát, jóakarátát, érzését, beleteszi egyéni lelkét. Az ilyen háznak lelke van, építőjének halála után is benne a házban él tovább ez a lélek. Minden kővében, gerendájában, bútorában, színében, formájában benne érezzük a szeretetet, mely építőjével, berendezőjével összefűzi és élővé teszi a holt anyagot. És az is természetes, hogy az ilyen házhoz, ehhez az otthonhoz sokkal inkább ragaszkodnak a gazdái, a bennelakók, mint egy akármiféle más házhoz, még ha az esetleg fényesebb és gazdagabb is. Az ilyen házzal összenő a benne lakó család, és ahogy a ház kifejezi a maga vidékének általános életszokásain kívül az építőjének különvaló, egyéni gazdasági helyzetét, műveltségét és lelkivilágát, úgy viszont a ház rányomja a bélyegét azokra az újabb nemzedékekre, akik benne születnek, benne töltik gyermekkorukat és talán benne élnek le későbbi életüket is. (Részletek Kós Károly A lakóház művészete című írásából)

STEFANOVITS PÉTER ÉS ELEKES KÁROLY FATÁBLÁI A SIKLÓDI TEMPLOMBAN

Siklód néhány száz lelkes kis község Erdélyben, tíz kilométerre Szovátától, ahonnan nincs útja, és nyolc kilométerre Etédől, ahonnan gépkocsival nagyon nehezen járható út vezet a falu közepéig. Orbán Balázs a *Szekelyföld leírása*-ban Udvarhelyszék 103. községeként sorolja fel 1347 lelket számláló faluként, melyben 1342 a református hívő. Orbán Balázs azt írja: Siklót *protestáns Szentföldnek hívják, mert lakói igen becsületesek, romlatlanok és vallásosak; elszigeteltségük megvédte az elerkölcstelenedés és elfajulástól; itt őserényeink még eredetiségükben található fel.* Mivel a falu elszigeteltsége azóta is változatlan, hihetjük, hogy Orbán Balázs jellemzése ma is teljességében igaz.

1994 május 15-én nagyon nagy ünnep volt Siklódon: felavatták a református templomot, melynek terveit Kós Károly készítette 1948-ban. A megmaradt tervek realizálására az elmúlt négy évben került sor. A templom értékes építészettörténeti jelenség, amelynek külön érdekessége 180 m²-es, fakazettás mennyezete. A kazettákat Stefanovits Péter és Elekes Károly tervezte és készítette; a dekoratív táblák és csillagképek készítésében segítségükre volt Sajnovits Péter (Németország) és Prutkay Péter.

A festőművészek Pap Gábor művészettörténészt kérték fel a munka megkezdése előtt a képek ikonográfiai programjának összeállítására. Pap Gábor az ötször hét osztatú mezőben a következő felületbeosztást javasolta:

Az öt oszlop feleljen meg a négy őselemnek, s a mítoszok egyik legősibb elemének, a fának. Mivel a középső oszlop kissé különbözik a többtől, az legyen a „fa”, mint gerinc, míg föle balra a tűz és a víz, jobbra a levegő és a föld. A négy őselem legyen megfelelésbe állítva a négy évszakkal; a víz a nyár, a tűz az ős, a levegő a tavasz, míg a föld a tél párja legyen. Az egyes oszlopok színmegkülönböztetést is kapjanak. A víz-nyár a kék, a tűz-ős a vörös, a levegő-tavasz a sárga, míg föld tél a zöld alapszínt kapta.

A hét sor pedig asztrálszimbolikai megkülönböztetéssel készült a Szaturnusz, a Jupiter, a Mars, a Nap, a Hold, a Vénusz és a Merkúr jegyében.

Stefanovits Péter az ötből három osziopot festett meg; a kék Víz-Nyár, a fehér Élőfa és a zöld Föld-Tél az ő munkája, míg a középső két képsort Elekes Károly készíttette. Így a két művész alkotásaiban felfedezhető stíluskülönbség is ritmusképző tényezővé válik.

A színhatás, amely meghatározó a képek együvé tartozását illetően, oszloponként változik, mégis a képek időrendisége az Ótestamentumtól az Újtestamentumig a soronkénti képkövetést igényli. Így jutunk el a Bűnbeeséstől a Saulus és Paulus című képtábláig, amely a jelenkori magyar történelemben leggyakrabban emlegetett szent történetet állítja elénk: a keresztényüldöző Saulusból megvilágosodása nyomán a krisztusi tanok hirdetője, a mártíromságtól sem megriadó Pál apostol válik.

Mire is vállalkozott tulajdonképpen a korszellemnek megfelelően dolgozó két festő? Sajátos bibliai magyarázatot készítettek a Biblia Pauperum tradicionális feladatvállalásával. A helyi közösség vallási igényeinek kielégítése tehát a képsor egyik nyilvánvaló funkciója, miközben a művészek a műveket életművük szerves részeként készítették el. Nem tagadták meg saját művészi elveiket, viszont igazodtak a vállaltan archaikus művészi kötöttségekhez.

A történetek tehát irodalmias magyarázatot is kapnak, s nem tisztán vizuálisakat. Azaz, ha valamilyen ellentétről szólnak, például a Dávid és Góliát, vagy a Káin és Ábel-jelenetnél (mindkettő Elekes Károly munkája), nem pusztán absztrakt jelekkel mutatnak az ellentétekre, hanem verbálisan is megközelíthetővé teszik; Dávidot angyalok veszik körül, míg Góliátot lángnyelvek; Káin mellett száraz, tuskés kőrök láthatók, míg Ábel virágok között térdepel.

Számos bibliai jelenésnek a hagyományos ikonográfiától eltérő ábrázolására vállalkoztak. A Bűnbeesésnél a Tudás fája előtt kígyó látható, amelyről kötelekkel mozgatható bábként lóg le az első emberpár, Ádám és Áva (Stefanovits Péter festette). A Keresztelésnél (szintén Stefanovits Péter

munkája) nincs Keresztelő Szent János; a Krisztusra hulló víz egyenesen az égből csöppen.

Általában elmondhatjuk, hogy Stefanovits Péter alig-alig ragaszkodott a hagyományos ábrázolási sémákhoz, míg Elekesnél a kompozíció magja inkább a tradícióból fakadt. Apokalipszisénél például mind a négy lovas, mind a négy szív akár az apokrif szövegekig visszavezethető. Azonban ugyanezen a képtáblán a világvégét világégésként, és végső soron absztrakt jelekkel, tehát a mai művészet tanulságait hasznosítva jeleníti meg. Így keveredik a régmúlt tradíciója a XX. századi művészet eredményeivel, s ezért lesz a kész mű eklektikus, a szónak nem csak posztmodern értelmében.

Amint már utaltunk rá, a mű létrejöttének oka a helyi igény, amelyet ki akartak elégíteni. Ahhoz, hogy ez jó eséllyel bekövetkezhesék, ismerni kellett azt a környezetet, ahová a mű készül. Ehhez jó alapul szolgált, hogy Stefanovits Péter évtizede jár Siklódra, s azóta tart kapcsolatot a falu lelkészével, Incze Zoltánnal. Elekes Károly szülőfaluja, Siménfalva pedig alig negyedszáz kilométerre van Siklótól. Így tehát mindkettejüknek saját tapasztalata a messze földön híres és több száz éves múltú vallási tolerancia, amelyre Erdély méltán büszke, hiszen ebben a kis székelyföldi körzetben is megtalálhatók a református, a katolikus és az unitárius egyház templomai, hívei. A kizárólagosságot elutasító, toleráns szellemi magatartás tette lehetővé, hogy a művészek úgy dolgozhassanak, hogy műveikben megférjen a hitre nyitott ember alázata a művészet autonóm képi világát megteremtő önbizalommal.

E kettősségben két, szinte egymásnak ellentmondó világ összehangolására kerül sor. Egy részről a tradícióban való gyökerezés, a dogmák elfogadása, sőt továbbadása, s ezáltal továbbéltetése, más részről a modern művész múlttagadása, a teremtő mellé önmagát teremtőként állító, illetve tételező szubjektív világa. Az egyik alaptétele az Egy, a végtelenségig osztódó Világsszellem, azaz Isten, a másik alapja az Egy, az oszthatatlan, a megismételhetetlen, de sosem volt és sosem lesz, csak jelenleg létező Szubjektum, azaz az Én. Az Örökkévalóság és a Pillanat.

E kettősség volt a záloga olyan mű születésének, amely a templomba látogatók számára lehetővé teszi a hitben való elmélyülést, Incze Zoltánnak segít a látványon keresztül a hívek Isten felé fordításában. Megint másoknak a két művész vizuális leleményeinek, dekoratív meséinek élvezetét biztosítja, a modern művészet szeretetének elmélyítését.

Chikán Bálint

A képek áttekinthetőségét szolgáló összefoglaló táblázat

	Víz-nyár-kék	Tűz-ős-vörös	Élőfa-fehér	Levegő-tavasz-sárga	Föld-tél-zöld
Szaturnusz	Bűnbeesés	Káin és Ábel	Noé bárkája	Nimród a szarvassal	Bábel tornya
Jupiter	Melkizédék	Ábrahám és Izsák	Három angyal	Jakob létrája	József a kútban
Mars	Átkelés a tengeren	Tűzoszlop-jelenés	Égő csipkebokor	Kánaáni követek	Jerikó lerombolása
Nap	Jónás a cethalban	Dávid és Góliát	Dániel a barlangban	Illés szekere	Salamon és Sába
Hold	Keresztelés	Kufárok küzdele	Átváltozás	Ördögűzés	Lázár feltámasztása
Vénusz	Tenger lecsendesítése	Judás csókja	Keresztre feszítés	Pokolraszállás	Feltámadás
Merkúr	Kincstárnok keresztelése	Apokalipszis	Utolsó Ítélet	Mihály harca a sárkánnyal	Saulus és Paulus
	Stefanovits	Elekes	Stefanovits	Elekes	Stefanovits

Kós Károly az a templomtervezőnk, aki munkájában mélyre tekintő figyelemmel vette számba a helyi anyagi és szellemi adottságokat, illetve sajátosságokat: a leendő építés helyszínének általános és különleges viszonyait, a helyben könnyen beszerezhető anyagok technikai és művészi felhasználásának lehetőségeit, az éghajlatot, a táj jellegzetességét és kultúráját, a helyileg kialakult építési módokat, – és aki előbbben ezek ismeretére támaszkodva és ezektől inspirálva indítja el az egyes tervek megalkotását... Kós Károly lelki és szellemi közösséget vállal az építetttel és a fejadattal, mindig – s ez különösen egy templom megépítésénél nálunk elengedhetetlen feltétel – a környezet megismerése és a helyi körülmények felől való részletes tájékozódás alapján kezd a tervezési munkához.

Debreczeni László

Akármilyen felekezeti templomnak lehetőleg a falu szívében, lehetőleg nyílt, minden oldalról szabad téren van a helye. Ha a tér dombos, akkor a templomnak a dombon van a helye.

A falusi templom közterületen, téren se álljon szabadon, de legyen bekerített udvara: cinterme, amely a köznapi világtól elválasztja. Ha telken épül, akkor adva van a környezet: bekerített, kertes udvar, sok zöld gyepel, bokorral, fával. De a bokrot, fát ne ültessük közel a templomhoz, mert zavarják a templom látképét, de főleg, mert rontják gyökereikkel az alapfalakat, árnyékuk a föld párolgását akadályozza, sűrűségük a szél és nap jó hatását rontja, és okozja lehet annak, hogy a templom falai vizesek, a templom nyirkos lesz... Felmenő falai készülhetnek kőből, téglából, vagy vegyesen a kettőből. ...

A mennyezet milyenségét (szerkezetét és anyagát) a templom stílusa, művészi formája szabja meg. Ha faanyag áll rendelkezésre, akkor készíthetünk az erdélyi népi művészetet jellemző vízszintes famennyezetet, alsó, kazettás, festett deszkaborítással.

(Kós Károly - A falu középületei)

A mai székely népi építészetnek két ősi forrása van: a Székelyföldre telepedett, s akkor már félnomád határőrző katonanép építő hagyományai szerinti és a Székelyföld fa építőanyagából kialakult építésze, valamint az Árpádok középkorának keresztény egyháza által a Székelyföldre telepített, román stílusú, részint kőépítésze. E kettőnek a tizenharmadik és tizennegyedik század folyamán való természetes egymásra hatásából alakul ki az egyrétegű székely népi építészet, melynek szellemét a későbbi századok stílusváltozásai sem tudták lényegében megváltoztatni, csak kismértékben, és lényegtelen külső formáiban módosítani. ...

Bútorait régen nem faragta és nem is festette, a tizenhetedik század óta – szász hatásra – festi is, faragja is. A festés reneszánsz, a faragás, illetve kifűrészelés barokk. Azóta díszíti templomai fakazettás mennyezeit is a tipikusan erdélyi festéssel, úgynevezett *virágos reneszánsz* stílusban.

(Kós Károly - A székely népi építészet)

Ami az olvasni tudóknak az írás, a tanulatlan szemlélőnek ugyanaz a festészet; hogy azok, akik a betűket nem ismerik, legalább a falakon nézelődve olvassák azt, amit a kódexekben nem tudnak elolvasni.

I. Gergely pápa

A Székelyföldön végzett, több, mint két esztendeig tartó templommennyezet-festő munka közben a *Biblia* és a *korszerűség* fogalmait próbáltuk egymáshoz közelebb vinni. Az alkotás folyamatában ez úgy jelentkezett, hogy a kompozíciókban használt elemeket aszerint választottuk ki, hogy mennyiben szolgálják a szakrális igényeket, és hogy beillenek-e a kortárs képzőművészet világába. ...

Napjainkban a korszerűség kérdése a terjedő ökológikus gondolkodáshoz kapcsolódik, ami a kortárs képzőművésztől sem idegen. ...

A Keleti-Kárpátokhoz közeli Siklódon, sajátos, múlt századnak tűnő körülmények között ismeretlenek a fejlett civilizációkban rettegett fogalmak, mint a zajártalom, stressz, nem lebomló hulladék, környezetszennyezés, ihatatlan folyóvizek. Becsült adatok összehasonlítása szerint egy átlagos észak-amerikai család huszonegy óra alatt annyi energiát használ fel, mint a siklódi közösség 450 tagja harminc nap alatt.

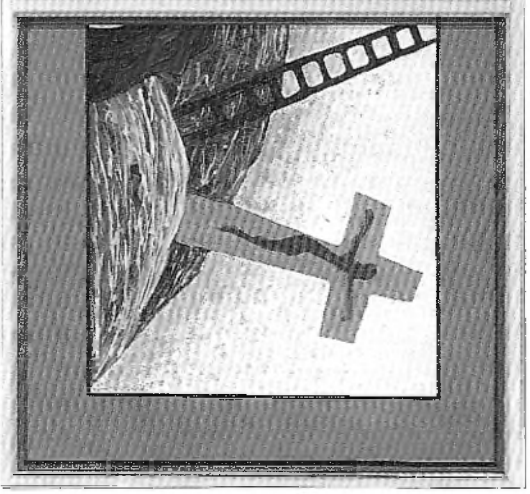
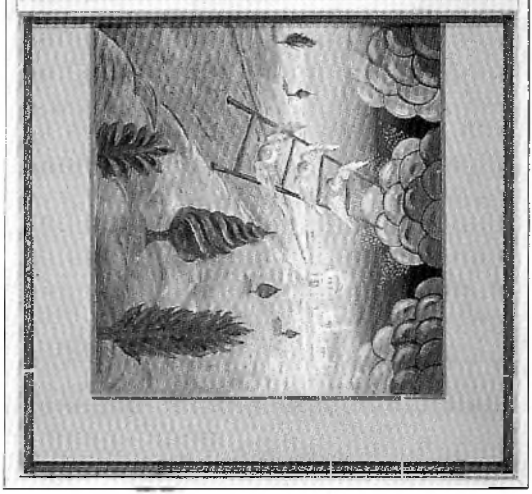
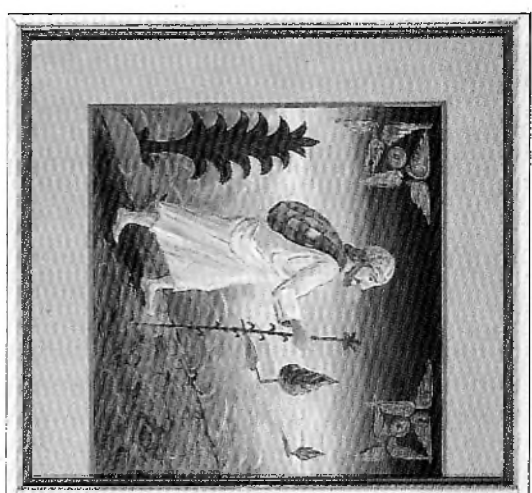
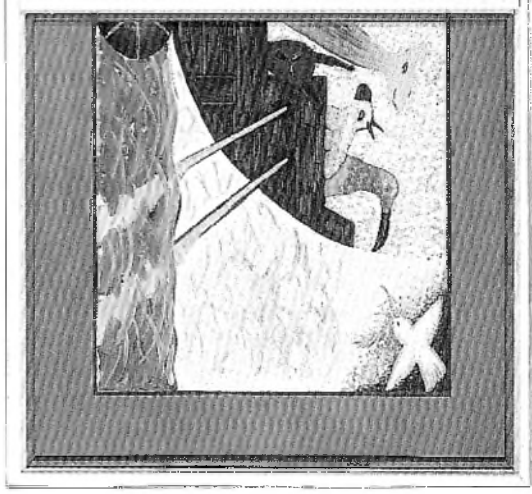
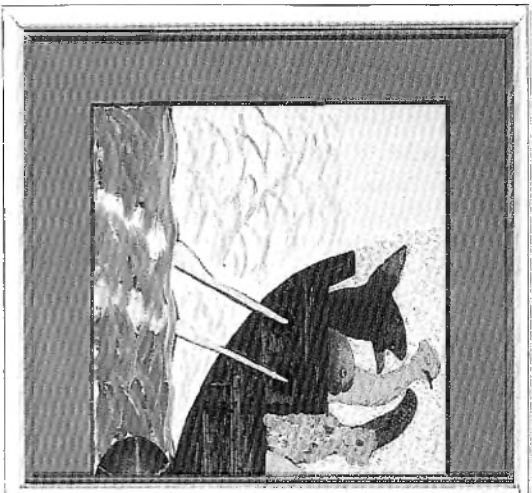
Ebben a világban avval a meglepőnek tűnő helyzettel találkoztunk, hogy a világtól elzárt helyi közösség, ha a kor képzőművészetét nem ismeri is, őrzi ősi kultúráját. Számolhattunk azzal, hogy képeink a Bibliát ismerő és értő szemek elé kerülnek. Ugyanezt nem mondhatjuk el az elmúlt évtizedek ateista politikájának közép-európai színtereiről, ahol – hazánkban is – az I. Gergely-i *Biblia Pauperum* ismét időszerű.

Stefanovits Péter

Kós Károly metszete a siklódi templomról

Sajnálatos technikai félreértés miatt Stefanovits Péter és Elek Károly képei hibásan kerültek a borító belső oldalára, és kijavításukra már csak ilyen módon volt lehetőség.

Részletek a Sikkódi református templom festett kazettás mennyezetéből.
STEFANOVITS PÉTER: Noé bárkája, Keresztrefeszítés
ELFKES KÁROLY: Jákob létrája, Pokolraszállás

A tartalomról:

Jankovics Tibor emléke

Füzes Antal és Rácz Tibor bemutatása

Somogyi Győző festményei a Bálaton-felvidéki, Stefanovits Péter és Elekes Károly
festett kazettái a síklédi templomban

Beszélgetés a médiáról

A Dörögdi-medence tájökölógiai vizsgálata

